

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neven Polajnar

**Ruska federacija v precepu med demokracijo in avtoritarizmom –
vprašanje moči države**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neven Polajnar

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

**Ruska federacija v precepu med demokracijo in avtoritarizmom –
vprašanje moči države**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Ruska federacija v precepu med demokracijo in avtoritarizmom – vprašanje moči države

Dvajseto stoletje je za Rusijo in njene prebivalce predstavljalo obdobje menjave različnih političnih in gospodarskih sistemov, revolucij, vojn in različnih družbenih ureditev. Vsi politični in družbeni sistemi so bili zastavljeni razmeroma centralistično, različna zgodovinska obdobja pa so vodila v večjo ali manjšo stopnjo centralizma državne moči. V okviru transformacije in reform je postajala moč države v začetku devetdesetih let vse šibkejša. Leta 1999 predsednik vlade postane do tedaj razmeroma neznana oseba, bivši šef obveščevalne službe FSB, Vladimir Putin. V očeh ljudi s svojo odločnostjo, vitalnostjo in racionalnostjo od prvega trenutka predstavlja popolno nasprotje svojega predhodnika Borisa Jelcina. Kmalu se začnejo ustvarjati konflikti med novim predsednikom Ruske federacije ter ruskimi finančnimi in gospodarskimi elitami – *oligarhi*. Vladimir Putin uspešno obračuna z *oligarhi* in ponovno konsolidira moč države. To pa je potekalo v okviru različnih procesov, ki se s stališča zahodne perspektive včasih sicer lahko označujejo kot nedemokratični, v ruski realnosti pa so vplivali na gospodarsko rast in napredek države, vrnitev njenega ugleda, konsolidacijo oboroženih sil ter njeno dokaj samozavestno in suvereno držo v mednarodni politiki.

Ključne besede: država, politična moč, politična kultura, demokracija, avtoritarizem.

Russian Federation in the Dilemma Between Democracy and Authoritarianism – The Issue of State Power

In the twentieth century, the Russia and its inhabitants saw an era of ever-changing political and economic systems, revolutions, wars, and various social regimes. Every political and social system was set out relatively centralistic, while various historical periods led to greater or lesser centralization of state power. In the early nineties, the transformation and reforms started to weaken the power of the state. In 1999, Vladimir Putin, the former director of the Federal Security Service FSB and still a relatively unfamiliar face at the time, was appointed acting Prime Minister. His determination, energy, and rationality represent the polar opposite of Boris Yeltsin in the eyes of the public from day one. Starting his presidency with a victory in the Second Chechen War, he is soon faced with a power-struggle with the Russian financial and business elite – the *oligarchs*. Vladimir Putin eventually wins the power-struggle with the *oligarchs* and reconsolidates the power of the state. While this was carried out through certain proceedings that may sometimes be regarded as undemocratic from the Western point of view, the Russian reality saw economic growth, national progress, a revived reputation, the consolidation of armed forces, and a confident and sovereign appearance in international politics.

Key words: state, political power, political culture, democracy, authoritarianism

KAZALO

1	UVOD	6
2	METODOLOŠKI OKVIR	9
2.1	Predmet raziskave	9
2.2	Teze	10
2.3	Uporabljene metode	11
3	TEMELJNI POJMI	12
3.1	Politična moč	12
3.2	Država in vladar	15
3.3	Demokracija in avtoritarizem	19
4	VPRAŠANJE POLITIČNE MOČI DRŽAVE V SOVJETSKE ZVEZI	23
4.1	Od oktobrske revolucije do procesa stalinizacije	25
4.2	Koncentracija moči v rokah Josipa Stalina	31
4.3	Od Hruščova in decentralizacije moči države do perestrojke	37
4.4	Razpad Sovjetske zveze	41
5	VPRAŠANJE POLITIČNE MOČI DRŽAVE V RUSKI FEDERACIJI	44
5.1	Od perestrojke Gorbačova do demokratičnih reform Borisa Jelcina	44
5.2	Ruska tranzicija	46
5.2.1	Gospodarske reforme	46
5.2.2	Politične reforme	53
5.3	Država v rokah privatnih gospodarskih in finančnih elit	56
5.4	Boj za politično moč med <i>oligarhi</i> in Vladimirjem Putinom	60
5.4.1	Jukos kot primer obračuna z <i>oligarhi</i>	66
5.4.2	Konec oligarhov	68
5.5	Moč in vloga medijev	71
5.5.1	Privatni medijski imperiji	74
5.5.2	Povratak države na medijsko prizorišče	77
5.6	Rekonosolidacija moči Kremlja	80
5.6.1	Druga čečenska vojna	82
5.6.2	FSB in siloviki	84
5.6.3	Putinove ekonomske reforme	90

5.6.4	Konsolidacija moči v 21. stoletju in njen odraz na mednarodnem prizorišču ...	95
6	ZAKLJUČEK IN VERIFIKACIJA TEZ	100
7	LITERATURA	103

SEZNAM TABEL

Tabela 5.1: Produkt osnovnih dobrin posameznih republik v Sovjetski zvezi (delež v odstotkih)	50
Tabela 5.2: Ruski oligarhi leta 1997	70
Tabela 5.3: Rezultati predsedniških volitev 26. marca 2000 v Ruski federaciji	81
Tabela 5.4: Ekonomski in družbeni kazalci v času prenosa oblasti z Jelcina na Putina	91
Tabela 5.5: Indikatorji stopnje rasti investicij in povprečne cene energentov	92
Tabela 5.6: Ruski uvoz in izvoz (v milijardah \$)	97

1 UVOD

Leta 1703 je Peter Veliki, navdihnjen z idejo modernizacije Ruskega carstva, začel graditi Sankt Peterburg, ki je bil v času Sovjetske zveze preimenovan v Leningrad, kasneje po njenem razpadu pa je bilo mestu zopet vrnjeno prvotno ime. Deželo je želel modernizirati »od zgoraj navzdol« in jo spremeniti v skladu s takratnim modernim modelom zahodnega sveta. To je dobrih 200 let kasneje Vladimir Iljič Lenin poimenoval »boj proti barbarstvu z barbarskimi sredstvi«. Obdobja modernizacije dežele so se periodično dogajala večkrat, vedno v obliki različnih avtoritarizmov, ki so dajali deželi zagon v smeri modernizacije in napredka. Takšne spremembe je vedno vodila avtoritarna oblast, ki je sprejemala široke odločitve v okviru svoje birokratske strukture. Peter Veliki je moderniziral deželo po vzoru zahodnega sveta, vendar brez komponent kritičnosti, pluralizma in politične pestrosti oziroma raznolikosti, kar nekateri imenujejo tudi »modernizacija brez modernosti«. Slabih 250 let kasneje je bil v mestu, prvotno poimenovanem po velikem ruskem voditelju Petru Velikemu, rojen aktualni predsednik Ruske federacije, Vladimir Vladimirovič Putin (Sakwa 2007, IX).

Ruska federacija¹ je uradni naziv države, ki je razdeljena v 85 administrativnih enot. Izvršna oblast v državi je v rokah predsednika države, aktualni predsednik države pa je zgoraj omenjeni Vladimir Vladimirovič Putin. Zakonodajna oblast je v rokah parlamenta oziroma federalne skupščine. Spodnji dom parlamenta je poznan pod imenom дума in ima 450 članov. Leta 2008 so duma sestavljale naslednje najbolj pomembne politične stranke: Združena Rusija, ki je tudi stranka Vladimirja Putina in hkrati v dumi tudi daleč najmočnejša, Komunistična partija Ruske federacije (KPRF), neofašistična stranka pod vodstvom Žirinovskega, Liberalno-demokratska stranka, in pa stranka Domovina, ki je v zavezništvu z Združeno Rusijo. Zgornji dom parlamenta je sestavljen iz dveh predstavnikov, ki izhajata iz vsake ruske administrativne oblasti. Sodna oblast v državi je sestavljena iz treh visokih sodišč, ki pa so:

- ustavno sodišče, ki se ukvarja z zadevami, ki so povezane z vprašanjem federalnih zakonov in zadev, povezanih s predsednikom države, parlamentom in drugimi podobnimi zadevami;
- vrhovno sodišče, ki predstavlja vrh obstoječega sistema sodišč v državi;
- visoko sodišče za arbitražo, ki predstavlja vrh sistema arbitražnih sodišč v državi;

¹ Podatki se nanašajo na leto 2008.

Sodniki imajo časovno neomejen mandat, imenovani pa so s strani federalnega sveta po predlogu predsednika (Kort 2008, 255).

Teritorialno obsega območje ozemeljske površine 17.075.200 kvadratnih kilometrov in tako predstavlja največjo državo na svetu. Glavno mesto je Moskva, kjer prebiva okoli 9 milijonov od skupno 142,8 milijona prebivalcev te države. Druga večja mesta v državi so še Sankt Peterburg s 5,1 milijona prebivalcev, Nižni Novgorod oziroma Gorki z 1,5 milijona prebivalcev, Jekaterinburg (predhodno Sverdlovsk) z 1,4 milijona prebivalcev, Samara (predhodno Kujbišev) z 1,3 milijona prebivalcev, Omsk z 1,2 milijona prebivalcev, Kazan z 1,1 milijona prebivalcev in Perm s prav tako 1,1 milijona prebivalcev. Geografsko je obkrožena z naslednjimi sosednjimi državami (po vrstnem redu v obratni smeri urinega kazalca – začetek na severozahodu): Norveška, Finska, Estonija, Latvija, Belorusija, Ukrajina, Gruzija, Azerbajdžan, Kazahstan, Mongolija, Kitajska, Severna Koreja in Japonska. Posebej pa je treba omeniti tudi Kaliningrad, ki je se nahaja med Litvo in Poljsko in je del Ruske federacije, kljub temu da je geografsko ločen od ozemlja matične države (Shoemaker 2006, VIII).

Politično država obsega 21 republik. Ozemlje je sestavljeno iz 47 pokrajin oziroma po rusko *oblasti*, 6 avtonomnih regij oziroma po rusko *okrug*, dve federalni mesti, Moskvo in Sankt Peterburg, ter eno avtonomno pokrajino. Velika večina prebivalstva govori rusko, v državi pa je veliko drugih manjših jezikovnih manjšin. Pred Oktobrsko revolucijo je bila večina Rusov pravoslavne krščanske veroizpovedi. Po zapuščini sovjetskega socializma pa danes tej religiji pripada le okoli 20 odstotkov prebivalcev, medtem ko drugi kristjani predstavljajo okoli 2 odstotka prebivalcev. 15 odstotkov ljudi je islamske veroizpovedi, takšen trend pa zaradi nizke stopnje rodnosti etnično ruskega naroda narašča (Kort 2008, 255–257).

Država je etnično sestavljena iz več narodov in narodnih manjšin. Pri tem večinski narod tvorijo Rusi, ki predstavljajo delež 82,7 %. Poleg omenjenih največji delež prebivalstva predstavljajo še naslednji narodi: Tatarji 3,7 %, Ukrajinci 2,9 %, Čuvaši 1,2 %, Baškirci 0,9 %, Belorusi 0,8 %, Mordovijci 0,8 % in Čečeni 0,7 %. Preostalih 6,3 % pa tvorijo drugi narodi (Shoemaker 2006, VIII).

Za nadaljnje družboslovne in politološke analize pa je potrebo omeniti tudi demografijo in demografske kazalce v državi po razpadu Sovjetske zveze. Država se je po intenzivnem političnem in ekonomskem prestrukturiranju soočila z zelo neugodnimi demografskimi trendi. Na osnovi takrat prisotnih demografskih kazalcev pa bi lahko celo govorili kar o demografski

krizi. Temu je botrovala visoka smrtnost in hkrati upad števila novorojenih oseb. Na takšne negativne trende se je bučno odzvalo več političnih strank in gibanj, ki so kljub različnim političnim pozicijam od dume zahtevali konkretne ukrepe. Najbolj burno so se odzvali komunisti, samooklicane domoljubne stranke in verske institucije oziroma z njimi povezane politične stranke. Veliko izmed omenjenih je za negativne demografske trende krivilo neoliberalne ekonomske trende, ki so postali novo ekonomsko, družbeno in politično vodilo ter zamenjava za državni socializem kot vladajoči družbenopolitični sistem v času Sovjetske zveze (DaVanzo 2001, 1–2).

Negativni demografski trendi pa niso bili edina sprememba v demografski strukturi države. Prav tako se je naglo začel povečevati delež prebivalstva v korist neruskim etničnim skupinam v državi. Med 23 največjimi etničnimi skupinami je tako le 10 izmed njih imelo manjši trend rasti kot etnični Rusi. Med njih sodijo na primer Nemci, Judje in Ukrajinci. Demografski trendi se vsekakor odražajo tudi v oblikovanju politik države in mednarodne skupnosti. Eberstadt (v DaVanzo 2001, 3) tako navaja, da nekateri avtorji v svojih analizah trdijo, da bodo ravno demografski kazalci in težave povezane z njimi tiste, ki bodo Rusko federacijo ovirali pri vrnitvi na mesto stare, tradicionalne svetovne velesile.

Glede na vire iz leta 2008, je bruto domači proizvod države ocenjen na 1700 milijard ameriških dolarjev letno, kar državo postavlja na enajsto mesto med največjimi svetovnimi gospodarstvi. BDP na prebivalca znaša 12.100 ameriških dolarjev. Leta 2006 je delež agrikulture v ruskem gospodarstvu znašal nekaj več kot 5 odstotkov, industrija nekaj več kot 36 odstotkov in storitve okoli 58 odstotkov. Uradna valuta v državi je ruski rubelj. Glavna panoga v ruski industriji so energenti, med katerimi sta najpomembnejša nafta in zemeljski plin. V industrijski proizvodnji pa prednjači vojaška industrija, v katero sodi proizvodnja raket, letal, tankov, artilerije in radarskih sistemov. Država prav tako proizvaja stroje, znanstvene instrumente, gradbeno mehanizacijo in druge potrošniške izdelke ter izdelke tekstilne industrije. Poleg tega je sedmi največji izvoznik nafte na svetu, kar tudi botruje njeni intenzivni gospodarski rasti od leta 1999 dalje. Glede na proizvodnjo in prodajo orožja je država drugi največji izvoznik orožja in vojaške opreme na svetu, takoj za Združenimi državami Amerike. Leta 2006 je tako izvozila za okoli 8 milijard orožja in opreme, pri tem pa je pomemben strateški partner Kitajske, Indije, Irana in Venezuele. Izvoz orožja je nadzorovan in voden preko podjetja Rosoboronexport, ki je državni monopolist. Podjetje je leta 2007 naznanilo za okoli 30 milijard ameriških dolarjev dogovorjenih orožarskih poslov (Kort 2008, 257–259).

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Predmet raziskave

Temeljni izhodiščni cilj magistrskega dela je predstaviti fenomen politične moči države v Ruski federaciji. Politična moč se je v državi največkrat konsolidirala in dekonsolidirala hkrati s centralizacijo in decentralizacijo države. Pri tem bo posebna pozornost posvečena najprej njeni predhodnici, Sovjetski zvezi. Kljub temu, da gre v času celotnega obdobja obstoja slednje v osnovi za enopartijski centralno voden sistem državnega socializma z močno osrednjo ideologijo in močnim državnim birokratskim aparatom, so različna obdobja potekala v znamenju večje ali manjše centralizacije državnih oblasti.

Politična kultura je dejavnik, ki se mu v političnih procesih velikokrat posveča veliko manjšo pozornost in vlogo, kot pa si jo dejansko zasluži. Vedeti je namreč treba, da se je legitimnost oblasti v Sovjetski zvezi napajala iz podobne oblastne strukture, kot je bila to praksa v njeni predhodnici – carski Rusiji. Lukšič (2006, 47) navaja, da sta bili obe državi strogo centralizirani, hkrati pa sta imeli obe močan in obsežen aparat centralne oblasti, pomembna pa je bila tudi njegova arbitrarna vloga. Skoraj zagotovo pa lahko v sicer večji ali manjši meri enako trdimo tudi za moderno Rusko federacijo, ki se nahaja v s stališča politične kulture podobnem odnosu do svoje predhodnice – Sovjetske zveze. Politična kultura ljudstva predstavlja torej ključno vlogo pri samem oblikovanju državnega sistema in hkrati njegovih posebnosti. Formalno vzpostavljeni državni aparat, oblastna struktura in represivni organi so vsi podvrženi vplivu politične kulture ljudstva. Podobno, kot je veljalo za vzorce, ki so se prenašali iz carske Rusije v sovjetski socializem, velja torej tudi za vzorce, ki so se iz sovjetskega socializma prenesli v rusko postsocialistično družbo.

Za boljše razumevanje aktualnih procesov, ki se dogajajo v Ruski federaciji in med katere sodi tudi konsolidacija oblasti v rokah aktualnega predsednika Vladimirja Putina, je treba torej razumeti tudi zgodovinsko-politični kontekst države in politično kulturo, ki ima svoje zametke v carski Rusiji, ter se je sooblikovala v sistemu sovjetskega socializma. Hkrati pa je svoje prispevala tudi izkušnja s procesom tranzicije. Ljudstvo, ki je sedem desetletij delilo kulturo kolektivizacije, je bilo praktično preko noči porinjeno v tekmovalne, neoliberalistične razmere zahodnega kapitalizma, kjer je država praktično izgubila skoraj vso svojo moč. Ta pa se je na račun finančnih in gospodarskih špekulacij in političnih povezav konsolidirala v rokah ozke elite, bolj poznane pod imenom *oligarhi*. V razmerah ruske tranzicije družbenih norm sicer ni več dirigirala komunistična partija, vendar pa se je v okviru liberalne

demokracije in preko privatizacije medijev ter gospodarstva velika moč koncentrirala v rokah privatnih imperijev nekaj posameznikov, od katerih je postala odvisna celo usoda ruskega predsednika na drugih predsedniških volitvah (Karlglitsky 2002, 77).

V magistrskem delu bodo poleg ključnih političnih dejavnikov torej analizirani tudi ključni gospodarski dejavniki, kot je na primer liberalizacija cen, privatizacija gospodarstva in v tem kontekstu na primer pojmi horizontalne in vertikalne dominacije oziroma regionalne tržne segmentacije (Broadman 1998, 16–19). Vsi ti gospodarski dejavniki so soustvarili razmere, ki so se ključno odražale tudi na političnem prizorišču.

Namen magistrskega dela je torej tudi analizirati proces tranzicije in demokratizacije državnih oblasti z namenom opozarjanja na naslednje: pojma demokracije in avtoritarizma, ki sicer predstavljata dva izmed ključnih političnih fenomenov, s katerimi se magistrsko delo ukvarja, sta v kontekstu države s tako posebno politično kulturo, tradicijo in zgodovinsko izkušnjo, kot je Ruska federacija, lahko zelo izmuzljiva.

2.2 Teze

V magistrskem delu bomo analizirali dve zastavljeni tezi, ki se bosta nanašali tako na temeljne izhodiščne teoretične pojme magistrskega dela kot tudi na sam dejanski družbenopolitični kontekst obravnavane države in njene politične prakse.

Pri analiziranju političnih pojmov, kot so na primer demokracija, avtoritarizem ter moč države, je torej v okviru družbenopolitičnega konteksta Ruske federacije, bistvenega pomena izpostaviti in razumeti vprašanje centralizacije in decentralizacije državne oblasti in vprašanje ter razmerje različnih gospodarskih in drugih elit.

Teza 1: Na prostoru današnje Ruske federacije je bila v okviru različnih državnih tvorb od preteklosti do danes moč države v kontekstu ruske politične kulture in tradicije vedno neločljivo povezana z državnim centralizmom, upad moči države pa z njeno decentralizacijo.

Teza 2: Pri analiziranju vprašanja demokracije in avtoritarizma v aktualnem sistemu Ruske federacije je poleg analize političnega sistema države ključnega pomena tudi analiza ruske tranzicije in analiza odnosa gospodarskih elit, ki nastopajo v razmerju do centralne moči države in obratno.

2.3 Uporabljene metode

Magistrsko delo bo pokrivalo problematiko, ki je obširnega in kompleksnega značaja in bo vključevalo tako politične, ekonomske, socialne ter občasno celo obrambne elemente. Zato bomo pri pisanju dela in verifikaciji tez oziroma odgovarjanju na zastavljeno raziskovalno vprašanje morali uporabiti več znanstvenih raziskovalnih metod, namenjenih raziskavam in analizam v politični znanosti. Ker se v magistrskem delu torej različni politični problemi pojavljajo v različnih političnih, ekonomskih, socialnih, zgodovinskih in drugih kontekstih, bo ena izmed pomembnih uporabljenih raziskovalnih metod komparativna metoda, ki raziskovalcu ponuja pomembne elemente in možnosti za učenje in razumevanje novih političnih perspektiv in idej (Marsh in Stoker 2010, 285).

Ker teorije, metode in disciplinarne prakse nastajajo in se razvijajo iz svojih zgodovinskih osnov, korenov in predpostavk, bo ena izmed ključnih metod, uporabljenih pri pisanju magistrskega dela in preučevanju ruske politične kulture in drugih z njo povezanih pojavov, tudi diskurzivna analiza. Ta bo služila ustreznejšemu razumevanju ruske politične kulture in ruskih političnih ter družbenoekonomskih razmer (Somekh in Lewin 2005, 164). Ker pa bo pri pisanju in razumevanju dela zgodovinski kontekst izrednega pomena, bomo pri zbiranju in razumevanju zgodovinskih virov in zgodovinskega konteksta uporabili tudi metodo zgodovinske analize.

Pri pisanju dela v zvezi z vprašanji in temami, ki se dotikajo novejših in zelo aktualnih političnih dogodkov, kot so na primer dogodki v Ukrajini in vloga Ruske federacije pri teh dogodkih, nam bo kot pomembna znanstvena raziskovalna metoda služila metoda zbiranja in analize internetnih virov. Ta bo primerna predvsem zato, ker bo šlo pri teh temah za uporabo podatkov, ki so zelo ažurnega časovnega značaja. Pri tej metodi bo šlo torej za načrtovano in strateško uporabo internetnega omrežja za namen iskanja ter izbora ustreznih podatkov, referenc in ostalega relevantnega gradiva za raziskavo, ki se od drugega knjižnega gradiva razlikuje le po svoji tehnični obliki (Payne in Payne 2004, 120). Kljub temu pa bo večina gradiva in virov temeljila na znanstvenih delih mednarodnih avtorjev, med katera sodijo razne monografije, članki znanstvenih revij, učbeniki in zborniki, ki so navedeni v zadnjem delu med literaturo.

Poleg že omenjenih metod, ki bodo uporabljene pri pisanju magistrskega dela, bomo uporabili tudi metodo študije primerov (Somekh in Lewin 2005, 33). Metodo bomo uporabili zlasti v

delu, ki se navezuje na družbenoekonomske razmere in dejavnike v državi. Namen uporabe omenjene metode bo podkrepiti teoretično pisanje tudi z nekaterimi empiričnimi primeri, med katere sodi na primer ustanovitev in zaton podjetja Jukos ali pa primer horizontalne in vertikalne dominacije v gospodarstvu, kar bo izpostavljeno v poglavju, ki se navezuje na rusko gospodarsko tranzicijo. Z metodo analize statistik (Payne in Payne 2004, 161) bomo pisanje podkrepili in oplemenitili s konkretnimi podatki uradnih statistik, največkrat v povezavi z volilnimi rezultati in ekonomskimi kazalci. Dodatno pa bomo pri družboslovnem raziskovanju uporabili tudi kombiniranje kvalitativne in kvantitativne metode (Somekh in Lewin 2005, 274).

3 TEMELJNI POJMI

3.1 Politična moč

Politike še zdaleč ne moremo razumeti le kot splet ustanov. Zavedati se je treba, da ni politične teorije, ki se ne bi na različne načine bolj ali manj dotikala tudi koncepta moči. Čikaška šola pri tem pravi, da je »pristen napredek spoznanj o politiki mogoč le z interdisciplinarnimi raziskovalnimi strategijami, z uvajanjem kvantitativnih metod in z organiziranim podpiranjem raziskav« (Almond v Della Porta 2003, 11).

Politična moč je po modelu Maxa Webra sposobnost oziroma zmožnost posameznika, da realizira oziroma implicira svojo lastno voljo v odnosu do drugih članov družbe, kakor to navaja David Held (1989, 57). Pojmovanje politične moči v okviru sistemov zahodnih parlamentarnih demokracij naj bi torej pomenilo razpršitev moči v smislu političnega pluralizma. Takšno pojmovanje politične moči se je zakoreninilo znotraj študij politične znanosti na ameriških univerzah v začetku petdesetih let dvajsetega stoletja in služi kot osrednja izhodiščna pozicija preučevanja fenomena moči v kontekstu empirične teorije demokracije. Pri tem pa je takšno razmišljanje velikokrat zavrnjeno kot popolnoma naivno in ozkogledno. V pluralizmu torej politična moč pomeni sposobnost, da pozicija doseže svoj cilj v odnosu do opozicije. Pri tem pa hkrati Held (1989, 58) navaja tudi Dahla kot osrednjega predstavnika in osrednjo figuro ameriške pluralistične teorije in pravi, da moč pomeni sprejemljivo, solidno oziroma dobro razmerje, v katerem subjektu A uspe, da subjekt B stori nekaj, česar sicer ne bi.

Viri moči so različni, pri tem pa jih večina politologov in sociologov deli na:

- **silo**, ki vključuje bodisi človekovo gibanje, dobro oziroma slabo počutje, bolečino, smrt in podobno;
- **proizvodnjo** sredstev, orodij in tehnologij, katerih uporaba je možna za namen telesnega nasilja, in nadzor nad proizvodnjo takšnih sredstev;
- **ideje**, ki vključujejo pravila vedenja, razumevanje sveta in izražanje razpoloženj – to lahko opredelimo tudi kot ideološko moč, gospodarsko moč in politično moč (Della Porta 2003, 12).

Thomas Hobbes izhaja iz razumevanja človekove narave, pri tem pa se najprej sklicuje na človekove tako imenovane naravne sposobnosti in moči, med katere sodi na primer sposobnost gibanja, prehranjevanja, ploditve, čutenja ter razmišljanja. Hkrati pa trdi, da je za odvzem človekovega življenja potrebno le malo moči, kar naj bi sicer vodilo v človekovo željo po enakosti. Vendar pa prihaja do razlik in boja že ob samem merjenju človekovih fizičnih in telesnih moči in drugih moči, ki iz omenjenih izhajajo. Hobbes trdi tudi, da se človek že po naravi želi izogniti bolečini oziroma vsemu, kar je zanj slabo in hkrati pridobiti vse, kar je zanj dobro. Pri tem pa pravi še, da je človekova naravna pravica, da se z vsemi močmi upre slehernemu slabemu in da zaščiti svoje lastno življenje (Lukšič in Pikalo 2007, 116).

Po Hobbesu naj bi torej že sama človekova narava vsebovala željo po moči, da bi vladal nad drugimi (Held 1989, 59). Kritiki prvotno omenjene empirične demokratične teorije moči razumejo politične procese manj kot vprašanje moči in bolj kot vprašanje institucionalnih okvirov zunaj in znotraj tradicionalnih birokratskih struktur. V sedemdesetih letih so bili to predvsem pripadniki korporativistične teorije. Korporativizem je v grobem razumljen v smislu, da različni družbeni elementi delujejo združeno v enem telesu oziroma enem *corpusu*. Iz tega pa izhaja tudi sama beseda. Pri pluralizmu naj bi šlo torej za tekmovanje med različnimi interesi različnih akterjev v nekakšnem političnem ravnotežju, rezultat pa naj bi bil, za razliko od korporativistične države, šibka država. Korporativizem pa vključuje skupne interese v kolektivnem družbenem obstoju, kar se strateško odraža skozi močno centralno državno oblast, ki je sposobna svojo moč implementirati na notranjem in zunanjem državnem prizorišču. Sprva je bil korporativizem razumljen le kot »korporativizem od zgoraj navzdol« v kontekstu fašističnih držav na primeru Italije in Nemčije v tridesetih letih dvajsetega stoletja. Kot takšen je bil razumljen le kot krinka za konstantno izražanje državne represije. Kasneje se

pojavi nov koncept razumevanja korporativizma »od spodaj navzgor«, predvsem v kontekstu razumevanja sodobne evropske politične realnosti, ki hkrati predstavlja izziv tako demokratični kot tudi marksistični teoriji. Novejše pojmovanje marksistične teorije razume krepitev centralne kapitalistične zahodne države kot orodje v rokah vladajočega razreda, ki ima v lasti nadzor nad proizvodnimi sredstvi v tesni povezavi z močjo ustanov, med katere sodijo politične stranke, vojska, univerze ter šolstvo in mediji na vseh ravneh. Takšen pogled na državo je ravno obraten od tistega, ki pravi, da bi morala biti moderna država nevtralen arbiter med različnimi posameznimi interesi (Held 1989, 64–68).

Elitistična šola pojmuje moč na osnovi predpostavke, da se moč in oblast nahajata v rokah ozke skupine ljudi oziroma določene ozke politične elite. Takšne skupine pa so po svojih značilnostih največkrat monolitne oziroma enovite. Ameriške raziskave so sredi dvajsetih let dvajsetega stoletja ugotovile, da takšna moč največkrat izhaja iz bogastva, ki je koncentrirano v rokah ozke elite, iz česar ta črpa tudi svojo ideološko in politično moč. Posebno moč imajo namreč tako poslovni subjekti, ki lahko na neki način predstavljajo celo nadoblast poslovnega oziroma privatnega sektorja nad javnimi zadevami v državi. Največjo kritiko elitistični šoli moči pa je predstavljala že omenjena pluralistična šola pod vodstvom Roberta Dahla. Poleg tega velja omeniti še tako imenovano relacijsko moč. Pri tem velja, da je moč vezana na obseg medsebojnega delovanja akterjev. Običajno vedno obstoja določena mera prepletenosti gospodarske in politične moči. Tu pa gre predvsem za prepletenost ustvarjanja in razpolaganja s sredstvi in viri ter za vzpostavljanje ustreznega državnega aparata, ki ima v posameznem gospodarskem in političnem sistemu večjo ali manjšo vlogo. Politična moč pa je prav tako v medsebojni povezavi z ideološko močjo, predvsem ko gre za vprašanje legitimnosti moči. Na tem področju igrajo pomembno vlogo intelektualci, najbolj nazoren primer pa je vzpostavljanje nacionalne zavesti, ko je posebej pomembna kolektivna čustvena pripadnost in kolektivna identiteta naroda, solidarnost ter soudeležnost pri doseganju skupnih ciljev (Della Porta 2003, 13–15).

Michael Foucault razume odnose moči na način, ki je dokaj podoben anarhistični misli, kljub temu da ga običajno ne uvrščamo med mislece anarhizma. To je posebej očitno, ko gre za kritiko marksizma, kjer pravi, da se lahko vzpostavi povezava med Marxovimi idejami in avtoritarizmom Sovjetske zveze. Še bolj pomembno v povezavi s kritiko marksizma pa je, da vprašanje moči ne razume le reducirano na interese kapitalistične ekonomije, ampak pri tem pojasnjuje diskurz moči, ki se dogaja neodvisno od moči buržoazije. Pojasnjevanje vseh odnosov moči skozi model razredne dominacije je po njegovem preveč posplošeno.

Marksizem tako po njegovem ne spodkopava moči same po sebi, ampak skrbi le za distribucijo moči in jo prenaša iz enega centra moči na drugega (Newman 2001, 76).

3.2 Država in vladar

Pri zgodovinsko-tipološki opredelitvi pojma država se lahko najprej navežemo na opredelitev države, kot jo razume Max Weber, ki pravi, da je država telo, ki ima monopol nad sredstvi prisile na določenem teritoriju. Za moderne države pa je značilen tako imenovani politični monopol, kar torej istoveti pojem države in političnega. Tri temeljne prvine države so suverena oblast, ljudstvo in teritorij oziroma ozemeljska enota z jasno določenimi mejami. Pri tem pa ljudstvo v različnih zgodovinskih obdobjih in v različnih oblikah države nastopa v različnih vlogah. Država obsega zapletene notranje členitve, organe in funkcije in ima izvirno in vrhovno pravico do vladanja nad vsemi in vsem znotraj svojih meja (Matteucci 1993, 87–88).

Temeljne funkcije države oziroma državnih ustanov lahko v grobem razdelimo v štiri skupine:

- **uravnavanje** – kar pomeni vpliv na družbeno dogajanje in oblikovanje vedenja oziroma obnašanja. Pri tem pa država določene posamezne oblike vedenja spodbuja, druge pa zavira, s čimer tudi vpliva na sam družbeni položaj različnih skupin znotraj države;
- **črpanje virov in nadzor nad njimi** – kar vključuje tako materialne vire kot tudi opravljanje različnih storitev. Med materialne vire sodi na primer pobiranje davkov, kar se posledično odraža tudi v regulaciji osebnega in skupinskega trošenja ter pri družbeni prerazporeditvi sredstev. Med opravljanje storitev pa sodi na primer služenje vojaškega roka ali pa dajanje ekspertnih znanj;
- **funkcija prisile** največkrat služi kot funkcija pridobivanja virov oziroma sredstev, ki so temelj za uresničevanje tako imenovane javne agende države;
- **program** države, ki lahko v različni meri zastopa interese ljudstva, oziroma vključuje širše ali ožje družbene skupine.

Pri tem pa je treba omeniti, da države v odnosu do drugih držav v mednarodnem sistemu nastopajo oziroma delujejo tako navznoter kot tudi navzven. Ustanove moderne države največkrat sestavljajo tri veje oblasti, med katere torej sodijo zakonodajna, izvršilna in sodna oblast. Hkrati pa so državne funkcije tudi ključna vez med vladajočo elito in preostalo družbo, pri tem pa je osrednja vloga državnih ustanov vzpostavitev dialoga med obema. Dialog je lahko kooperativen ali konflikten oziroma največkrat kar mešanica obojega (Ferfila 2008, 12–13).

Država kot aparat vladajoče strukture torej zaznamuje vse razmere in okoliščine, v katerih se naše življenje odvija. Z drugimi besedami lahko rečemo, da to pomeni praktično ves splet procesov vse od takrat, ko državna administracija ustvari zaznamek našega rojstva, pa vse do zaznamka naše smrti. V moderni zahodni politični misli je pojem država običajno razumljen kot neoseben in privilegiran ustavni red, ki se vzpostavlja z administrativnimi in nadzornimi ukrepi nad točno določenim ozemljem. Zаметke države sicer lahko najdemo že v grškem *polisu* oziroma v starem Rimu, vendar pa o razvoju prvih pravih dejanskih temeljev države lahko govorimo šele nekje od šestnajstega stoletja dalje, ko se začnejo razvijati prvi Evropski državni sistemi. O neosebnem in suverenem političnem redu, kjer so strukture moči omejene glede na svoje teritorialne pristojnosti, ne moremo govoriti, dokler so bile politične pravice, razmerja in dolžnosti zelo tesno povezane z ozemeljsko posestjo in strogo religijsko tradicijo, kot je na primer tipično za srednjeveško fevdalno družbeno strukturo. Pomemben element razvoja države v modernem smislu je predstavljal razvoj razumevanja ljudi v smeri pojmovanja ljudi oziroma posameznikov kot državljanov, ki so lahko aktivno vključeni v takšen državni red in imajo torej v njem tudi možnost aktivnega delovanja (Held 1989, 11).

Pojem države je bil v različnih obdobjih deležen različnega razumevanja. Pozornost, ki so jo pojmu posvečali, pa je pri tem nihala. Med letoma 1870 in 1950 naj bi po večini tako kar izenačevali področje politike in področje države. Po tem letu pa pojem države hitro izpodrinejo pojmi, ki to področje nadomestijo. Ti pojmi so tako na primer *politični sistem* in *vlada*, pojem države pa tako kasneje postane le še eden izmed dejavnikov preučevanja politike. Della Porta (2003, 7–8) navaja tri bistvene prvine, ki opredeljujejo pojem države.

- **Teritorialnost zapovedovanja** vključuje proces ozemeljskega zaokroževanja in oblikovanja državne meje, ki v modernem smislu pomeni, da na točno določenem območju svojo oblast lahko izvršujejo različni točno določeni suvereni. Ta proces pa skozi zgodovino ni potekal zlahka, saj je bilo to področje ključnih konfliktov. Kljub

temu pa so se v končni fazi oblasti države morali podrediti tako fevdalna gosposka kot tudi cerkvena oblast.

- **Monopol nad legitimno uporabo sile** pomeni, da obstaja le ena centralizirana oblast, ki lahko legitimno uporablja silo, bodisi za vzdrževanje notranjega reda in miru, bodisi za obrambo politične skupnosti pred zunanjimi agresijami in sovražnostmi. Država naj bi torej obstajala šele, ko je politični subjekt preko svojega institucionalnega aparata sposoben uveljavljati monopol nad legitimno silo. Hkrati pa naj bi nadzor nad legitimno silo lahko opredelil tudi minimalno obliko države, ki mora biti sposobna zagotavljati javni red, kar v moderni državi tako na primer predstavljata javno uradništvo in policija.
- **Brezosebnost zapovedovanja** je posebej pomembna s stališča priznavanja državne oblasti. Suverenova legitimnost pa tako poteka v kontekstu pravila, da je tudi sama uporaba sile nadzorovana z zakonom. Pomembno pa je, da poslušnost ne izvira toliko iz strahu pred kaznijo oziroma uporabo sile kot iz moralne zavezanosti in priznavanja oblasti in legitimnosti s strani državljanov.

Kljub vsem tem različnim opredelitvam pojma države pa moramo vedeti, da država ni fizični oziroma materialni objekt, ampak abstraktni koncept. Njena definicija pa je tako vedno odvisna tudi od referenčnega objekta, na katerega se nanaša (Hay in drugi 2005, 4). V obdobju nekje do štirinajstega stoletja, torej v obdobju pred začetkom razvoja države v modernem smislu, je to, kar se kasneje pojmuje kot *državna oblast*, predstavljalo telo vladarja samo, takratno pojmovanje *države* in *suverena* pa sta bila sinonima. Nekaj stoletij kasneje, natančneje leta 1532, je Machiavelli v svojem delu *Il Principe* oziroma *Vladar* pojem države sicer zaznaval kot sinonim s princem oziroma vladarjem samim, vendar pa je ta v opredelitvi že nastopal skupaj s političnim režimom in geografskim področjem, nad katerim je vladar imel in vzdrževal suvereno oblast, ter ustanovami, ki so bile za vzpostavljanje in zagotavljanje takšne oblasti potrebne. Čas renesanse je v Dantejevem kontekstu *lo stato franco* vplival na začetek razvoja civilnih svoboščin. To pa je pomenilo začetek koncepta avtonomne civilne in politične oblasti, ki se je nanašala na javne zadeve in neodvisno družbeno skupnost. V tem kontekstu je država imela sicer legitimen monopol nad silo, legitimnost te pa ni več izhajala iz vladarja v smislu, kot je bil poznan v preteklosti, ampak iz ljudstva samega. Evropske absolutistične države sedemnajstega stoletja so v kontekstu avtorjev Hobbesa in Bodina

pomenile razmerje moči med vladarjem in vladanimi. Vendar pa je bilo pri tem že zaznati prve zametke moderne države:

- posamezniki znotraj družbe so bili prepoznani kot subjekti, katerih zvestoba in dolžnosti niso bile več v odnosu do vladarja, ampak v odnosu do države;
- državna oblast in avtoriteta je bila edinstvena in absolutna;
- država je bila razumljena kot najvišja oblika oblasti in avtoritete v vseh zadevah v odnosu do civilne družbe.

Hobbesovo delo *Leviathan* je leta 1651 hkrati s pojavom absolutističnih držav, ki jih je tudi samo odražalo, pomenilo konec predmodernega razumevanja države, kjer je bila politična moč razumljena v okviru osebnih in karizmatičnih okvirjev vladarja (Hay in drugi 2005, 6–7).

Pomembno pa je tudi omeniti razumevanje vloge države z vidika političnega pola levice in desnice. Danes tako politična levica kot tudi politična desnica iščeta nove oblike politik, strategij in institucionalnih ureditev. Tu je še posebej pomembno vprašanje odnosa med državo in gospodarstvom, oziroma z drugimi besedami, med privatnim in javnim. Po razpadu vzhodnega bloka je bila na neki način vsaj začasno poražena ideja državno načrtovanega gospodarstva, skupaj s planskimi ustanovami in birokracijo. Po drugi strani pa je to vodilo tudi v krizo države blaginje na zahodu. Nova desnica oziroma neoliberalizem, kot jo pogosto imenujemo, se idejno napaja iz stališča, da je tako politično kot tudi ekonomsko življenje le vprašanje individualnih svoboščin in iniciativ. Pri tem je država zamišljena le kot »minimalna država«, kar pomeni, da je poseganje države v gospodarstvo zelo omejeno. Državo pa neoliberalizem razume kot (negativno) poseganje v individualne pravice in odgovornosti posameznika. Kolektivno dobro naj bi bilo tako mogoče doseči le skozi popolno tekmovalno izolacijo posameznikov in z le minimalno intervencijo države. Pri tem gre za vprašanja razmerja moči med demokracijo in razumevanjem liberalizma na ta način, cilj pa je reduciranje moči države. Država² naj bi tako imela pravico in dolžnost posegati v družbo le,

² Michael Mann (v Taylor 2011, 12) razlikuje med despotsko in infrastrukturno močjo države. Na splošno komparativne politike takšnemu razumevanju državne oblasti posvečajo manj pozornosti, kljub temu, da je takšno pojmovanje oziroma razumevanje zelo blizu vprašanju državne avtonomije in državne kapacitete. Bistvena razlika med despotsko in infrastrukturno oblastjo je normativna. Infrastrukturna oblast in državna avtonomija je predmet pozitivne konotacije, despotska oblast pa negativne.

ko gre za zagotovitev temeljnih pravil, ki obsegajo zaščito življenja, svobode in lastnine (Held 1989, 174–175).

Kljub zavzemanju točno nasprotne pozicije, kot je v odnosu do omenjenih vprašanj pozicija desnice, pa se nova levica ni razvila kot nekakšen »protinapad« desnici. Vseeno pa je politična drža desnice mnogokrat zaostrila tudi določena politična stališča levice. Razvoju nove levice so v največji meri botrovali politični dogodki v šestdesetih letih dvajsetega stoletja ter nezadovoljstvo z zapuščino tako imenovane politične teorije stare levice, liberalizma in marksizma. Pri tem pa nova levica pod vprašanje postavlja tudi pojem liberalne demokracije in ni zadovoljna s pozicijo, da je posameznik znotraj družbe enak le pred zakonom, pri tem pa se zanemarja enakost dostopa do materialnih in kulturnih resursov (Held 1989, 176). Pazljivo osredotočanje na te koncepte je ključno, ko pri opredelitvah političnega sistema Ruske federacije uporabljamo pojme, kot so država, demokracija, avtoritarizem, politična moč, politična kultura³, politični pol, liberalizacija in podobno. Vsi ti koncepti so tako v kontekstu politike moderne Ruske federacije kot tudi v kontekstu vseh njenih predhodnic zelo izmuzljivega značaja.

3.3 Demokracija in avtoritarizem

Demokracijo v najširšem pomenu razumemo kot oblast, ki izvira iz ljudstva in torej pripada ljudstvu, hkrati pa jo je potrebno uporabljati za ljudstvo. Legitimnost oziroma moč vladajočih naj bi torej izvirala iz ljudskega pooblastila. Pri tem pa Robert Dahl pravi, da je demokracija »zmožnost oblasti, da v okviru politične enakosti trajno ustreže prioritnim zahtevkom državljanov« (Dahl v Della Porta 2003, 34). Pri tem pa Dahl navaja tudi, da bi morale biti demokratične oblasti oblikovane tako, da bi lahko vsak izmed državljanov:

- izoblikoval svoje lastne prioritete;
- te prioritete kot takšne lahko predstavil tudi drugim članom politične skupnosti in vladi, kar bi lahko služilo kot podlaga za individualno in kolektivno ukrepanje;

³ V grobem lahko pri preučevanju politične kulture postsocialističnih sistemov izhajamo iz dveh osnovnih perspektiv. Prva skupina, med katere sodita na primer Stephen Whitefield in Jeffrey Hahn, k preučevanju politične kulture pristopa iz ravni individualnih družbenopsiholoških značilnosti – politična kultura se v tem primeru razume v okviru individualnih psiholoških značilnosti, ki se med državami primerjajo. Druga skupina, med katero sodijo Richard Sakwa, Charles King in Mary McAuley, pa razumejo politično kulturo kot *družbeno kolektivnost*, v kateri posamezniki in ustanove delujejo. Pri preučevanju politične kulture s te perspektive se zgodovinske okoliščine razume kot ključen element, ki oblikuje mentalen in materialen razvoj družbenih in institucionalnih praks (Whitefield 2005, 2).

- hkrati pa naj ne bi bilo diskriminacije takšnih zahtevkov glede na njihov vir ali na vsebino (Dahl v Della Porta 2003, 34–35).

Pri tem pa naj bi bilo potrebno državljanom s strani države garantirati še osem osnovnih zagotovil: svoboda ustanavljanja političnih organizacij oziroma vključevanje v te, svoboda izražanja, volilna pravica, pravica do tekmovanja za glasove in podporo, pravica biti izvoljen na različne politične funkcije v državi, možnost alternativnih virov informacij, svobodne in pravične volitve, oblikovanje državnih ustanov glasovanja in oblikovanje izražanja političnih prioritet (Della Porta 2003, 35).

Demokracijo Held in Keane (v Held 1989, 182) označujeta kot *dvosmerni fenomen*, ki se na eni strani nanaša na reformiranje moči države, na drugi strani pa na rekonstrukcijo civilne družbe. Pri tem je izhodiščna predpostavka delitev oziroma razlikovanje med državo in civilno družbo. Če želimo oba izmed omenjenih fenomenov dovolj natančno razumeti, je potrebna modernizacija razumevanja teh na dosednji način. Pozornost je treba posvetiti ponovnemu razmisleku o oblikah in omejitvah države ter oblikah in omejitvah civilne družbe. V veliko državah na zahodu in vzhodu je oblast omejena z ustavnimi določili in izpostavljena javnemu in parlamentarnemu nadzoru ter nadzoru s strani sodnih ustanov, kar je hkrati tudi temeljna ideja pojmovanja demokracije kot *dvosmernega procesa*. Demokracija v polnem pomenu besede bi torej bila, če bi imeli državljani dejansko moč nastopati aktivno in participativno, kar pa ne pomeni, da bi privatni interesi delovali nad državo in proti državi, kot nekateri liberalni misleci razumejo liberalne pravice. Prav tako pa ne bi smelo iti samo za redistributivno vlogo države v smislu zmanjševanja neenakosti v materialnem smislu, kot demokracijo razumejo nekateri zagovorniki države blaginje. Demokracija naj bi se torej najbolj pristno odražala v družbenoekonomskem sistemu, kjer bi ljudje nastopali v smislu učinkovite demokratične participacije, ki bi vključevala tako politično kot tudi gospodarsko participacijo (Held 1989, 182–183).

Kot nasprotje demokratičnih političnih sistemov poznamo nedemokratične politične sisteme, ki se prav tako med seboj razlikujejo, zato tudi tu poznamo različne tipologije takšnih sistemov. Pri preučevanju takšnih sistemov največkrat nastopajo naslednje spremenljivke, na osnovi katerih se posamezen sistem razvršča v določen tip sistema:

- **prevladujoča koalicija**, kjer je bistvenega pomena stopnja koncentracije oblasti v državi, obstoj več kot ene stranke in vloga vojske;

- **družbena podlaga ureditve**, kar pomeni, da v družbi obstajajo dovolj velike skupine, ki se v določeni politični ureditvi prepoznajo in jo podpirajo;
- **stopnja zatiranja temeljnih pravic** – pri tem pa obstajajo politične ureditve, ki zatirajo sleherno strukturo, ki ni del aktualne oblastne strukture, in tiste, ki določen pluralizem tolerirajo;
- **ideologija**⁴ – družbe se razlikujejo tudi glede na različno stopnjo utopične ideologije, ki služi kot pomembna podpora in vir legitimnosti obstoječemu sistemu (Della Porta 2003, 50).

Avtoritarizem je tako najbolj tipična državna ureditev, ki jo lahko glede na značilnosti umeščamo med nedemokratske politične sisteme. Pri avtoritarizmu gre namreč lahko za pluralizem, ki je omejen, vendar pa delovanje oblasti ni podvrženo nadzoru oziroma je nadzor zelo majhen. Hkrati pa vladajoča struktura nima izoblikovane neke tipične vodilne politične ideologije, oblast pa naj (razen izjemoma) ne bi imela neke široke politične mobilizacije. Za takšen sistem je torej značilno tudi, da ima oblast v rokah posameznik – vodja, ali pa neka ozka skupina ljudi, izvršuje pa se v sicer nejasno začrtanih mejah, ki so kljub vsemu dovolj predvidljive (Linz v Della Porta 2003, 50).

Za avtoritarizem je torej značilno, da je politična moč v veliki meri koncentrirana v rokah posameznika, največkrat karizmatičnega vodje, kar lahko imenujemo tudi diktatura ali despotizem. Lahko pa je moč koncentrirana tudi v rokah ozke elite, kar imenujemo oligarhija. Avtoritarni režim je a razliko od sistemov demokracije, monarhije in aristokracije največkrat nad zakonom. Posameznik ali elita pa zakone oblikuje po svoji lastni volji. Za razliko od totalitarizma avtoritarni državi ni potrebno uničenje političnega ustroja ali pa celo privatnega sektorja. Privatne strukture lahko namreč uživajo celo določeno stopnjo avtonomije v odnosu do države, vendar le, če v zadostni meri sodelujejo z avtoritarnim političnim režimom in ga podpirajo (Hammond 2009, 51).

⁴ Zavedati se je treba, da je koncept ideologije vedno rekonstruiran in na neki način izkoriščen ter interpretiran v skladu s posameznimi političnimi interesi nekega določenega momenta in neke določene družbene skupine. Zato je tudi pogled na posamezno ideologijo odvisen od ideologije, ki je v določenem obdobju dominantna. V osemnajstem stoletju naj bi pojem *ideologija* sicer prvi uporabil Antonie Destutt de Tracy. V okviru pojma *ideologija* pa naj bi razumel znanost, ki oblikuje politične ideje, te pa služijo razsvetlenskemu navdihu in po njegovem botrujejo družbenemu napredku in »skupnemu dobremu« (Bevir 2010, 682).

Na splošno lahko avtoritarizme razvrstimo v tradicionalni avtoritarizem, vojaški avtoritarizem, teokratski avtoritarizem in volilni avtoritarizem, od katerih ima vsak svoje tipične značilnosti. Ferfila (2008, 415) sicer pravi, da se Ruska federacija⁵ izmed vseh omenjenih najbolj približuje volilnemu avtoritarizmu. Za takšen politični sistem kot podvrsto avtoritarizma je značilno, da v njem sicer nastopa in se poteguje za oblast več političnih strank, vendar pa naj volitve ne bi bile odprte in poštene, posledica tega pa je, da ena stranka ostane na oblasti dalj časa.

Avtoritarni politični sistemi se torej po svojih značilnostih in karakteristikah ločijo tako od drugih nedemokratskih političnih sistemov na eni strani kot tudi od demokratičnih političnih sistemov na drugi strani. Od drugih nedemokratskih sistemov se ločijo, ker za razliko od slednjih vsebujejo elemente sicer omejenega pluralizma, pomanjkanja množične mobilizacije in odsotnost osrednje ideologije. Od demokracije pa jih ločuje odsotnost različnih oblik nadzora nad državno oblastjo in koncentracija te v rokah posameznika oziroma ozke elite. Različne organizacije, združenja in verske institucije lahko, kot je bilo že omenjeno, v takšnih sistemih preživijo oziroma delujejo le, če s svojim delovanjem podpirajo avtoritarno politično oblast. Avtoritarni režimi imajo lahko tako vojaške značilnosti kot tudi civilne. Avtoritarni režimi se lahko razglašajo kot zaščitniki različnih družbenih skupin, katerih interese naj bi zastopali. Med prvo in drugo svetovno vojno so desničarski avtoritarni režimi v Latinski Ameriki in južni Evropi nastopali predvsem kot varuhi srednjih in meščanskih družbenih slojev, po drugi svetovni vojni pa so levi avtoritarni sistemi v vzhodni Evropi in Afriki nastopali kot zaščitniki ljudskih množic. Različni avtoritarizmi so bili torej skozi zgodovino prisotni tako na levem kot tudi na desnem političnem polu (Della Porta 2003, 50–51).

⁵ Levitsky in Way (2010, 3–4) pravita, da je konec hladne vojne pomenil temeljit izziv avtoritarnim režimom in enopartijskim sistemom ter vojaškim diktaturam v svetu. Kljub temu pa naj tranzicijski procesi v praksi ne bi vedno vodili v demokratično politično ureditev. Ko gre torej za volilne manipulacije, nepravilno uporabo medijev v politične namene, izrabo državnih virov za politične namene in za različne oblike nasilja, oziroma, ko politična tekmovalnost sicer obstaja, vendar je zaradi omenjenih razlogov izrazito nepravilna, takšne sisteme omenjena avtorja poimenujeta z izrazom *tekmovalni avtoritarizem*. Pri tem pravita, da je šla Ruska federacija v začetku devetdesetih let sicer v smer demokratičnega razvoja države, vendar da aktualne avtoritarne značilnosti v državi pomenijo »neuspeh konsolidacije demokracije«.

4 VPRAŠANJE POLITIČNE MOČI DRŽAVE V SOVJETSKI ZVEZI

Rusija je bila stoletja center in jedro ruskega imperija oziroma carstva, ki je trajalo vse do 7. novembra 1917, ko je bila vzpostavljena Ruska sovjetska federativna socialistična republika. V sklopu Sovjetske zveze oziroma sovjetskega imperija, pa je socialistična Rusija obstajala vse od leta 1922 do leta 1991 (Shoemaker 2006, VIII). Če pa pogledamo še malo širši zgodovinski kontekst pa lahko trdimo, da so se ruska družba, politika, gospodarstvo, kultura in vsakdanje življenje v obdobju od procesov emancipacije tlačanov leta 1861 do zmage nad nacistično Nemčijo leta 1945 spremenili skoraj nepredstavljivo. Transformacije so potekale vse od avtokracije do socializma, od zaostalega kmetijskega gospodarstva do industrializacije širokih razsežnosti, od patriarhalne konservativne družinske strukture do emancipacije žensk v družbi, od večinsko religijske kulture družbe do sekularne družbe in podobno. Leta 1861 je udejstvovanje države v Krimski vojni sprožalo vprašanja o njeni nadaljnji vlogi kot mednarodnemu akterju, leta 1945 pa je bila vojaška moč Sovjetske zveze neprimerljiva vse od Pacifika do Berlina. Zametki industrije, ki so omogočili državi takšno vojaško moč, pa so bili vzpostavljeni v tridesetih letih dvajsetega stoletja in bodo skupaj z drugimi pomembnimi okoliščinami predstavljeni v nadaljevanju (Weeks 2010, 235).

Čeprav je bila prelomnica med carsko Rusijo in socializmom oktobrska revolucija leta 1917, so se revolucionarni⁶ zametki s strani določenih družbenih skupin kazali že prej. Revolucija leta 1905 je bila sprožena s strani ljudi, ki so v takratnem času predstavljali *novi razred* družbe. To so bili na primer industrijski delavci in praktično delavski razred na splošno. Prav tako so kot revolucionarni sprožitelj nastopale tudi nacionalne manjšine, ki so se šele takrat pojavile v okviru organiziranih gibanj. Pomemben dejavnik so bili tudi kmetje, ki so imeli sicer že dolgo tradicijo uporov in nepokorščine, vendar nikoli organizirano. Nepokorščina in

⁶ Karl Marx je trdil, da so revolucije lokomotive zgodovine, čeprav časovno predstavljajo redke, a ključne trenutke v obstoju človeštva. Večina revolucij ima skupne elemente transformacije državnih ustanov, razrednih struktur in vladajoče ideologije. Prav tako bi lahko trdili, da je na splošno predmet revolucije hitra in temeljita družbena transformacija države, ki naj bi potekala v smeri »od spodaj navzgor«. Pri tem pa je pomembno razlikovanje med uporom in revolucijo. Upor sicer lahko vsebuje boj deprivilegiranih družbenih razredov, vendar se ne odrazi v strukturni spremembi v državi. Politične revolucije pa po navadi spremenijo le državno strukturo in niso nujno izražene skozi razredni konflikt. Poleg tega pa poznamo tudi pojave, kot je na primer industrializacija, kjer gre za spremembo družbenih struktur, pri tem pa ne gre nujno za odraz tudi v spremembi političnih struktur. Družbenopolitična revolucija mora torej vsebovati oboje, poleg tega pa se morata oba elementa pojaviti hkrati in se v okviru družbenopolitične transformacije medsebojno dopolnjevati (Skocpol 1979, 3–4). Glede na omenjene parametre lahko torej oktobrsko revolucijo označimo kot družbenopolitično revolucijo, saj je bistveno spremenila tako družbeno, kot tudi politično strukturo in podobo države.

upori ruralnega prebivalstva pa so bili vedno vezani le na rusko podeželje. Revolucionarne aktivnosti so se odvijale celo znotraj vojaških struktur, kjer so se nižji vojaški uslužbenci prvič uprli nadrejenim in njihovi avtoriteti. Če torej revolucijo leta 1905 primerjamo s tako imenovano decembrsko revolucijo, ki se je odvijala le 8 let prej, ugotovimo naslednje: decembrska revolucija se je odvijala zelo izolirano, revolucija leta 1905⁷ pa je vključevala skoraj vse družbene skupine in segmente tistega časa. Razlogi za neuspeh revolucije v boju proti moči in avtoriteti carskega režima so bili predvsem različni in razdrobljeni razlogi in cilji posameznih sodelujočih družbenih skupin in hkrati njihovo neusklajeno delovanje ter prevelika spontanost v tem delovanju. Omenjenih dejavnikov, ki so botrovali neuspehu revolucije 1905, se je dobro zavedal tudi Vladimir Lenin dvanajst let kasneje, zato je imela Oktobrska revolucija popolnoma drugačne vodstvene in organizacijske značilnosti (Thompson 2008, 195).

Kljub vsemu pa o popolnem neuspehu revolucije ne moremo govoriti. Revolucija je ustvarila razmere, ki so predstavljale grožnjo carskemu režimu v dovolj veliki meri, da so prisilile carja Nikolaja II. Romanova v različne družbene in politične reforme. Ena izmed najpomembnejših je oblikovanje državne ustanove, imenovane *duma*, kar je bila tudi ena izmed temeljnih zahtev revolucionarnih skupin. Želeli so, da *duma* predstavlja zakonodajno telo, ki mora biti sestavljeno iz predstavnikov do tedaj marginaliziranih družbenih skupin, ki so bile bodisi prikrajšane za glasovanje bodisi marginalizirane na druge načine. *Duma* naj bi bila tako ustanova, ki bi garantirala, da noben zakon v državi ne bi mogel biti sprejet brez potrditve oziroma odobritve s strani ljudstva. Poleg zahteve po oblikovanju in vzpostavitvi omenjene državne ustanove, kjer bi morale biti zastopane pravice državljanov, so bile temeljne zahteve revolucionarjev tudi svoboda govora, političnega združevanja in povezovanja. Kljub temu, da so spopadi, ki so se odvijali in bili še posebej nasilni na tako imenovano *krvavo soboto*, prisilili carja v oblikovanje omenjene državne dume, so bile tej ustanovi dokaj kmalu kratene temeljne in ustanovitvene pravice in funkcije (Paxton 2004, 85).

⁷ Max Weber označuje razmere, v katerih se je odvijala revolucija leta 1905–06, kot popoln razdor med državo in družbo. Absolutna moč je bila v rokah carja, to pa je obenem spremljalo tudi kratenje osnovnih človekovih pravic. Carski sistem je užival podporo cerkve in aristokracije ter zemljiških veleposestnikov. Prav tako je bil carski sistem podprt tudi s strani kapitalistične elite, ki je počasi prodirala v deželo (Beetham 1985, 183–184).

4.1 Od oktobrske revolucije do procesa stalinizacije

Rusija je bila torej v obdobju med letoma 1905 in 1914, ko se je začela prva svetovna vojna, deležna določenih političnih in družbenih sprememb, ki so se pojavile kot rezultat revolucije leta 1905. Država je bila tako deležna sorazmernega razvoja in ponovne gospodarske rasti, hitrega družbenega in socialnega napredka, očitnih sprememb v poljedelstvu ter razmahu kulturne in družbene kreativnosti. O sorazmernem napredku in razvoju države v omenjenem obdobju obstajajo različne interpretacije, večino teh pa lahko združimo v dve osnovni skupini: s stališča prve skupine je bilo to obdobje miroljubne modernizacije in demokratizacije Rusije po vzoru zahodnih držav, s stališča druge pa je bil to le rezultat poslednjega in obupanega napora starih vladarskih struktur, da bi obdržale oblast. Na prvi pogled je bilo sicer res videti, kot da je vzpostavitev dume pomenila razmeroma velik korak naprej v decentralizaciji in omejitvi absolutne oblasti carja, vendar so ji bile že leta 1906 kratene prve pravice in hkrati zmanjšane oziroma omejene njene funkcije. To se je zgodilo takoj, ko se je carska oblast počutila dovolj varno in ko je bila mnenja, da so revolucionarne razmere v državi dokaj mirne. Eden izmed temeljnih zakonov, ki je obnovil avtokratsko moč carja, govori naslednje: »Vladar celotnega Ruskega imperija ima v svojih rokah izključno in avtokratsko moč. Njegova avtoriteta ne izhaja le iz ljudskega strahu do oblasti, ampak iz ljudske zavesti o njegovi moči, ki je dana od Boga samega« (Thompson 2008, 200–201).

Tudi z oktobrsko revolucijo 1917 in s prevzemom oblasti s strani boljševikov se je ohranila trdna centralistična struktura državne oblasti. Kljub temu, da Lenin nikoli ni skrival svoje vladarske in morda tudi razmeroma tiranske želje po oblasti, je vseeno želel oblikovati moderno in kompleksno državo in družbo. Hkrati pa se je zavedal, da je odprava državne administracije in državnega aparata v skladu z idealom komunizma zelo oddaljen cilj (Fortescue 2010, 27).

Pri analiziranju sovjetskega političnega sistema pa tako kot pri analiziranju katerega koli političnega sistema ne gre spregledati tudi vloge politične kulture naroda. Boljševistična oziroma komunistična elita, ki je po revoluciji nasledila carsko oblast, se pravzaprav v marsičem ni mnogo razlikovala od nje: centralistično oblast carja je zamenjala centralistična oblast komunistične partije z generalnim sekretarjem na čelu. Svojo legitimnost je komunistična oblast Sovjetske zveze črpala iz podobne režimske strukture kot oblast carske Rusije pred njo, za obe pa je bila značilna strogo centralizirana osrednja državna oblast in obsežen vladarski aparat, ki je imel hkrati tudi arbitrarno funkcijo v državi (Lukšič 2006, 47). Pri tem Lukšič navaja tudi, da pri oblikovanju državnega sistema ključno vlogo igra politična

kultura ljudi, ne glede na formalno vzpostavljen državni aparat, oblastno strukturo, represivne organe in na ostale napore države po spodbuditi določenega sistema. V primeru postrevolucijskih dogajanj je imela sama ideologija komunizma precej manjšo moč politične socializacije ljudi od same politične kulture naroda.

Če bi komunistični oblasti v popolni meri uspelo nadomestiti predhodne procese in strukture v državi, bi lahko govorili o tem, da je vloga politične kulture pri oblikovanju državnega sistema zanemarljiva. Almond (1983, 127) tako v svojih raziskavah ugotavlja, da so, čeprav je dostopnost podatkov predsocijalističnega in socijalističnega obdobja problem, komunistični režimi najboljši preizkus moči politične kulture ljudi. Politično kulturo komunističnih držav pa je preučeval v okviru treh osnovnih spremenljivk:

- ideološke spremenljivke;
- operativne spremenljivke oziroma takšne, ki je tolerirana s strani režima;
- realne, torej na dejanskih raziskavah temelječe spremenljivke.

Kljub vsemu pa je boljševistična revolucija oktobra 1917 prinesla nekatere spremembe, ki so bile zelo drugačne od sistema, ki ga je nasledila. Ena takšnih je osrednja in dominantna pozicija Komunistične partije v novo oblikovani državni strukturi. Poleg tega pa so za aparat državnega socializma Sovjetske zveze pomembne še naslednje značilnosti:

- veje Komunistične partije so segale v sleherno organizacijo v državi;
- znotraj organizacije je veljala stroga hierarhična in avtoritativna struktura, ki se je prenašala tudi na vsa druga družbena področja;
- vodstvo partije je sprejemalo vse najbolj pomembne odločitve v državi.

Čeprav je partija predstavljala najmočnejše telo v državi, je bila kot takšna tudi sama podvržena določenim napetostim in različnim težnjam znotraj organizacije same (Rowney 2009, 118).

Pri analiziranju na področju sovjetskih študij enega izmed ključnih vprašanj oziroma izzivov predstavlja tudi odnos med *institucionalizmom* na eni strani in *vprašanjem moči osebnosti* na drugi strani. Z drugimi besedami lahko to izrazimo tudi kot razmerje med državnimi oziroma sistemskimi strukturami ter postopki, ki se nanašajo na politične procese na eni strani in na vedenje ljudi, ki v teh procesih nastopajo, na drugi strani. Temelj sovjetskega sistema je bil zelo močen in kompleksen birokratski sistem, ki je moč Sovjetske zveze preslikaval oziroma prenašal na vse družbene ravni v državi. Temu navkljub pa poseben fenomen predstavlja tudi

kult osebnosti, ki se je največkrat odražala skozi dominanco zelo ozke skupine ljudi oziroma največkrat kar posameznika in posebnih tako imenovanih vezi zvestobe, ki so največkrat delovale mimo obstoječih trdnih in neizprosni sistemskih struktur v smislu *mentor – naslednik*. Ravno omenjeni fenomen spodkopava predhodno omenjeno močno sistemsko birokratsko strukturo, kljub temu da se večina analitikov strinja, da sta v sovjetskem političnem sistemu obe politični formi sobivali in se v svojem delovanju prepletali. Treba pa je omeniti, da je bil največkrat element *osebnosti* dominanten nad elementom *ustanov*. Temu v korist govori tudi kult osebnosti posameznega vladarja Sovjetske zveze. Vsak izmed voditeljev je sovjetskemu sistemu prispeval nekatere ključne posebnosti (Fortescue 2010, 21).

Tako so na primer Vladimir Lenin in boljševiki leta 1921 v državi vzpostavili *novo ekonomsko politiko*, ki je zamenjala predhodno socialno in ekonomsko politiko imenovano tudi *vojni komunizem*, izvajano med letoma 1918 in 1921. *Vojni komunizem* je združeval elemente nacionalizacije industrije in trgovine in zahteval obvezno delovno silo, kar je bilo med ljudmi izredno nepriljubljeno. Zato je *nova ekonomska politika* prinesla določene spremembe, ki so bile ravno nasprotno – nepriljubljene med komunisti, ker je bila njihova interpretacija reform odmik od socializma. Med tem pa je ta politika za kmete⁸ pomenila zlato obdobje sovjetske vladavine. Bistvene značilnosti te nove politike so bile, da so energetika, komunikacije in težka industrija ostali v rokah države, medtem ko so lahka industrija, kmetijske in razne obrtne dejavnosti ostali v privatnih rokah. Zopet je stekla tudi razmeroma prosta trgovina, hkrati pa si je sovjetska Rusija razmeroma opomogla od uničujočih posledic vojne in revolucije. Vzpostavljeno je bilo tudi ravnovesje in razmerje med proizvajalci in potrošniki. Ko pa po Leninovi smrti oblast prevzame Josip Stalin, so bili vsi predhodni ukrepi zatrti. Uvede petletni razvojni načrt oziroma plan, kmete pa prisili v povezovanje v tako imenovane kolektivne farme imenovane *kolhozi* in državne farme imenovane *sovhozi* (Paxton 2004, 102–103). Tako *petletni plan* kot tudi proces *kolektivizacije* bosta podrobneje pojasnjena v nadaljevanju. Omenjeni družbeni, ekonomski in politični procesi bodo hkrati analizirani skupaj z analizo nastanka in razvoja sovjetske birokratske in administrativne državne strukture, preko katere je bilo takšne procese mogoče izvesti in seveda s pojasnitvijo

⁸ V osmih letih, natančneje v obdobju med letoma 1914 in 1922, je bilo rusko podeželje v različnih valovih oziroma časovnih intervalih večkrat preoblikovano in uničeno. V tem času so se tam zvrstile prva svetovna vojna, revolucija (oziroma več revolucij, izmed katerih pa ima največji pomen oktobrsko revolucija) in državljanska vojna, ki je revoluciji sledila. Prva svetovna vojna in državljanska vojna sta zahtevali vključitev okoli petnajst milijonov mladeničev s podeželja najprej v carsko vojsko in potem v Rdečo armado (Retish 2008, 1).

predpogoja za takšno delovanje – predhodno koncentrirane državne oblasti in moči v rokah voditelja.

Značilnost vsake institucionalne organizacije oziroma strukture je, da želi znotraj same sebe razviti edinstvene postopke in vzorce vedenja, ki so oblikovani na osnovi birokratske strukture same in implementirani na osnovi moči ter vpliva, ki iz strukture izhajata. Takšni vedenjski in postopkovni vzorci nastopijo v vseh sferah dejanskega delovanja in pristojnosti organizacije oziroma institucionalne strukture. Kljub temu pa obstaja v vsaki birokratski strukturi praznina med uradnimi pravili in dejanskim vedenjem ljudi, ki v takšni organizaciji delujejo. Temu se praktično ne da izogniti, saj človeško vedenje in narava v nobenem primeru ne moreta biti v popolnosti podvržena različnim pravilom in proceduram. Od vsega naštetega je odvisna prožnost oziroma togost posamezne organizacije, kar se posledično odraža v sposobnosti odzivanja organizacije na različne situacije. Takšnim kritikam pa so največkrat izpostavljene različne birokratske strukture. Po drugi strani pa lahko toga birokratska struktura krepi politično moč ljudi, ki so na vrhu in preko nje učinkovito prenašajo svoj vpliv in moč na različne nižje ravni delovanja. V Komunistični partiji kot organizaciji oziroma institucionalni strukturi sta bila prisotna dva principa:

- prvi je izhajal iz same birokratske strukture in se odražal skozi pravila, norme in vpliv struktur;
- drugi pa iz osebnosti in vedenja ljudi znotraj strukture na kolektivnem in individualnem nivoju, temelječ na osebnostni moči in zvestobi (Rowney 2009, 118–119).

Vloga osebnosti vodje je v politiki Sovjetske zveze (enako kot tudi v postsovjetski politiki) po mnenju analitikov vedno igrala močno vlogo. Razlog za to pa naj bi izhajal iz odsotnosti demokratičnega nadzora nad političnimi procesi v državi – torej zunanjega nadzora nad vedenjem političnega vodstva. Značilnost takšnega sistema je tudi ta, da vedno, ko se pojavi oziroma pokaže neučinkovitost obstoječih institucionalnih struktur za obvladovanje določenega problema, razmer ali situacije, takšne okoliščine zahtevajo intervencijo osebnosti vodje kot avtoritete. To pa se je nemalokrat pokazalo kot napačno oziroma neuspešno – bodisi zaradi osebnostnih lastnosti vodje ali pa zaradi objektivnih neustreznih odločitvenih potez vodje (Fortescue 2010, 45).

Vloga Komunistične partije kot institucionalne strukture v političnem sistemu Sovjetske zveze je bila dvojna:

- zakonodajna vloga, ki se je izražala preko odločevalnih funkcij komiteja, kongresa in drugih partijskih konferenc;
- administrativna vloga, ki je segala v vse dele partijskega aparata na različne nivoje in jih med seboj povezovala.

Komunistična partija Sovjetske zveze je bila politična organizacija, ki si je zadala cilj, da bo obvladala največjo državo oziroma zvezo držav na svetu. Za doseganje zadanega cilja se je oblikovala enormna organizacijska struktura, ki je hkrati torej predstavljala zakonodajni in administrativni organ, strogo reguliran na vseh nivojih partijske strukture, saj je bilo le na ta način mogoče dosegati njegovo učinkovitost. Oblikovala so se pravila, ki so določala članstvo partije, organizacijsko strukturo partije (ki je hkrati vključevala vse nivoje delovanja), disciplino, finance in povezavo z izvenpartijskimi organizacijami. Ključne za oblikovanje pravil so bile odločitve partijskih kongresov in konferenc, še posebej plenuma centralnega komiteja in politbiroja, ki so se prenašala po strogi partijski strukturi. Hkrati pa je bilo strogo regulirano tudi mednarodno delovanje partije. Kar dela sam sistem najbolj problematičen pa je to, da se je skozi ta celotni aparat največkrat izražala tako imenovana volja osebnosti vrhovne avtoritete (Rowney 2009, 120).

Tu se na primer lahko vzpostavi tudi določena stopnja korelacije med sovjetskim političnim modelom obvladovanja družbe in postsovjetskimi avtoritarizmi oziroma političnimi sistemi, ki v različnem obsegu pri svojem vladanju združujejo tudi elemente avtoritarizmov. Stabilnost vsakega avtoritarizma izhaja iz treh glavnih stebrov: vladajoče partije, kontrole nad državnim aparatom in državnim nadzorom nad viri sredstev. Partija ima poleg vseh predhodno omenjenih vlog v sistemu še naslednjo, zelo pomembno vlogo: predstavlja tudi časovni element trajanja oblasti. Vrhovna oblast ima izključno oblast nad obsežnim, dobro povezanim, dobro delujočim in zadosti izkušenim državnim aparatom, ki je sposoben zatreti vsak opozicijski poskus v državi. Tretji steber pa tako predstavlja vladarjev izključni nadzor nad viri sredstev, v okviru česar lahko razumemo nadzor nad gospodarskimi in ekonomskimi bogastvi. Slednje ni težko obvladovati tudi šibkejšim avtoritarnim režimom. Prav ta sredstva služijo tudi kot izdaten vir financiranja potencialne opozicije za njen prestop v podporo vladajočim političnim strukturam (Bunce 2009, 230–234).

Ko govorimo o sovjetskem socializmu, lahko omenimo tudi, da sta v praksi delovali dve vzporedni birokratski strukturi, od katerih je bila ena struktura državnih uradnikov, druga pa Komunistične partije. Člani partije so izvolili delegate partijskega kongresa, vloga katerega je bila potrditev politik, ki so bile oblikovane v centralnem komiteju, ki je predstavljal politično telo in bil sestavljen iz nekaj sto članov. Centralni komite je izbral tudi politični biro oziroma skrajšano *politbiro*, ki je bil izvršni komite, in pa generalnega sekretarja, ki naj bi deloval med posameznimi odbori centralnega komiteja. Dejansko pa je sistem deloval tako, da je politična moč delovala namesto od spodaj navzgor ravno obratno: glavno in najmočnejšo vlogo je imel generalni sekretar, centralni komite pa je imel preko tako imenovanega *sekretariata* stalno izvršilno vlogo *politbiroja*. Sami partijski kongresi, ki pa so se odvijali v različnih časovnih sekvencah, niso imeli prave avtoritete oziroma moči. Enako velja tudi za posamezne člane partije, saj so njihova politična stališča oziroma predlogi v praksi le redko dosegli partijski vrh. Partijski vrh je tako preko centralnega komiteja odločal na primer o gospodarskem razvoju, zunanjih zadevah, nacionalni varnosti, znanosti, kulturi in o drugih političnih sferah Sovjetske zveze. Pri tem pa se je njegova moč izražala še posebej preko izbora vladnih in nevladnih uradnikov (Kotz 2007, 23).

Pri analiziranju sovjetskega političnega sistema se je kljub vsemu treba malenkostno vrniti na leto 1921 in omeniti, da je obdobje med tem letom in Stalinovim prevzemom oblasti prineslo neke, z vidika kasnejših dogodkov znotraj države dokaj pozitivne spremembe, ki pa so bile z menjavo državne oblasti precej hitro zatrte. V tem letu se je odvil partijski kongres, ki je sprejel že omenjeno *ново ekonomsko politiko*, njeni pozitivni rezultati pa so bili vidni na vseh družbenih področjih, kljub temu da naj bi bil po trditvah Lenina to le začasen ukrep. Poleg tega pa je bil ta kongres pomemben tudi zato, ker so bile na njem sprejete ključne odločitve v zvezi z delovanjem partije ter državnih in političnih struktur. Ti so se nanašali na delovanje partije v okviru tako imenovanega demokratičnega centralizma, kar je pomenilo, da je bilo na različnih partijskih nivojih mogoče dokaj svobodno razpravljati o pravilih, idejah in politikah, preden so bile sprejete različne odločitve. Ko pa so bile te sprejete, so postale zavezujoče za vse člane partije. Kljub temu so člani partije lahko prosto nadaljevali z razpravami na temo spornih vprašanj in občasno celo oblikovali skupine znotraj partije, da bi nasprotovali določenim spornim partijskim politikam. Na 10. partijskem kongresu je Vladimir Lenin vztrajal na sprejetju pravila, namen in bistvo katerega sta bila naslednja: ko je bila enkrat odločitev o določenem vprašanju oziroma politiki sprejeta znotraj partije, ni smela več nobena skupina agitirati oziroma delovati proti takšni odločitvi. Čeprav Vladimir Lenin v praksi pri

uporabi tega pravila oziroma vzvoda ni vztrajal, je ta vzvod učinkovito uporabil njegov naslednik, Josip Stalin. S pomočjo tega pravila je namreč dobil močan vzvod, s katerim je obračunal z opozicijo znotraj partije in vzpostavil diktaturo v partiji (Thompson 2008, 235).

Z Leninovo smrtjo 21. januarja 1924 se je odkrito začel srdit boj za njegovo nasledstvo v vodstvu partije, ki je imel svoje zametke že v času, ko so Lenineve moči pešale zaradi posledic atentata. V svoji oporoki je Lenin navedel štiri potencialne naslednike, med katerimi so bili Trocki, Kamenjev, Zinovjev in Stalin. Izmed vseh naštetih je bil verjetno najbolj smiseln naslednik Lev Trocki, saj je bil edini izmed omenjenih, ki je z Leninom z rami ob rami vodil revolucijo in najpomembnejše družbene reforme. Lenin naj bi Trockemu celo ponudil mesto svojega namestnika leta 1922, Trocki pa naj bi to odklonil. V boju za prevzem vodenja partije se med Kamenjevom, Zinovjevom in Stalinom oblikuje trojka z izključnim namenom politične izločitve Trockega. Trocki je želel podporo doseči na partijskem kongresu, uspeh pa sta mu preprečila dva ključna dejavnika:

- Leninovo pravilo iz 10. kongresa leta 1921, ki mu je preprečilo vsakršno organizacijo in agitacijo pred kongresom;
- Stalin je bil postavljen na mesto generalnega sekretarja partije leta 1922, iz česar je izhajala njegova pristojnost in moč glede izbire delegatov članov kongresa.

4.2 Koncentracija moči v rokah Josipa Stalina

Po Stalinovi zmagi se pojavi razdor med njim in preostalima dvema članoma tako imenovane trojke: Kamenjevom in Zinovjevom. Oba se priključita Trockemu v želji po oblikovanju *združene opozicije*, vendar v boju z močnim administrativnim in birokratskim aparatom v rokah Stalina neuspešno. Trocki je bil leta 1928 izgnan najprej v Sibirijo, zatem pa v Turčijo, Stalin pa prevzame popolno oblast znotraj partije, kamor vključi le svoje zveste podpornike. Na ta način je bila vzpostavljena diktatura v Komunistični partiji Sovjetske zveze. Ključna razlika v politiki se izkaže v drugačnem pojmovanju širjenja socialistične revolucije. Pri tem je Trocki tako kot Lenin zagovarjal širjenje revolucije na internacionalni ravni, Stalin pa le znotraj Sovjetske zveze. Druga ključna značilnost, ki se je odrazila takoj, je bil *petletni plan* in takojšnja intenzivna industrializacija države (Shoemaker 2006, 37–38).

Josip Stalin je s svojim vladanjem⁹ Sovjetski zvezi deželi pustil neizbrisen pečat, sledi tega pa so vidne še danes. Vzpostavil je enormno moč vladanja največji državi na svetu oziroma zvezi držav v eni sami osebi. Pomembnost kulta osebnosti v političnem sistemu Sovjetske zveze pa je bila predstavljena že v preteklem delu. Stalinova moč se je izražala v obliki različnih posledic znotraj in zunaj države. Med te sodi na primer tako imenovana civilna vojna proti kmetom in proti navideznim in dejanskim nasprotnikom Stalinovega sistema, rezultat tega pa so bili milijoni mrtvih, pregnanih in zaprtih ljudi po vsej državi. Po drugi strani pa je izvedel enormno industrializacijo Rusije, izpeljal je preživetje in obrambo Sovjetske zveze v času II. svetovne vojne in sovjetizacijo Vzhodne Evrope po II. svetovni vojni. Ko so oblast leta 1917 prevzeli boljševiki, kljub nekaterim eksperimentom v okviru tako imenovanega *vojnega komunizma*, do radikalne transformacije družbe ni prišlo. V letih 1928 in 1929 Stalin izvede drugo, veliko bolj radikalno transformacijo družbenega, političnega in ekonomskega sistema Sovjetske zveze, ki je vsa naštetá področja bistveno spremenila. Z obsegom družbene transformacije in številom ljudi, ki jih je ta prizadela, se lahko morda primerja le še komunistična revolucija na Kitajskem dobrih dvajset let kasneje. Ta tako imenovana druga socialistična revolucija ob koncu dvajsetih let 20. stoletja v Sovjetski zvezi je bila vodena s strani Stalina in nekaj njegovih najbližjih partijskih sodelavcev, spremenila pa je podobo države in ljudi v celoti. Ideološki razlog za enormno industrializacijo države je izhajal iz marksistične predpostavke, da so delavci oziroma delavski razred nosilci revolucionarnih sprememb. Sovjetska zveza je bila v tem času industrializirana v dokaj majhnem obsegu, po strukturi prebivalstva pa je bil razred kmetov precej številčnejši od delavskega razreda, kar je vodilo v »podhranjenost« proletariata. Z vidika klasične marksistične teorije so bili interesi naprednih kmetov, privatnih trgovcev in obrtnikov bolj v smislu podpore buržoaziji kot proletariatu. Tudi to so bili ključni razlogi, da se Stalin odzove na aktualne razmere z ekonomsko reformo, ki je vodila v *petletni plan*¹⁰, pomembno vlogo pri izvrševanju takšne politike pa so imeli državni uradniki in administracija (Thompson 2008, 244).

⁹ Čeprav Josip Stalin ni bil niti modre krvi niti ni bil pred nastopom v svoji vlogi na mestu generalnega sekretarja Komunistične partije SSSR posebej več takšne vodilne vloge, je uspel za dosego svojih ciljev angažirati neverjetne družbene resurse. Interpretacija njegovega vladanja Sovjetski zvezi še vedno buri duhove, za širše razumevanje zgodovinskega obdobja njegove vladavine in samega tako imenovanega procesa stalinizacije države s stališča tako ruske kot zahodne perspektive pa predlagam branje dela z naslovom *Russian and Western Views at the Turn of the Millenium* (Keep 2005).

¹⁰ Prvi petletni plan lahko razumemo tudi kot več simultanih revolucij: sklop agrarnih revolucij je razlastnil milijone kmetij posesti in sredstev ter oblikoval okoli 250.000 kolektivnih farm; revolucija industrializacije pa je Sovjetsko zvezo preoblikovala v industrijsko velesilo, nekaj milijonov državljanov pa v industrijske delavce.

Začetek tridesetih let 20. stoletja torej predstavlja ključno obdobje industrializacije, kolektivizacije in kulturne revolucije v državi. Pri tem pa se ob preučevanju omenjenih pojmov ne moremo navezovati le na družbene razrede delavcev, kmetov in tako imenovane *intelligence*. Posebno pozornost je treba posvetiti tudi državnim uradnikom, birokraciji in tako imenovanim *sovjetskim uslužbencem*. Državni uradniki in administracija so se kot ena ključnih sil izkazali že v boljševistični revoluciji leta 1917, ta enormna družbena struktura pa je imela svoje veje v vseh družbenih organizacijah, kot je bilo omenjeno že preteklem delu. Kljub temu, da uradnike in administracijo lahko v individualnem smislu označimo kot »male ljudi« z majhnimi »odgovornostmi«, pa so imeli kot celota veliko politično in družbeno moč, na osnovi katere je temeljila tudi hitra širitev nove socialistične države in socialističnega gospodarstva. Revolucija je med drugim absorbirala že obstoječ sistem državnih uradnikov, hkrati pa je zgradila svoj popolnoma nov sistem državnih ustanov. Državni uradniki in administracija so bili agenti transformacije, pri tem pa so bile njihove ključne naloge biti povezovalci, mediatorji, vezni členi, učitelji in izurjeni operativci v izvrševanju rekonstrukcije in izgradnje sovjetske infrastrukture, ekonomskih ciljev in izvrševanju ter prenosu vrhovnih administrativnih odločitev na nižje ravni (Rowney 2009, 136–637).

Vprašanje industrializacije je bilo eno ključnih že vse od oktobrske revolucije in prevzema oblasti s strani boljševikov. Partija se je strinjala, da je industrializacija nujna, postavljalo pa se je vprašanje, na kakšen način jo izvesti. Desno stališče Nikolaja Buharina je bilo, da jo je treba izvesti preko intenzivnejše *nove ekonomske politike*, pri čemer bi nekako sledili vzoru zahodnih držav. Po tem načrtu bi se torej spodbujalo intenzivno kmetijstvo, s katerim bi se ustvaril ekonomski presežek. Ta bi se investiralo v industrijo in mednarodno trgovanje, s tem pa bi država prišla do bolj napredne tehnologije. To z drugimi besedami pomeni, da bi temelj za industrializacijo predstavljala običajna blagovna izmenjava med mesti in podeželjem, ki bi se intenzivirala. Z njeno obdavčitvijo pa naj bi država prišla do potrebnih sredstev za gradnjo novih tovarn. Takšen načrt industrializacije je bil v glavnem temelj kritik na treh osnovnih točkah:

- takšen proces industrializacije bi bil izredno počasen, kar pa je bilo problematično z dveh vidikov – prvi vidik je bil problem nacionalne varnosti, drugi vidik pa je bil ideološke narave;

Hkrati se je dogajala tudi kulturna revolucija, namen katere pa je bil nadomestitev predrevolucionarne znanstvene, tehnične in kulturne elite z novo znanstveno elito (Siegelbaum 1992, 224).

- v procesu igrajo ključno vlogo kmetje in trgovci, kar je bilo z vidika na novo vzpostavljenega socialističnega sistema Sovjetske zveze ocenjeno kot preveč tvegano;
- povezava med urbanimi deli Sovjetske zveze in podeželjem se je, namesto da bi se krepila, med letoma 1927 in 1928 začela rušiti, bistveni vzrok za to pa je bila reakcija kmetov, ki so se odzvali na visoke cene proizvodov, na kar so se odzvali s prekinitvijo dobave kmetijskih izdelkov mestom – namesto tega so pridelke zadrževali, z njimi hranili živali, kuhali vodko oziroma so več porabili proizvajalci sami. Vse to se je odrazilo v primanjkljaju zalog hrane in kmetijskih produktov, namenjenih za mesta, vojsko in izvoz (Thompson 2008, 245).

Lev Trocki je, tako kot kasneje tudi Grigorij Zinovjev, pri tem vprašanju zavzemal levo stališče. Takšno stališče je sledilo ideji, da socialistična Rusija potrebuje hitro in visoko produktivno industrializacijo. Ta naj bi bila edini način za doseg potrebne gospodarske rasti države. Praktično je to pomenilo, da morajo biti kmetje obdavčeni in obremenjeni na račun tako imenovane *primitivne socialistične akumulacije* kapitala, ki naj bi se hitro usmeril v industrializacijo države. Vendar pa je pri tem pomembno dodati še, da je ta ideja industrializacije opozarjala, da je pri doseg cilja ključno, da se socialistična revolucija čim prej širi preko meja v Azijo in Evropo, saj naj bi na tem temeljil tudi uspeh socializma v Rusiji. Stalin je pri tem med letoma 1924 in 1928 ideološko zavzemal neko srednje stališče, pri čemer je razumel desno pozicijo kot prepočasno, pri levi poziciji pa je zavračal internacionalizacijo socialistične revolucije, kot je bilo že predhodno omenjeno. Tako se je oblikoval prvi *petletni plan*, ki je obsegal naslednje ključne elemente:

- popolno nacionalizacijo vseh gospodarskih dejavnosti razen kmetovanja, kar je obsegalo vse od velikih industrijskih obratov do majhnih storitvenih obratov;
- centralno plansko gospodarstvo, pri čemer so se vse odločitve sprejemale strogo centralizirano na vrhu in nato prenašale hierarhično navzdol;
- intenziven razvoj novih tehnologij v vseh vejah in na vseh področjih gospodarskih aktivnosti (Thompson 2008, 247).

Za boljše razumevanje sprejemanja in implementacije teh političnih odločitev pa je treba razumeti in opozoriti na naslednje: pri vseh politikah, ki so bile sprejete s strani Stalina, se moramo zavedati vloge političnega konteksta in da tudi Stalin sam ni deloval v tako imenovanem *političnem vakuumu*, kot se to morda zdi ob interpretiranju dogodkov takratnega časa. Takšen pogled se lahko hitro pojavi ob negiranju oziroma brez razumevanja in

vključevanja ustreznega konteksta. Tudi Stalin, ki je predstavljal totalitarnega vladarja, je bil obkrožen z ljudmi, ki so bili tudi sami del teh odločitev. V takšnem sistemu delovanja sovjetske politične elite pa sta bila sicer pokroviteljstvo in zvestoba glavni načeli obstoja in delovanja. Razumevanje sovjetskega socialističnega sistema samo v okviru mehanicistične forme totalitarističnega sistema je lahko problematično. V takšnih okvirih je namreč napisana večina Stalinovih biografij: na vrhu hierarhične strukture se nahaja posamezna osebnost (v tem primeru Stalin), ki zavzema osrednje mesto v totalnem popolnoma mehanicističnem okolju (Fortescue 2010, 51).

Industrializacija je bila torej prvi pomemben proces, ki je zaznamoval Stalinov prevzem oblasti in tako imenovano »drugo socialistično revolucijo« v sovjetski Rusiji, ki med drugim nazorno prikazuje moč vrhovne avtoritete osebnosti vodje komunistične partije in njegove elite v realizaciji vseh svojih ciljev in ambicij. Drugi, prav tako pomemben proces, ki se je v državi odvijal istočasno, zadeval pa je predvsem ruralno prebivalstvo, pa je bil proces kolektivizacije. Proces je obsegal združevanje kmetov v kolektivne farme, kar je velikokrat potekalo pod prisilo. Novo nastale kolektivne farme so združevale kmete, ki so razpolagali z različnimi sredstvi. Del proizvodov je bil rezerviran za državo, preostanek izkupička pa je bil razdeljen kmetom, ki so v procesu pridelave sodelovali. Stališče države je bilo, da je na takšen način možno poljedelsko pridelovalno dejavnost boljše nadzirati in na osnovi tega celotno gospodarstvo boljše in lažje načrtovati. To je bil poleg tega, da je bila takšna politika verjetno tudi odziv na predhodno reakcijo kmetov v znaku zadrževanja pridelkov, umiku pridelkov s trga in namernega uničevanja pridelkov v znamenju protesta proti oblasti verjetno tudi eden glavnih razlogov za vzpostavitev kolektivizacije poljedelske dejavnosti (Thompson 2008, 247–248).

Pri analizi sovjetskega socialističnega sistema se je treba navezati tudi na vprašanje legitimnosti. Kaj torej avtorizira določen režim oziroma kaj daje vladarju pravico do vladanja v očeh vladanih? Fortescue (2010, 76) se pri tem vprašanju navezuje na Maxa Webra, ki pravi, da obstajajo trije idealni tipi vira legitimnosti: tradicionalni tip, legalno-racionalni tip in karizmatični tip. V svoji nadaljnji razmejitvi poudarja, da je večino dejanskih virov legitimnosti težko pokriti le s to klasično opredelitvijo. Pri tem oblikuje še naslednje najbolj pogoste tipe, ki se največkrat uporabljajo kot izhodišče pri preučevanju legitimnosti socialističnih sistemov: proceduralni, volilni, nacionalistični, teokratski in na socialni blaginji temelječ model.

Vprašanje je pomembno, ker se je treba zavedati, da podpora sovjetskemu socialističnemu sistemu ni izvirala le iz velikega in močnega državnega aparata prisile v rokah partije. Pri analiziranju se sistemu zaradi odsotnosti dejanskega mehanizma volitev, ki bi potrjevale vladarjevo legitimnost do vladanja državi, največkrat oporeka legitimnost. Fortescue (2010, 76) se navezuje tudi na T. H. Rigbyja in pravi, da lahko izvor sovjetske legitimnosti najlažje razumemo skozi ciljno-racionalni model. Po tem modelu vladajoča partija oziroma vladar vzpostavi neki družbeni cilj, ki je na neki način podoben teološkemu cilju. V primeru sovjetske zveze je bil torej ta cilj ideal komunizma. Bistvenega pomena je, da se celotna družba oziroma vsaj čim večji delež družbe poistoveti s tem ciljem, kar avtomatsko legitimira večji del sredstev, ki so namenjena doseganju cilja oziroma so v očeh ljudstva vsaj tako opravičena in prepoznana. Bistvena je bila torej pot k zastavljenemu cilju – izgraditvi komunizma. Pot do zastavljenega cilja oziroma sredstva za doseg cilja pa so se lahko interpretirala zelo široko.

Ideološko se je na primer tako lahko opravičevala predhodno že omenjena kolektivizacija in Stalinov prvi petletni plan, in sicer z namenom industrializacije države in izgradnje delavskega razreda kot nosilca socialistične revolucije v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja ali pa industrializacije oziroma ponovne industrializacije v povojni Sovjetski zvezi. Ta se je opravičevala oziroma legitimirala s stališčem, da mora biti država pripravljena »na vse«. *Četrty petletni plan* je obsegal povojno obdobje med letoma 1946 in 1951. To je bil gospodarski načrt za ponovno obsežno industrializacijo in kolektivizacijo, cilj katerega pa je bil zgraditi industrijo in kmetijske zmogljivosti v državi dvigniti na raven, ki je bila pred drugo svetovno vojno. Sovjetske oblasti so zatrjevale, da je bil leta 1951 načrt dosežen v popolnosti, medtem ko so zahodni analitiki ugotavljali, da naj bi bila zastavljena raven proizvodnje surovin in proizvodov težke industrije sicer dosežena, obratno pa naj bi veljalo za blago široke potrošnje in za proizvode, ki so z vidika države veljali za izdelke manjše prioritete. Enako naj bi veljalo za kmetijsko proizvodnjo, temeljni razlog pa naj bi bil, da je bila večina kmetijskih področij in kmetijske mehanizacije med vojno uničena. V poljedelski politiki povojne Sovjetske zveze je svoje ambicije že začel kazati Stalinov naslednik Nikita Hruščov, ki je bil v tem obdobju partijski sekretar, odgovoren za to področje. V okviru svoje funkcije je izpeljal kar nekaj ključnih reform na področju kmetijstva, med drugim na primer tudi združevanje manjših kmetijskih enot v večje. Aprila 1950 je bilo v Sovjetski zvezi tako organiziranih 254.000 kmetijskih enot, do oktobra 1952 pa so bile te združene v le 97.000 enot (Shoemaker 2006, 50).

Druga svetovna vojna je na območju Sovjetske zveze za seboj pustila uničujoče posledice, vendar si je država pod strogo disciplino Josipa Stalina opomogla dokaj hitro. Sovjetski sistem pa je še vedno ostal tog, neučinkovit in neproduktiven v primerjavi z državami, ki so pripadale zahodnemu svetu. Zato si je Stalinov naslednik Nikita Hruščov zadal cilj reformiranja države z modifikacijo stalinizma in spodbujanja gospodarstva in kreativnosti (Thompson 2008, 269).

4.3 Od Hruščova in decentralizacije moči države do perestrojke

Kult Josipa Stalina pa je pustil velikanski pečat, ki sega vse do današnjega časa. Pri preučevanju sovjetskega socializma različni avtorji o posameznih obdobjih govorijo kot o *destalinizaciji* in *restalinizaciji* sovjetskega sistema. Največkrat se prva omenja v povezavi z obdobjem vladavine Nikite Hruščova, druga pa v povezavi z obdobjem Leonida Brežnjeva. Sistem, ki je bil osnovan pod Stalinovo vladavino, je uporabljal neomejeno prisilo. Poleg brezkompromisnosti in brutalnosti je bil Stalin v izvajanju svojih politik izredno vztrajen in neustavljiv. Tako je od nekaterih svojih zmotnih odločitev odstopil šele v trenutku, ko so te pripeljale državo v resno krizo. Ronald Grigor Suny (2006, 243–244) označuje osrednji Stalinov motiv za njegove politike kot željo po vodenju mogočne in spoštovane socialistične države. Za dosego te pozicije in njeno ohranitev pa je bil pripravljen storiti praktično vse.

Nikita Hruščov je v svojih spominskih zapisal ene izmed zadnjih Stalinovih besed pred smrtjo: »Videli boste, ko me ne bo več, vam bodo imperialistične sile zavile vrat kot kokoši.« Kljub temu pa praznina ni trajala dolgo. Georgij Malenkov naj bi bil nekakšen tihi naslednik Stalina, vendar je svoje mesto brez posebne razlage odstopil Hruščovu. *Prezidij*, ki je predstavljal le novo ime politbiroja, je odločil, da se mora država izogniti ponovni koncentraciji moči države v eni sami osebi, zato Malenkov prevzame predsedovanje svetu ministrov, kar je bil nedvomno korak naprej v modifikaciji političnega sistema in koncentraciji personalne moči. Stalin je imel popolno koncentracijo moči v svojih rokah, tu pa je tako šlo za prvo spremembo sistema v smeri delitve politične moči. Sovjetsko stališče iz 80. let 20. stoletja do omenjenih sprememb pa je bilo, da je šlo za nekakšno restavracijo Leninovih norm. V juliju 1953 je bil aretiran in zaprt tudi vodja tajne obveščevalne službe KGB, Lavrentij Berija, ki je bil obtožen, da je poskušal izkoristiti politično in operativno moč, koncentrirano v omenjeni organizaciji, za prevzem popolne oblasti v državi. Decembra istega leta je bil tako tudi usmrčen kot zadnji vidni član Komunistične partije, ki je bil kaznovan na ta način. Pozneje je bila največja kazen

političnih disidentov izključitev iz partije. S preoblikovanjem KGB-ja je bil razorožen še en center moči v Sovjetski zvezi (Shoemaker 2009, 51).

Ena od zaslug, ki se pripisujejo Nikiti Hruščovu v smeri decentralizacije v Sovjetski zvezi, je tudi vzpostavitev tako imenovane *socialistične zakonodaje*, ki je ljudem prinesla določeno pravno in sodno varstvo. Posameznik se je zato počutil precej bolj varno, saj so za protisovjetske aktivnosti odgovarjali pred zakonom in ne le pred arbitrarnimi sodišči. Obdobje vladanja Hruščova se sicer ocenjuje kot obdobje dokaj uspešne destalinizacije države. Potrebno pa je omeniti tudi, da se je v času njegove vladavine povečala dominacija ruskega prebivalstva nad neruskim prebivalstvom v državi. Prav tako ni okleval, ko je bilo potrebno nasilno zatreti delavske demonstracije. Bil pa je poznan tudi po nastrojenosti proti religijskim organizacijam in ljudem, ki so bili v teh organizacijah službovali. Ob koncu njegove vladavine je bila Sovjetska zveza še vedno birokratska in avtoritativna država, v kateri je vladala ena partija oziroma peščica ljudi v partijskem vrhu. Vsaka korenita sprememba sistema bi verjetno zahtevala ogrožitev monopola partijske moči. Njegov naslednik Leonid Brežnjev je sprva sicer nadaljeval začeto politiko svojega predhodnika, zmanjšal pa je pritisk na religijske organizacije. Začel je graditi tudi nekakšen kult svoje osebnosti, saj je konec koncev vodil državo skoraj dvajset let. V času njegove vladavine se je enormno krepila vojaška moč države, tako v konvencionalni kot tudi v nekonvencionalni oborožitvi, kar se je odražalo tudi v oboroževalni tekmi med Vzhodom in Zahodom. Obdobje njegove vladavine pa je bilo poznano tudi po okupaciji Češkoslovaške leta 1968, po sovjetski ekspanziji in prenosu sovjetskega vpliva v dežele tretjega sveta ter po intervenciji v Afganistanu konec leta 1979. Nekateri avtorji govorijo tudi o tako imenovani ponovni stalinizaciji države (Thompson 2008, 292–302).

Bistvena značilnost gospodarskega sistema Sovjetske zveze je torej, da je temeljil na državnem lastništvu proizvodnih sredstev in na centralnem gospodarskem načrtovanju oziroma *centralnem planu*. To pomeni, da je bil skoraj ves proizvodni kapital v državnem lastništvu z izjemo kolektivnih farm, ki so bile razumljene kot skupna lastnina vseh sodelujočih na posamezni farmi. Celotno sovjetsko gospodarstvo je bilo tako načrtovano na osnovi petletnih ali enoletnih gospodarskih planov, ki so bili oblikovani s strani vodstva partije in so določali celoten obseg proizvodnje. Pri tem je bila vrhovna državna ustanova, ki se je ukvarjala z načrtovanjem, imenovana *Gosplan*. Njena temeljna naloga je bila vzpostaviti *materialno ravnovesje* med zadanimi cilji in količinami surovin, ki so bile potrebne za doseganje teh ciljev. *Gosplan* je bila ustanova, ki je bila nadrejena posameznim ministrstvom

za najpomembnejše posamezne gospodarske sektorje. Vloga financ in finančnih institucij je bila v sistemu proizvodnje le sekundarnega pomena. Ko je bil plan oblikovan in sprejet, so finančne institucije tako le zagotovile potrebna finančna sredstva za izvedbo in plačilo delavcev. Finančni kapital tako v proizvodnem procesu ni imel lastniške vloge (Kotz 2007, 21–22).

Ko je po smrti Brežnjeva mesto generalnega sekretarja partije leta 1982 prevzel Jurij Andropov, je kot svojega naslednika že začel omenjati Mihaila Gorbačova. Andropova je po smrti sicer kratkočasno nasledil Konstantin Černenko. Po kratkem obdobju vladavine Černenka in po njegovi smrti, pa je mesto generalnega sekretarja Komunistične partije marca 1985 prevzel Mihail Gorbačov. Gorbačov je že na samem začetku začel poudarjati pomembnost ekonomske transformacije države, ki so jo že v obdobju vladavine Brežnjeva pestile hude težave. V transformaciji je poudarjal pomembnost človeškega dejavnika kot osrednjega. S svojim prihodom na oblast je zamenjal vrsto ljudi v politbiroju in na drugih ključnih mestih, tako da je bilo očitno, da želi doseči hitro transformacijo političnega telesa države. Zanimivi pa sta bila tudi njegova gospodarska načrta, imenovana *petletni plan* in *petnajstletni plan*. Cilj slednjega naj bi bil potrojiti gospodarsko rast do leta 2000 in podvojiti nivo življenjskega standarda v Sovjetski zvezi, medtem ko je prvi temeljil na manj ambicioznih ciljih. Takšne politične ideje pa so se že na začetku soočile s težavami pri dejanski realizaciji. Medtem ko je bilo vrhovno vodstvo spremembam naklonjeno, pa se je problem pokazal na nižjih operativnih ravneh birokratskih struktur, ki so predstavljale opozicijo takšnim reformam. Zato se je na 27. partijskem kongresu vodstvo države obrnilo na ljudstvo z neposrednim apelom, se pravi direktno in mimo vseh birokratskih državnih struktur (Shoemaker 2009, 58–62).

Čeprav je sovjetski gospodarski sistem v pretežni meri temeljil na *centralnem planskem gospodarstvu*, kot je bilo že predhodno omenjeno, pa je vseeno treba poudariti, da je vseboval tudi določene elemente trga. Ta je sicer v sistemu igral sekundarno vlogo. Produkti, namenjeni potrošnji, so bili ljudem na voljo v prodajalnah, cena pa je bila določena s strani države. Poleg tega pa je igrala pomembno vlogo tudi tako imenovana netržna distribucija omejene količine proizvodov po posebnih cenah za delavce, delovodje in uradnike, ki je potekala preko organizacij, kjer so bili ti zaposleni. Visoki uradniki pa so imeli na voljo tudi dobrine višje kakovosti, ki so jih kupovali na posebnih prodajnih mestih. Poleg tega pa je tako na strani ponudbe kot povpraševanja deloval tudi črni trg in pa s strani države sicer neuradno

toleriran sivi trg, kjer so proizvodni obrati prodajali blago, ki je presegalo njihov zastavljeni proizvodni plan (Kotz 2007, 22).

Gorbačov, deloma navdušen nad idejami zahodnega sveta, je želel ustvariti boljšo, učinkovitejšo, vendar še vedno socialistično Sovjetsko zvezo. Imel je neko ključno idejo o tem, kakšna naj bi bila reformirana sovjetska socialistična družba, vendar je imel probleme z načinom, kako takšen cilj uresničiti. Gorbačov se je zavedal, da Sovjetska zveza izgublja boj z Zahodom in da je sistem treba korenito reformirati. *Perestrojka* oziroma reforme so temeljile na ekonomski decentralizaciji, večji stopnji samoupravljanja ustanov in družbe, razvoju in spodbujanju javnih razprav o vitalnih problemih in izzivih v družbi in večji stopnji demokracije v partiji. Pri idejah o reformiranju sistema je videl partijo kot glavnega nosilca reform in inštrument za izpeljavo le-teh. Bolj natančno je *perestrojka* pomenila družbeno prestrukturiranje sovjetske socialistične družbe. Stalinova ekonomska reforma, ki je natančneje opisana v preteklem pisanju in je bila izvedena med letom 1928 in 1929, je temeljila na centralizaciji gospodarstva, hitri industrializaciji in kvantitativnih rezultatih ter učinkovitosti kot primarnemu cilju. *Perestrojka* je temeljila na učinkovitosti, racionalnosti, visoki kakovosti ter raznolikosti dobrin in storitev. Kljub temu, da nekateri Gorbačovu pripisujejo, da se je oddaljil od socializma v smeri kapitalizma, je treba omeniti, da se sprva njegove reforme niso odrekle centralnemu načrtovanju gospodarstva in državnemu lastništvu nad vsemi viri, ključnimi za državni socializem. Šele v začetku devetdesetih in pod pritiskom gospodarskih okoliščin se odloči in pristane na delno privatno lastništvo določenih podjetij. Že pred tem pa je bilo v državi izpeljanih pet ključnih reform:

- decentralizacija kratkoročnih gospodarskih odločitev z namenom vzpostavitve in oblikovanja večje samozadostnosti in dobičkonosnosti podjetij;
- kot posledica decentralizacije se je oblikoval poseben tržni mehanizem nakupa in prodaje, ki se je izvajala s strani posameznih gospodarskih obratov z namenom racionalne alokacije dobrin in kvalitativne selekcije proizvodov;
- država je stimulirala majhno podjetništvo, na primer gostinske obrate in manjše storitvene obrate, ki so bili sicer visoko obdavčeni, kljub vsemu pa je bil dobiček razdeljen sodelujočim v procesu;
- spodbujanje mednarodnega trgovanja in tujih investicij v Sovjetsko zvezo z namenom pridobitve napredne tehnologije, kot so računalniki in komunikacijska tehnologija, ter razvoj sovjetske tehnologije in metod dela – pri tem pa je bilo v mednarodnem prostoru dovoljeno trgovanje tudi za posameznike;

- več ukrepov za spodbudo ruralnega gospodarstva – družinam in manjšim skupinam je bilo možno dati zemljo v najem in uporabo na osnovi pogodb, državi pa so bili obvezani prodati le del proizvodov in živine – ostalo so lahko prosto prodali na trgu po višjih cenah (Thompson 2008, 314).

4.4 Razpad Sovjetske zveze

Dogodki, povezani s transformacijo družbe, politike in gospodarstva Rusije v devetdesetih letih ter rusko tranzicijo, so predmet različnih interpretacij. Kljub temu pa se pri analizah, raziskovanju in preučevanju večina ukvarja s tremi bistvenimi vprašanji:

- kako označiti oziroma opredeliti dogodke, ki so se v državi v tem času dogajali;
- kako razmejiti in definirati obdobja, ki razmejujejo te dogodke in procese med seboj;
- kako oceniti družbo, ki je nastala kot posledica omenjenih procesov.

Prav zato moramo biti tudi pri uporabi izraza *reforma* v kontekstu omenjenih dogodkov dovolj pazljivi in natančni. Pri tem delijo zahodni novinarji podobno pozicijo kot neoliberalni ideologi in politiki, ki so vodili Rusko federacijo v devetdesetih letih, njihova interpretacija pa je drugačna od interpretacije, ki na primer izhaja s pozicije nove levice. Slednja razume *reforma* kot strukturno preoblikovanje in preoblikovanje sistema, kar naj bi se odvijalo v skladu s spoštovanjem državnih institucij in hkrati z minimalno mero nasilja. Reforme naj bi bile torej razumljene kot spremembe, ki v svojih sredstvih in ciljih niso neomejene, njihov namen pa naj bi bil predvsem zaščititi ljudi preko boljšega državnega in socialnega sistema. V primeru Ruske federacije pa je bilo oboje ravno obratno. Državne ustanove so bile prizadete posebej med letoma 1990 in 1991 ter med letoma 1992 in 1993, kar pa je sočasno posprenilo tudi prelivanje krvi v državi (Kagarlitsky 2002, 1).

Pred analizo reform v začetku devetdesetih let, ki so prinesle razpad Sovjetske zveze in spremembo političnega, gospodarskega in družbenega sistema države, je treba razumeti, da je sovjetski socializem vseboval tudi elemente, ki bi jih lahko opredelili kot *nesocialistične*. Ti so vsebovali tudi lastnosti kapitalizma in srednjeveškega fevdalizma. Med slednje tako sodi na primer monopolizacija politične moči partijske elite. Pozicija Josipa Stalina se tako lahko enači s pozicijo srednjeveških fevdalnih monarhov. Po njegovi smrti pa se vrh politične moči v državi spremeni v modernejšo oligarhijo. Kljub temu je sistem ohranjal elemente represije in kratil temeljne pravice in svoboščine civilnega prebivalstva. Enako, kot je bila

centralizirana politična moč v državi, je bila centralizirana tudi njena gospodarska moč in struktura. Gospodarske odločitve so se sprejemale zelo hierarhično, kar je v nasprotju s socialistično idejo, da naj bi delavci sami nadzirali in oblikovali svoje gospodarsko okolje. Revolucionarne zahteve delavcev leta 1917 v Moskvi in Petrogradu so bile, da delavci sami nadzirajo proizvodne obrate. Te zahteve so bile tudi ene ključnih elementov socialistične revolucije. Veliki sovjetski proizvodni obrati so v širšem kontekstu tako združevali elemente socializma, kapitalizma in fevdalizma. Proizvodni obrat je na primer za zaposlene predstavljal stabilno delovno okolje, ki pa je bilo težko zamenljivo. Zaposleni so bili praktično vezani na svoj delovni obrat, ki je za njih predstavljalo celoten življenjski kompleks skupaj s pripadajočimi menzami, kjer so se prehranjevali, kavarnami, otroškimi vrtci, kamor so vozili svoje otroke, dopustniškimi kapacitetami in obrati za nakup življenjskih dobrin. Vodje oziroma direktorji pa so se hkrati videli v vlogi predstavnikov in varuhov proizvodnih obratov ter zaposlenih, kar pa se s privatizacijskimi procesi leta 1990 občutno spremeni (Kotz 2007, 28).

V začetku leta 1990 se je zgodila ena ključnih reform sovjetskega političnega sistema, ki ga je preoblikovala v večstrankarski sistem. Kljub temu, da je reformo vodil duh demokratizacije Sovjetske zveze, si je Gorbačov pri tem zadal dva temeljna izhodiščna cilja:

- reformo je želel izrabiti kot orožje proti nazadnjaškim, skorumpiranim in reformam nenaklonjenim uradnikom, ki so bili globoko zakoreninjeni v partiji in državnih ustanovah;
- želel je stimulirati participacijo ljudstva, ki bi prispevali k sistemu z novimi idejami in usmeritvami ter obuditi aktivnost, ki je bila skozi celoten obstoj Sovjetske zveze zavrta.

Gorbačov je razumel demokratizacijo sistema kot vključenost ljudi v sistem v smislu aktivnejše participacije v okviru obstoječih državnih in družbenih organizacij. Hkrati pa je s procesom volitev želel zamenjati proces imenovanja na vodstvena mesta ključnih državnih ustanov in obratov. V prvih štirih letih po prevzetju vodenja države je odpustil, premestil in upokojil polovico uradnikov srednjega ranga. Pri tem pa je naletel na največje nasprotovanje svoji politiki v tajnih službah, oboroženih silah ter pri nižjem rangu državnih uradnikov in administracije (Thompson 2008, 323).

Druga pomembna osebnost, ki je spremljala proces demokratizacija Sovjetske zveze v času, ko so se v državi odvijale reforme Gorbačova, je bil Boris Jelcin. Po uspešni karieri v Moskvi

je leta 1989 dobil 89-odstotno podporo sovjetskega kongresa, leta 1990 pa je v nasprotju z željami Gorbačova postal tudi predsednik ruskega parlamenta. Na prvih ruskih demokratičnih volitvah je bil 12. junija 1991 izvoljen na mesto predsednika Ruske sovjetske federativne socialistične republike (RSFSR). Zanj je glasovalo 57,3 odstotka volivcev ob 74-odstotni volilni udeležbi. Kot predsednik je prisegel 10. julija z blagoslovom ruske Pravoslavne cerkve (Paxton 2004, 140).

Kljub reformam je Gorbačov želel obdržati Sovjetsko zvezo. Takšen cilj pa se je rušil, ko so države druga za drugo začele razglašati samostojnost. Čeprav je Jelcin na začetku dajal vtis, da tudi dalje podpira prihodnji obstoj Sovjetske zveze, se je izkazalo drugače. Rusija je pod njegovim vodstvom unilateralno začela izvajati program gospodarskih reform v smislu prostih tržnih cen, privatizacije industrije in zemlje ter iniciative za oblikovanje trdne ruske valute. Pri tem se je obrnil na ruski parlament z namenom, da ga podpre pri izločitvi sovjetskih zakonov, ki naj bi ga ovirali pri prestrukturiranju gospodarstva in države. Hkrati je zavrnil tudi financiranje sovjetskih ministrstev s strani Rusije. S takšnimi ukrepi je prevzel nadzor nad sovjetsko proizvodnjo diamantov in zlata ter nad licencami za izvoz energentov. Sledil je prevzem sovjetskega finančnega ministrstva in s tem hkrati nadzor nad tujimi valutami z razlago, da Rusija ne bo odgovorna za morebiten naknaden dolg Sovjetske zveze. Nadaljnji ukrepi Jelcina so vodili v unilateralno destrukcijo centralne sovjetske vlade, s kontrolo nad zveznim proračunom pa se je njegova moč še okrepila. Te in druge poteze so prisilile Mihaila Gorbačova, da je 25. decembra 1991 odstopil z mesta predsednika Sovjetske zveze. Pri tem je oblast v Kremlju skupaj s sovjetskim jedrskim arzenalom predal Borisu Jelcinu. Ruska federacija pa je nasledila članstvo Sovjetske zveze v Organizaciji združenih narodov in v Varnostnem svetu (Shoemaker 2009, 77–78).

5 VPRAŠANJE POLITIČNE MOČI DRŽAVE V RUSKI FEDERACIJI

5.1 Od perestrojke Gorbačova do demokratičnih reform Borisa Jelcina

Boris Jelcin si je pri prevzemu oblasti v vlogi prvega predsednika Ruske federacije, naslednice Sovjetske zveze, sprva zadal dva temeljna cilja:

- končanje avtoritarnega komunističnega sistema in
- končanje socialističnega planskega gospodarstva.

V njegovih namerah ni šlo za reformiranje omenjenih sistemov, ampak za končanje starih sistemov in vzpostavitev novega. Ruska federacija tako do konca leta 1993 dobi federalno ustavo in voljenega predsednika kot vodjo države, hkrati pa tudi predsedniške volitve in elektronske ter svobodne in odprte medije. Podjetja so bila privatizirana, ljudje pa so lahko prosto kupovali nepremičnine in podjetja, svobodno potovali in izbirali poklice ter službe. Država je pobirala davke, z državno valuto pa se je trgovalo na tujih trgih. Kljub temu pa se ob vsem tem porajajo vprašanja, ali so bile poteze vodstva in ljudi, ki so vodili privatizacijske in transformacijske procese, ustrezni (Desai 2006, 3). Bistveni procesi in posledice teh bodo analizirani v nadaljevanju, saj kot takšni predstavljajo temelj za razumevanje političnih procesov in dogodkov v današnji Ruski federaciji.

Pri tako imenovani tranziciji iz sovjetskega socializma v kapitalizem moramo najprej izpostaviti vprašanje sovjetske politične elite, ki je v tem procesu sodelovala. V tem kontekstu lahko politično moč v Sovjetski zvezi razumemo in analiziramo tudi s pomočjo naslednjih dveh ključnih principov oziroma analitičnih izhodiščnih pozicij:

- s pozicije politične sociologije iz 60. in 70. let dvajsetega stoletja;
- s pozicije pripadnikov Hobbesove politične misli.

Prvi so se osredotočali na družbenoekonomske razmere, ki so jih razumeli kot predpostavko oziroma predpogoj za razvoj parlamentarne demokracije. Pri tem so zavzemali stališče, da bo morala sovjetska država neizogibno slediti demokraciji in pluralizmu Zahoda ter transformaciji v zahodni gospodarski in politični sistem. Kar je pri tem bistveno, pa je poudarek na spremembi družbenih vrednot in vzponu novega družbenega sloja v smislu intelektualcev in novega družbenega razreda v smislu buržoazije. Iz vodilnih znanstvenih,

ekonomskih in drugih kreativnih sil naj bi se torej razvil prevladujoč in dominanten družbeni sloj, ki naj bi vodil družbeno modernizacijo in družbeni razvoj ter posledično družbeno transformacijo in razvoj demokracije v smislu tekmovalnosti političnih strank in drugih skupin. Pripadniki te misli pa niso znali pojasniti, kako se je sovjetski državni socializem obdržal v 70. in 80. letih. Pripadniki Hobbesove politične misli v kontekstu moči pa razumejo vodenje velike sovjetske države enako kot vodenje velike korporacije, pri čemer je struktura elite monolitna in totalitarna, kar pa se je v praksi posebej izražalo preko moči in dominance partije in politbiroja (Lane and Ross 1998, 4–5).

Procesi, ki so se odvijali v času vladanja Gorbačova, so se bistveno spremenili in doživeli vrhunec med letoma 1989 in 1990. Zastavljene reforme, katerih namen je bil, da bi se odrazile kot spremembe znotraj obstoječega sistema z namenom izboljšanja sistema, so namesto tega sistem korenito spremenile oziroma transformirale. Pri tem je šlo tako za radikalne spremembe strukture sovjetskega družbenopolitičnega sistema kot tudi za spremembe načina samega delovanja sistema. Glavne akterje sprememb lahko umestimo v dve večji skupini. Prvo so sestavljale centralne partijske elite, ki so se odzivale na zaostrovanje problemov znotraj sovjetske države z željo po reformah. Drugo skupino pa so sestavljale tako imenovane *zunanje elite*, ki so vstopale na prizorišče kot novi politični akterji sprememb v smislu družbene transformacije. Kmalu se je izkazalo, da so bile elite, ki so vstopale v sistem od zunaj dejansko v dominantni vlogi v odnosu na stare partijske strukture, zato so kot takšne predstavljale tudi glavni dejavnik sprememb. Gorbačov je namreč moral glede podpore zastavljenim reformam, iskati konsenz znotraj starih partijskih elit oziroma partijskega vodstva, saj je želel v reforme vključiti široko partijsko koalicijo. Reforme pa so bile na robu sprejemljivega za velik del članov partije. Politične in gospodarske razmere v državi so ga silile v smeri vse večje radikalizacije reform. S tem pa se je krepila tudi opozicija znotraj partije, ki je reformam vse bolj nasprotovala (Gill in Markwick 2000, 61).

Tako se je realna politična moč v rokah Borisa Jelcina vse bolj koncentrirala. Del konservativne centralne oblasti znotraj partije, ki se ni strinjal s politiko Gorbačova, je v avgustu 1991 poizkušal izvesti državni udar, ki pa je bil neuspešen tudi zato, ker se je velik del civilnega prebivalstva odkrito postavil na stran Jelcina. Kljub temu, da je bil Jelcin na mesto predsednika izvoljen že mesec prej, je dejansko moč vodenja države prevzel šele po 19. in 22. avgustu 1991, ko je bila sovjetska oblast paralizirana, Jelcin pa je bil v očeh ljudi prepoznan kot zmagovalec. To je spretno izrabil tudi za eliminacijo Komunistične partije s političnega prizorišča. Kljub temu pa se Jelcin in njegov najožji krog ljudi, ko so dejansko

prevzeli oblast, v svojih vlogah sprva niso znašli najbolje, saj so bili navajeni biti in delovati v opoziciji. Novo nastala ministrstva Ruske federacije tudi niso imela načrtanega programa, ki bi mu sledile. Hkrati pa niso ravno najbolje razumela situacije in dogodkov, v kateri se je država znašla. Takšne okoliščine so vodile v vse večji nered in krizo v državi (Medvedev 2000, 9).

Prva pomembna naloga novih oblasti Ruske federacije je bila vzpostavitev novega državnega aparata, preko katerega bi se bila novo nastala vladajoča elita sposobna soočiti z vsemi problemi, ki so pestili državo, hkrati pa tudi z nalogami, ki jih je bilo nujno izvesti za potrebe načrtovane družbene transformacije. Kljub temu je takšen *novi* državni aparat vseboval veliko elementov, ki jih je nasledil od predhodnega sovjetskega sistema. Takšne ostanke sovjetskega državnega aparata je bilo treba preoblikovati, da bi bili namesto za potrebe sovjetskega socializma primerni za novo demokratično državno ureditev, kakršna je Ruska federacija želela postati, in pa hkrati za novo vzpostavljeni kapitalistični gospodarski sistem. Kljub temu pa se tu poraja vprašanje o ustreznosti odločitev in uspešnosti tranzicijskih procesov državnega aparata v praksi. Podoben problem se je pojavljal tudi v zvezi z novo ustavo Ruske federacije, ki je bila v začetku praktično malenkostno preoblikovana ustava RSFSR iz leta 1978 in v več točkah tudi kontradiktorna sama sebi. Sprememba ustave je bila nujno potrebna tudi za Jelcina, v kolikor je želel stabilizirati, konsolidirati in obdržati pravkar pridobljeno moč predsednika države, kar uspešno izvede leta 1993 z oblikovanjem tako imenovane federalne ustave. Poleg spremembe ustave pa je moral za takšno delovanje vzpostaviti tudi ustanove, ki bi ga pri tem podpirale (Gill in Markwick 2000, 121–128).

5.2 Ruska tranzicija

5.2.1 Gospodarske reforme

Boris Jelcin je skupaj s svojimi sodelavci izpeljal eno najbolj temeljitih revolucij v novejši zgodovini, ki jo nekateri glede političnih rezultatov postavljajo ob bok celo francoski revoluciji, na začetku omenjeni boljševistični revoluciji 1917 ali pa komunistični revoluciji na Kitajskem v 50. letih. Glavne revolucionarne tako imenovane demokratične spremembe predhodno zakoreninjenega sistema državnega socializma lahko izpostavimo v okviru štirih glavnih sklopov:

- zamenjava centraliziranega in planskega državnega gospodarstva, kjer so bila vsa sredstva v državni lasti, s prostim tržnim gospodarskim sistemom, ki tako obsega proste in s strani države nenadzorovane cene dobrin in plače zaposlenih, prosto podjetništvo in lastništvo nad viri – se pravi vzpostavitev odprtega in tekmovalnega tržnega gospodarstva;
- odstranitev ozkih in razmeroma zaprtih sovjetskih političnih elit in zamenjava teh s sistemom demokratičnih in popolnoma odprtih ter transparentnih parlamentarnih volitev, svobodo govora in tiska ter vzpostavljanjem napredka v smislu pravnega oziroma legalnega sistema v državi;
- zamenjava marksistične in leninistične ideologije s tako imenovanimi novimi »vrednotami« individualizma, odgovorne svobodne izbire, potrošništva in zanašanja posameznikov samih nase;
- namesto iskanja načinov, kako izvoziti sovjetski komunistični sistem izven meja Sovjetske zveze in sovražnih odnosov z zahodnimi državami korak naprej k mednarodnemu sodelovanju in otoplitvi odnosov z Evropo in Združenimi državami Amerike, prav tako pa vzpostavitev prijateljskih odnosov tudi z nekdanjimi sovjetskimi republikami (Thompson 2008, 337).

Kljub vsemu pa se je treba zavedati tudi druge plati medalje gospodarske tranzicije in spremembe političnega sistema, zlasti ko se razmere analizirajo s stališča prebivalstva, ki ni bilo vključeno v privilegiran sloj v ključnih tranzicijskih momentih. Direktorji podjetij so se sprva le težko znašli v tržnem gospodarstvu in v popolnoma novih in drugačnih razmerah, kot so jih bili navajeni. Prav tako je država sprva le stežka zagotavljala ustrezen pravni sistem, ki bi zagotavljal spoštovanje pravnih norm v poslovanju. Pri vsem tem pa je najbrž še najbolj pomembno to, da je bilo javno mnenje negativno naklonjeno privatnemu lastninjenju gospodarstva. Takšna situacija je za prebivalstvo pomenila nekakšno tako imenovano *šok terapijo*. V praksi je to pomenilo sledeče:

- Povprečen prebivalec je najprej izkusil liberalizacijo cen oziroma enormen dvig teh. Država je kljub vsemu poizkušala razmere vsaj malo omiliti in tako ohranila nadzor nad cenami kruha in prevoza. V sovjetskih časih je imela država nad cenami popoln nadzor, same cene dobrin pa niso bile oblikovane na osnovi proizvodnih stroškov dobrin. Redkejšje dobrine niso imele višjih cen, temveč se je njihov nakup omejeval s konstantnim pomanjkanjem teh na distribucijskih mestih. Liberalizacija cen je vodila

tudi v enormno inflacijo, ki je v letu dni zrasla za 2600 odstotkov. Ta je najbolj prizadela starejše prebivalstvo, ki je hranilo prihranke doma.

- Drugi negativni efekt gospodarske transformacije je predstavljal umik države iz podjetij in gospodarskih obratov. Ko so se vzpostavile tržne zakonitosti, je večino teh poslovalo z izgubo, država pa si v okviru svojega proračuna ni mogla več privoščiti subvencioniranja takšnih podjetij. Stabilen državni proračun pa je bil pomemben zaradi vzpostavitve stabilne domače valute in posledično konvertibilnosti in trgovanja z njo na tujih trgih in v okviru mednarodnih investicij. Negativna posledica privatizacije gospodarstva je bilo torej množično zapiranje podjetij, kar je posledično vodilo tudi v množično brezposelnost v državi (Kenez 2006, 281).

2. januarja 1992 je bila s strani vodstva Ruske federacije izdana uredba o liberalizaciji cen¹¹ na trgu. Gospodarstvo države je bilo praktično postavljeno v anarhično stanje prostega tržnega sistema. Na trgu dejansko konkurenca ni obstajala niti med sorodnimi panogami, prav tako pa ni bilo vzpostavljene infrastrukture in pravnih norm, ki so bile nujne za delovanje trga. Cene nekaterih dobrin so na trgu tako zrasle tudi za nekaj stokrat. Hkrati pa se je zmanjšala proizvodnja za več kot 20 odstotkov. Prav tako se je zmanjšala tudi produktivnost zaposlenih, narasli pa so vsi proizvodni stroški. Tudi to je vodilo v dodatno rast cen, saj so menedžerji podjetij želeli kompenzirati izgubo z višjimi prodajnimi cenami proizvodov. Ker pa so rastle cene vseh proizvodov, so sorazmerno rasli tudi proizvodni stroški, kar je vodilo zopet v ciklično reakcijo višanja cen proizvodov. Hkrati se je manjšala količina dobrin, ki so bili na voljo na trgu. Manjšali so se tudi prilivi v državni proračun, kar pa se je posledično odrazilo kot povečanje deficita proračuna (Medvedev 2000, 20–21).

Rastoča inflacija je imela izrazito negativen vpliv na gospodarski razvoj in menedžment podjetij v državi. Finančni ukrepi so imeli pri tem kompleksen učinek, saj je dvig prihodkov zaposlenih hkrati z dvigovanjem cen dobrin dejansko stimuliral inflacijo. S strani vodečih gospodarstvenikov je bilo izdelanih kar nekaj makroekonomskih stabilizacijskih programov, ki so bili utemeljeni na nemonetarnem inflacijskem konceptu. Pri tem so namesto monetarnih vzrokov omenjali naslednje nemonetarne vzroke, ki naj bi botrovali nastanku in rasti inflacije:

¹¹Liberalizacija cen je predstavljala enega izmed prvih resnih problemov, s katerim so se soočila ruska podjetja v procesu privatizacije ob razpadu Sovjetske zveze. Kot nazoren primer lahko služi tudi privatizacija dveh ruskih industrijskih gigantov – Kol'tso in Prokat v mestu Samara. Obe podjetji sta bili del velikega ruskega vojaškega industrijskega kompleksa s strateškim pomenom za državo. Za več informacij v zvezi z omenjenima podjetjema v procesu tranzicije predlagam branje prispevka *Two Military-Industrial Giants* (Clarke 1996, 248).

- neravnovesje gospodarske strukture v državi;
- problem alokacije resursov med različnimi sektorji;
- visoka stopnja monopola v ruskem gospodarstvu;
- dvig cen v smeri ravni cen svetovnega gospodarstva;
- očitna rast in liberalizacija cen energentov;
- vzpostavljanje cen dobrin s strani proizvajalcev na osnovi rastočih proizvodnih stroškov in ne ponudbe ter povpraševanja;
- omejeni proračuni podjetij;
- neobstoj mehanizmov, ki bi prisilili podjetja k spoštovanju poslovnih in pogodbenih obveznosti in odsotnost stečajnih mehanizmov;
- klanska struktura menedžerjev podjetij.

Vsi zgoraj omenjeni nemonetarni dejavniki seveda vplivajo na inflacijo, vendar pa v okoliščinah, ko je rast inflacije enormna, kljub vsemu glavni dejavniki ostajajo monetarne narave, kot je na primer količina denarja v obtoku in realno denarno ravnovesje (Gaidar 2002, 47–49).

Pri vsem tem pa je treba omeniti tudi zavest in naklonjenost ljudi omenjenim spremembam. Zanimivo je, da je glede na raziskave iz leta 1992 rusko prebivalstvo, za razliko od mnenja večine drugih narodov bivše Sovjetske zveze, zavzemalo dokaj posebno stališče do teh transformacijskih procesov, ki so se odvijali v državi. Zelo majhen delež ljudi je imel pozitivno mnenje glede takratne gospodarske situacije in gospodarskih ukrepov, še manj pa jih je pričakovalo napredek. Veliko več ljudi je bilo naklonjeno gospodarskemu sistemu pred Gorbačovo *perestrojko*, kot pa sistemu, ki se jim je obetal v naslednjih petih letih. Mnenje večine drugih sovjetskih narodov glede tega vprašanja pa je bilo ravno obratno. Enako je bilo mnenje glede nereformiranega političnega sistema pred *perestrojko*. Takratni politični sistem so razumeli kot boljši sistem od sistema, ki se jim je obetal. Takšni kazalci verjetno kažejo tudi na to, da je življenjski standard v drugih državah bivše Sovjetske zveze padal manj občutno, kot se je to dogajalo v Ruski federaciji. Hkrati pa to govori tudi o večji naklonjenosti ruskega prebivalstva državnemu nadzoru, centralnemu vodstvu in skupni lastnini. Omeniti pa je treba tudi, da je bil sovjetski komunistični sistem na območju Ruske federacije prisoten dalj časa in bil na neki način bolj domač kot v drugih državah Vzhodne Evrope (White, Gill in Slider 1993, 19). V spodnji tabeli je predstavljena proizvodnja nekaterih najbolj tipičnih

dobrin, proizvedenih v Sovjetski zvezi, in delež proizvodnje teh dobrin po posameznih državah.

Tabela 5.1: Produkt osnovnih dobrin posameznih republik v Sovjetski zvezi (delež v odstotkih)

	nafta	plin	železo	bombaž	oblačila	TV	hlad.	žito	mleko	BDP
Rusija	91,1	76,6	57,7	-	71,3	45,3	56,0	52,7	51,8	61,1
Ukrajina	0,9	4,2	34,7	-	6,9	35,6	13,5	24,3	22,7	16,2
Belorusija	0,3	0,04	0,7	-	1,7	10,8	11,3	3,5	7,0	4,2
Uzbekistan	0,4	5,2	0,6	61,0	5,6	-	2,7	1,1	2,7	3,3
Kazahstan	4,1	0,9	4,2	3,7	1,8	-	-	11,6	5,0	4,3
Gruzija	0,03	0,01	0,9	-	0,7	0,6	-	0,4	0,7	1,6
Azerbaj.	2,2	1,5	0,5	8,6	1,6	-	5,7	0,7	1,0	1,7
Litva	-	-	-	-	1,4	6,8	5,6	1,6	3,0	1,4
Moldavija	-	-	0,4	-	1,9	0,9	2,5	1,6	1,4	1,2
Latvija	-	-	0,3	-	0,7	-	2,7	0,7	1,8	1,1
Kirgizija	0,03	0,01	-	0,8	0,8	-	-	0,9	1,0	0,8
Tadžik.	0,04	0,03	-	10,8	1,5	-	-	0,2	0,5	0,8
Armenija	-	-	-	-	1,1	-	-	0,2	0,5	0,9
Turkmen.	0,9	11,5	-	15,1	0,3	-	-	0,2	0,4	0,7
Estonija	-	-	-	-	2,4	-	-	0,3	1,2	0,6

Vir: Bert Van Selm (1997, 31-32).

Poseben dejavnik v procesu transformacije je predstavljala privatizacija, ki je pomenila umik države iz podjetij, gospodarskih obratov in gospodarstva na splošno. Ljudje v državi niso imeli v lasti večjih kapitalskih zmogljivosti, prav tako pa tudi ni bilo ustreznega menedžerskega znanja za vodenje podjetij v novih kapitalističnih razmerah. Dodaten problem je predstavljala ocenitev realne in poštene vrednosti državnega premoženja. Zavedati se je torej treba, da je bil proces privatizacije enormnega ruskega gospodarstva zelo kompleksna, težavna in dolgotrajna misija. Cilj vodstva države bi moral biti, da bi država prejela ustrezno plačilo za prodana podjetja, rudnike in druge gospodarske obrate. Namesto tega si je zadala cilj, da vzpostavi učinkovita privatna podjetja in delničarske strukture gospodarstva in družbe. V procesu privatizacije je bil prisoten problem netransparentnosti in korupcije, kar se je odrazilo tudi v nezaupanju ljudi (Kenez 2006, 281–282).

Dodaten problem pri tranziciji v prosto tržno in privatizirano gospodarstvo je predstavljala odsotnost prave konkurence, kar je izviralo že iz same gospodarske strukture, kjer je bil daleč največji delež v rokah le nekaj velikih podjetij. Problem je bila torej odsotnost manjših podjetij. Družbeno ekonomski problemi tranzicije v Ruski federaciji izvirajo tudi iz naslednjih treh dejavnikov privatizacije:

- **horizontalna dominanca** pomeni, da je bilo le eno ogromno podjetje oziroma industrijski obrat locirano na obrobju mesta, dejavnost posameznega obrata pa je bila strogo specializirana. To pomeni, da je največkrat le eno podjetje (oziroma največ nekaj podjetij) proizvajalo en proizvod na neki točno določeni lokaciji, kar je bilo običajno vezano za neko določeno mesto. Celotna populacija mesta je bila torej zaposlena v takšnem obratu oziroma v dejavnostih, povezanih z njim. Takšna gospodarska organizacija izvira iz sovjetskega sistema centraliziranega planskega gospodarstva. Hkrati s tem se pojavlja tudi tako imenovana *horizontalna integracija*, kar predstavlja povezovanje podjetij preko združevanj in prevzemov. V nadaljnjem pisanju bo podrobneje predstavljen primer združitve Jukosa in Sibnefta kot nazoren primer *horizontalne integracije* v naftnem sektorju;
- **vertikalna integracija** pomeni, da je imelo veliko ruskih podjetij v tem času ekskluziven odnos *prodajalec-kupec*. Prekomerna stopnja *vertikalne integracije* torej lahko na trgu deluje izključujoče za druge proizvajalce oziroma prodajalce. To se odraža v statičnosti trga in v podobnem pomanjkanju na strani ponudbe, kot je bila to praksa v Sovjetski zvezi. Kot primer *vertikalne integracije* lahko izpostavimo na primer avtomobilsko industrijo, kjer je tovarna vozil GAZ avtomobilске motorje še vedno kupovala le iz *Zavolžja*. Podobno so bile železniške lokomotive proizvedene le v Novočerkassku, naročnik oziroma kupec pa je bilo le Ministrstvo za železniški promet. Tako kot pri horizontalni integraciji je tudi pri vertikalni integraciji dejavnik, ki dodatno stimulira takšen proces, največkrat združevanje oziroma prevzem podjetja;
- **regionalna tržna segmentacija** – v rokah lokalnih oblasti se je nahajala izrazita politična in ekonomska moč nad gospodarskimi obrati, kar se je zrcalilo v močnem nadzoru nad gospodarstvom in gospodarskimi subjekti. Takšen nadzor v povezavi z *vertikalno integracijo* je vzrok za zamrznitev gospodarske samozadostnosti, vzpostavljene v Sovjetski zvezi, ko je bila proizvodnja potrošnih dobrin v lokalni

pristojnosti. Novo nastali sistem botruje vzpostavitvi administrativnih geografskih meja in spodbuja regionalno segmentacijo ruskega gospodarstva, kar je v nasprotju z ekonomsko logiko in vzpostavitvijo enotnega gospodarskega trga, kjer bi se lahko odvijala notranja in zunanja konkurenca. Lokalne oblasti so pri izvajanju takšnih politik uporabljale celo posebne vzvode, kot na primer posebni *tarifni sistem* med regijami, obdavčitve za določene proizvode, regionalni oziroma lokalni nadzor nad cenami agrikulturnih proizvodov, pristojbine za migracijsko delovno silo ter arbitrarno licenciranje za vzpostavitev lokalnega monopola nad dejavnostmi. Javna monopolistična podjetja so se tako le prelevila v privatna monopolistična podjetja, ki so delovala v povezavi z oblastmi (Broadman 1998, 16–19).

Našteti je le nekaj dejavnikov, ki pripomorejo k lažjemu razumevanju, zakaj transformacija ruskega gospodarstva ni dosegla zastavljenega cilja – vzpostavitve prostega tržnega gospodarstva. Načrtovane in potrebne reforme niso imele pravega učinka, podjetja in gospodarski obrati so morali še vedno prejemati gospodarske subvencije, če so želeli obstati, gospodarsko okolje v Rusiji pa se je smatralo za nestabilno za investiranje. To se je odrazilo v situaciji, ko je veliko več nujno potrebnega finančnega kapitala zapustilo državo, kot pa ga je v državo prišlo. Na trgu pa se prav tako zaradi omenjenih okoliščin ni moglo razviti majhno podjetništvo. Politika in gospodarstvo sta vedno prepletena, le malokrat pa je ta povezava tako očitna, kot je bilo to v Sovjetski zvezi oziroma postsovjetski Rusiji (Kenez 2006, 283).

V povezavi z rusko tranzicijo in privatizacijo gospodarstva je poleg Borisa Jelcina treba omeniti še nekaj pomembnih oseb, ki so načrtovali reforme. Jegor Gajdar je bil premier Ruske federacije vse do svojega odstopa leta 1993, njegov idejni projekt pa je bil sklop reform, ki so bile najbolj poznane pod imenom *šok terapija* in so vključevale opustitev državnega nadzora nad cenami in druge že omenjene reforme. Druga pomembna oseba tega obdobja je bil Anatolij Čubajs, ki je bil praktično arhitekt ruske privatizacije. Oblikoval je načrt, preko katerega je bil celotni ruski populaciji ponujen delež preko certifikatov, ki bi jih uporabili za pridobitev posameznih lastninskih deležev v podjetjih. Ideja, ki je bila v teoriji morda dobro zastavljena, se je v praksi sprevrgla v stanje, v katerem je večina ruskega gospodarstva preko različnih procesov dokaj kmalu končala v rokah ozke skupine ljudi, ki so s tem pridobili moč krojenja nadaljnje ruske politike in usode ruskega prebivalstva, o čemer bo več napisano v nadaljevanju. Boris Nemcov je bil tržno orientiran politik, v procesu tranzicije pa je odigral kar nekaj ključnih vlog. Bil je minister, zadolžen za področje gospodarskega monopola, minister za področje energije, član zgornjega doma parlamenta oziroma sveta federacije v

začetku devetdesetih let, bil je tudi guverner regije Nižni Novgorod in podobno. V Jelcinovi administraciji je bil aktiven vse do svojega odstopa leta 1998, ko se je ruski rubelj znašel v hudi krizi (Desai 2006, 5).

5.2.2 Politične reforme

Pojem demokracije je v ruski politiki zelo dvomljivega značaja, ki se velikokrat interpretira tako, kot je za dosego ciljev aktualne politike potrebno. Zavedati se je treba, da si tako demokratični kot tudi domoljubni oziroma patriotski politični tabor največkrat ne delita podobnih značilnosti, kot je to praksa na Zahodu. Praksa ruskih demokratov je največkrat takšna, da v želji po spremembah oziroma doseganju svojih ciljev zahtevajo določene prepovedi, ukinjanje ustanov, kratenje pravic ustanovam in ljudem in podobno. Tako leta 1993 ruski demokrati niso zahtevali le razpustitve parlamenta, temveč so v želji po uveljavitvi svojih političnih stališč uporabili stroga protiparlamentarna sredstva – kar je oboroženi napad na dumo nedvomno predstavljal. Pri tem ni šlo za napad na ostanek komunističnega sistema, temveč za napad na ustanovo samo, skupaj z vsemi poslanci, ki so bili v njej (Kagarlitsky 2002, 64).

Vrhovni sovjet Ruske federacije se s takšnimi reformami, kot jih je bila država deležna v okviru Jelcinove politike, ni strinjal. Svoje nestrinjanje je nenehno tudi izražal, hkrati pa politično napadal Jelcina in njegovo administracijo. Prav tako je izražal nestrinjanje z referendumom, ki naj bi se odvijal na temo aktualnih ekonomskih reform in za katerega se je zavzemal Jelcin. Referendum je pri članih sovjeta sprožal tudi utemeljene pomisleke, da bi referendumsko zmago Jelcin lahko uporabil kot osnovo za eliminacijo sovjeta in vzpostavitev nove ustave. 20. marca 1993 se je Jelcin pojavil na nacionalni televiziji in razglasil referendum za 25. april. Prebivalstvo Rusije naj bi se na referendumu torej izjasnilo o štirih ključnih vprašanjih, pri tem pa so Jelcinu namenili: 57,4 odstotka glasov na vprašanje, ali ljudje zaupajo vanj; 53,7 odstotka glasov na vprašanje o podpori družbenoekonomski politiki, izvedeni leta 1992; 49,1 odstotka glasov za nove predsedniške volitve in 44,8 odstotka glasov za nove parlamentarne volitve. Jelcinova interpretacija rezultata je bila, da takšni rezultati pomenijo novo politično situacijo. Odnosi med njim in vrhovnim sovjetom so se vse bolj zapletali, predvsem ko je šlo za vprašanje proračuna in novih volitev. Jelcin je bil pri svojih stališčih deležen podpore premierja Černomirdina in policije ter vojske. Nestrinjanje poslancev z Jelcinovo politiko je postalo tako globoko, da so v znak protesta zasedli prostore

vrhovnega sovjeta. Jelcin se je odzval tako, da je ukazal stavbi odklopiti vodo, elektriko in ogrevanje, poslopje sovjeta pa so obkolile policijske enote. Hkrati je vojski ukazal vzpostaviti »red«. Tankovska baterija je začela streljati v prostore sovjeta, vojaki pa sistematično čistiti prostore stavbe. Voditelja Hasbulatov in Ruckoj sta bila aretirana in zaprta. S tem dejanjem je Jelcin odstranil največjo politično oviro, ki ga je ovirala na poti do uveljavitve nove ustave, ekonomskih reform in koncentracije večje moči v svojih rokah (Shoemaker 2009, 79–80).

V začetku leta 1993 je v Rusko federacijo vstopila ustanova Mednarodni denarni sklad (IMF) z namenom uveljavitve nadzora nad monetarno politiko v državi ter davčno politiko in preoblikovanjem Ruske centralne banke po vzoru federalne banke. Vloga IMF je bila, da v državi vzpostavi razmere, ki bi bile ugodne za prost pretok kapitala, kar pa je prineslo v državo kar nekaj velikih sprememb. Tujci so tako lahko kupovali kratkoročne državne obveznice, kar je sicer stabiliziralo državni primanjkljaj med letoma 1995 in 1998. Inflacija se je na letni ravni znižala s 70 odstotkov, kot je znašala leta 1995, na 3 odstotke konec leta 1997. Neuravnovešena menjava rublja pa je uničevala konkurenčno pozicijo ruske industrije na svetovnih trgih. Ruske komercialne banke so si izposojale sredstva na tujih finančnih trgih brez nadzora Ruske centrale banke, te pa so izposojena sredstva vlagale v državne sklade. Te naložbe so se izkazale za brezpredmetne že leto kasneje. Konglomerat visokih obrestnih mer ob krepitvi denarne valute in popolne liberalizacije kapitala je vodil v množične kratkoročne špekulacije. Prezgodnje odprtje nezrelega ruskega gospodarstva za kapitalske tokove pa je bila verjetno ena glavnih napak ruskega vodstva v procesu tranzicije. To je vodilo v sesutje rublja in druge krizne situacije v ruskem gospodarstvu leta 1998. Kritika politike IMF se nanaša predvsem na odnos do odpiranja ruskega gospodarstva – to bi se moralo odvijati postopoma, pod ustreznim monetarnim nadzorom ter ob hkratnem nadzoru menjalnega tečaja in mobilnosti kapitala. Namesto tega je bil uporabljen univerzalni model, ki je bil enak kot v vseh drugih državah in je zahteval popolno odprtje trga brez kakšnih koli omejitev za vstop tujega finančnega kapitala. Pri tem se nam smiselno lahko poraja vprašanje, če je bil Jelcin s svojo administracijo dejansko dorasel situaciji, v kateri se je znašla Rusija neposredno pred Putinovim prihodom na oblast (Desai 2006, 38–40).

Tranzicija je prinesla tudi spremembe volilnega sistema. Prva volilna izkušnja na ozemlju Ruske federacije so bile volitve v državno dumo v okviru carske Rusije. Duma je bila ustanova, vzpostavljena kot produkt revolucije leta 1905. Vzroki revolucije in okoliščine so bile podrobneje predstavljene že na začetku. Duma je sicer prinesla neki napredek v smislu politične participacije, kot je na primer večstrankarski sistem, vendar je bilo njeno delovanje

dokaj omejeno s strani carske oblasti. Nekakšna začasna vlada je obstajala tudi med februarjem in oktobrom 1917. V tem obdobju se je na razmeroma svobodnih volitvah za oblast potegovalo približno petdeset političnih strank na lokalnem in državnem nivoju. Politični pluralizem se konča z boljševistično revolucijo oktobra 1917 pod geslom »*vsa oblast sovjetom*« in ustanovitvijo enopartijskega sistema, kot je bilo že podrobno opisano. V času Sovjetske zveze so sicer obstajale različne oblike volitev, vendar je šlo pri teh načeloma le za to, da so ljudje oziroma njihovi predstavniki samo potrdili določene že vnaprej sprejete odločitve. Razvoj *demokratskih načel* postane pomembna tema šele na plenumu centralnega komiteja partije v januarju 1987 v okviru reform Gorbačova. Tu je bilo govora o širokem programu demokratizacije vseh področij življenja v Sovjetski zvezi (White, Gill in Slider 1993, 20).

Smiselno si je zastaviti vprašanje, zakaj so nekateri člani starih partijskih elit podprli novo nastalo prokapitalistično koalicijo, čeprav so bili ideološko zavezani socializmu. Temu je verjetno botrovalo dejstvo, da je bil večji del sovjetske politične elite veliko bolj pragmatično kot ideološko naravnani. Komunistični partiji so se pridružili v želji po napredovanju, pri tem pa najverjetneje komunistična ideologija ni igrala tako velike vloge kot na primer želja po privilegiranim položaju v družbi in moči. Ključ do obeh pa so videli v vstopu v Komunistično partijo. Ob spremembi političnega sistema je bil njihov najbolj pogost izgovor, da so člani Komunistične partije, vendar niso komunisti. Drugi razlog pa je verjetno v tem, da mlajša generacija politične elite ni imela nikoli možnosti sooblikovanja političnega in družbenega sistema, v katerega so bili vključeni. Pri kapitalistični tranziciji pa so občutili priložnost za soustvarjanje in možnost politične kreativnosti (Kotz in Weir 2007, 106).

Hkrati pa se je treba zavedati tudi alternativ, ki pa tej tako imenovani stari eliti niso bile najbolj po godu. Ko je Gorbačov začel uvajati *perestrojko*, je bilo večini jasno, da se spremembe lahko odvijajo v več kot le eno smer, pri tem pa je bil demokratični socializem v nasprotju z interesi stare elite.

- Demokratizacija in decentralizacija socialističnega sistema po modelu Gorbačova je pomenila, da v tem primeru delavci postanejo lastniki tovarn in podjetij, oziroma da suverenost državne oblasti pride v roke ljudstva. Takšna sprememba bi bistveno zmanjšala moč in materialne privilegije vladajoče elite, sovjetski socializem pa bi dejansko naredil korak v smeri sistema, kakršen je bil načrtovan v začetku. Gorbačov

se v svojih govorih nikoli ni odpovedal ideji tako imenovanega demokratičnega socializma.

- Povratek starega sistema z le minimalnimi spremembami, kjer bi bila oblast in gospodarstvo organizirana centralizirano, z značilnostmi iz časov Leonida Brežnjeva. Tako imenovani *stari eliti* takšen sistem prav tako ni odgovarjal, saj so bili v večini vsi prepričani, da je socialistični sistem potreben očitne in temeljite spremembe. Brez tega je postajal vse manj in manj učinkovit (Kotz in Weir 2007, 106–108).

5.3 Država v rokah privatnih gospodarskih in finančnih elit

Omeniti je treba, da je imela stara politična elita iz naslova članstva v partiji očitne materialne ugodnosti. Te so kot po navadi vključevale višjo plačo, luksuzne avtomobile, boljše hiše ter dostop do hrane, pijače in drugih potrošnih dobrin višje kakovosti. Prav tako so bili njihovi otroci deležni šolanja v boljših šolah in univerzah. Kljub temu pa se moramo zavedati, da so bile te ugodnosti neprimerljivo manjše z materialnimi ugodnostmi, ki so bile na voljo v zahodnih kapitalističnih državah. Tudi razlika med najbolje plačanimi in najslabše plačanimi delovnimi mesti v sovjetskem socializmu je bila precej manjša, kot je bilo to na zahodu. Vodilno mesto v podjetju je bilo tako štirikrat boljše plačano od običajnega industrijskega delavca v podjetju, na Zahodu pa je bil takšen količnik 150. Kotz in Weir (2007, 108–109) se sklicujeta na Vitalija Korotiča, ki je poznan kot oster kritik sovjetske elite. Pri tem navajata, da so člani *politbiroja* leta 1989 prejeli okoli med 1200 in 1500 rublji mesečno, povprečna plača industrijskega delavca je znašala 250 rubljev mesečno, najvišje plačani generali pa so prejeli plačo v višini 2000 rubljev. To pomeni, da je bila najvišja plača osemkrat višja od povprečne. V ZDA je bil leta 1993 povprečni industrijski delavec plačan 25.000 dolarjev letno, pomnoženo s količnikom osem bi torej to znašalo 200.000 dolarjev letno.

Dejstvo pa je, da ameriška elita ustvari večje prihodke od zadnjega zneska v enem tednu in manj. Enako primerjavo lahko naredimo za stanovanja in hiše, v katerih so živeli člani elit, in za vse ostale materialne dobrine. Poleg tega je bilo veliko teh v lasti države, člani elit pa so jih imeli le na uporabo, saj kopičenje kakršnega koli privatnega kapitala v sistemu sovjetskega socializma ni bilo mogoče oziroma je bilo preveč tvegano in preganjano. Od statusa člana elite je bila odvisna tudi njegova družina, saj v primeru izgube le-tega tudi ta ni imela neke zaloge koncentracije kapitala, od katerega bi lahko še naprej uživala luksuzno življenje.

Izguba statusa se torej ni odrazila le v izgubi politične moči in ugleda, temveč tudi neposredno življenjskega standarda. Predvsem v osemdesetih letih je v Sovjetsko zvezo pricurjalo več informacij o tem, kako živijo politične elite na Zahodu, prepada med zahodnim in vzhodnim življenjskim stilom pa so se vse bolj začele zavedati predvsem elite. Tipičen pomislek teh je bil, zakaj vztrajati v starem sistemu državnega socializma, če novi liberalni kapitalizem ponuja elitam boljši materialni standard. Edina ovira je bila torej ideološka, kar pa je predstavljalo problem le majhni skupini ljudi (Kotz in Weir 2007, 109–110).

Poleg vseh gospodarskih in političnih problemov, ki so pestili Rusko federacijo v obdobju tranzicije, pa se je kot poseben problem izkazalo tudi etnično vprašanje, posebej na severnem Kavkazu, kjer so razmere prerasle celo v vojno. Čečenski narod je imel že daljšo tradicijo v boju za neodvisnost in nepokorščini sistemu, kar sega vsaj v čase carske Rusije in v začetek 19. stoletja. Stalin se je te problematike lotil z množičnim deportiranjem čečenskega prebivalstva v centralno Azijo, od koder se je velik del ljudi v času vladavine Nikite Hruščova vrnil. Na prelomu in prehodu iz sovjetskega socializma v sistem liberalne demokracije so nacionalistični čečenski voditelji leta 1991 razglasili neodvisno republiko. Stanje se je vse bolj zapletalo, konec leta 1992 pa so se začeli spopadi kompleksnega značaja med ruskimi kozaki, Čečeni in drugimi etničnimi skupinami na območju severnega Kavkaza. Pri tem je posredovalo 3000 ruskih vojakov, ki so uspeli začasno vzpostaviti mir. Napetosti so se stopnjevale do točke, ko ruski svetovalci z obrambnim ministrom Pavlom Gračovom uspejo pregovoriti Jelcina, da začne vojaško ofenzivo proti čečenskim upornikom. To se je zgodilo decembra 1994. Ruska vojska januarja 1995 okupira glavno mesto Grozni, kar pa je spremljalo nekaj tisoč civilnih in vojaških žrtev. Kljub ruski vojaški premoči je vojski primanjkovalo sredstev¹². Ta je bila sestavljena predvsem iz nabornikov, med katerimi je bilo veliko žrtev, kar je pripadnike ruskih oboroženih sil še posebej demoraliziralo. Vse to se je odražalo v problemu, ko so ruske sile poskušale vzpostaviti nadzor na podeželju. Ravno nasprotno so bili čečenski uporniki kljub slabši opremljenosti visoko motivirani in podprti s pripadniki internacionalnih islamističnih skupin in po nekaterih podatkih celo ameriške Centralne obveščevalne agencije, nemalo njihovih pripadnikov pa je bilo veteranov sovjetske vojne v Afganistanu. Hkrati se je na predsednika Jelcina vršil tudi politični pritisk, zlasti s

¹² Zavedati se je namreč treba, da je uporaba sredstev ob aktivnem angažmaju oboroženih sil enormna in predstavlja ekstremno visoke stroške. Tu pa je bila poleg vsega na drugi strani prisotna država, ki je bila neučinkovita tako pri konsolidaciji svoje oblasti kot pri vzpostavljanju učinkovitega ekonomskega sistema in davčne politike. Treisman (1999, 160) pravi, da bi bilo razmere zelo težko lokalizirati, če bi vse etnične skupine v regiji izkoristile moment prve čečenske vojne za masovno mobilizacijo resursov v boju proti centralni oblasti Ruske federacije.

strani sredinskega, demokratičnega in komunističnega političnega pola. Vse to se je odvijalo ravno v obdobju, ko se je predsednik soočal z napetostmi glede državnega proračuna. Spopadi v sekvencah so se odvijali vse do sredine leta 1996, ko čečenske sile zopet prevzamejo kontrolo nad Groznom. Takšne okoliščine so prisilile rusko oblast v podpis mirovnega sporazuma, ki je predvidel umik skoraj vseh ruskih vojaških enot iz območja, hkrati pa je Čečenom zagotavljal vzpostavitev oblasti in vlade ter posebnega statusa znotraj Ruske federacije. Na območju so se vojaške aktivnosti sicer prekinile, kljub temu pa je to območje ostalo nemirno in nestabilno, oblast pa neučinkovita. Vse to je vodilo do razmer, ki so se kasneje prelevile v drugo čečensko vojno (Thompson 2008, 353–355).

Boris Jelcin je osvojil svoj drugi predsedniški mandat na volitvah leta 1996. Kljub prednostni poziciji pred drugimi rivali je v prvem krogu v sredini junija tega leta Jelcin osvojil 35 odstotkov glasov, vodja komunistov Genadij Zjuganov 32 odstotkov, ravno upokojeni general Aleksander Lebed malo manj kot 15 odstotkov, liberalec Grigorij Javlinski pa nekaj več kot 7 odstotkov glasov. Nacionalisti in radikalna desnica so prejeli 5,8 odstotka glasov. V drugem krogu sta se torej pomerila dva kandidata z najvišjo podporo volivcev v prvem krogu, torej Jelcin in Zjuganov. Začela se je ostra kampanja Jelcina in njegovih podpornikov, pri čemer so si obetali podporo liberalcev, k sodelovanju pa so poizkušali pregovoriti tudi generala Lebeda. Jelcin je imel neprimerno večjo podporo s strani televizijskih mrež v privatni lasti, v predvolilni bitki pa so ljudi ustrahovali predvsem s starimi železnimi dnevi totalitarnega sovjetskega komunizma. Drugi krog volitev je Jelcin osvojil s 53,7 odstotka, komunista Zjuganova pa je na volitvah podprlo 40,2 odstotka volivcev ob skoraj 70-odstotni volilni udeležbi. Čeprav so bile volitve označene kot svobodne in pravične, so se kritike teh nanašale predvsem na velik finančni vpliv in predhodno predsednikovo moč, ki sta še dodatno pripomogla k Jelcinovi zmagi (Thompson 2008, 352–353).

V ruski tisočletni zgodovini je po mnenju Borisa Kagarlickega le malo ljudem uspelo tej deželi škodovati v tolikšni meri in v tako kratkem času, kot je to storil Boris Jelcin. Ne glede na nasprotovanje opozicije njegovim politikam in na negativne posledice ter krize, ki so jih te politike ustvarile, ni za to nikoli nosil nikakršne odgovornosti. Med najbolj očitne lahko štejemo torej razgradnjo Sovjetske zveze, industrijski kolaps gospodarstva, drastičen pad življenjskega standarda ljudi, izgubljena vojna in nadzor nad Čečenijo ter korupcijske škandale znotraj lastne družine. Njegovo obdobje se lahko označuje tudi kot »garancija za nestabilnost Ruske federacije«, ki se je z vidika ruske države odvijala le od poraza do poraza. Kot je bilo opisano že v preteklem delu, je bistveno konsolidacijo svoje politične moči izvedel

med letoma 1991 in 1993, ko se je hkrati tudi transformiral iz komunističnega reformista v radikalnega liberalca in hkrati uspel ohraniti enormno število svojih privrženecv. V tem obdobju je uspešno zlomil opozicijo, ki je bila sestavljena predvsem iz vrst njegovih bivših zaveznikov. Vse to mu je uspešno uspevalo pod geslom »borca za demokracijo«, tudi ko je leta 1993 ukazal tankovsko obstreljevanje parlamenta, ki je njegovim politikam nasprotoval. Z njegove politične perspektive in konsolidacije Jelcinove predsedniške moči je bila to tudi njegova največja zmaga. Po tem letu se je bolj ali manj ukvarjal le še z oklepanjem oblasti, njegovi najbližji sodelavci in podporniki pa z vprašanjem, kaj se bo zgodilo z njimi, ko bo ostareli in vse bolj bolelni avtokrat oblast zapustil (Kagarlitsky 2002, 77).

Nacionalni prihodek je sicer začel padati že ob koncu Sovjetske zveze, vendar pa se je v devetdesetih ta padec enormno povečal. V tem času se je bruto družbeni proizvod (BDP) prepolovil, nacionalni prihodek pa je sorazmerno s tem začel strmo padati. V zgodovini ne moremo najti vzporednice takšnim ekonomskim razmeram v mirnodobnem stanju. Kriza se je praktično odražala v prav vseh gospodarskih panogah. Prihodki ljudi so se v tem obdobju prav tako zmanjšali za eno tretjino. Pomemben podatek je, da je ruski BDP leta 1998 znašal le še 55 odstotkov BDP-ja iz leta 1989. Leta 1999 pa je kar četrtnina prebivalcev Ruske federacije živela na minimalnem robu preživetja. Kljub črni in sivi ekonomiji, ki sta bili v tem obdobju v razcvetu, so statistične številke še vedno dovolj zgovorne in tudi omenjena dejavnika ne moreta nastopati kot bistveni korektor realnih družbenih razmer. Pomemben dejavnik življenjskega standarda ljudi je bila tudi koncentracija kapitala v večjih mestih, posebej v Sankt Peterburgu in Moskvi, kjer je bil standard kljub vsemu neprimerno višji kot v bolj odročnih regijah. Kakovost življenja ljudi se je očitno zmanjšala, v posebej težki situaciji so bili tudi upokojenci. Izvajanje obdavčitve gospodarstva je bilo izjemno težko, državo pa je zapuščalo tudi vse več intelektualcev, znanstvenikov in umetnikov. Zdravstveni sistem se je znašel v tako slabem stanju, da ni bilo mogoče zadovoljevati niti osnovnih higienskih standardov. Kot posledica tega se je povprečna pričakovana življenjska doba moškega s 63,8 leta, kot je bila leta 1990, v letu 1995 zmanjšala na 59,7 leta. Poleg visoke smrtnosti je bila prisotna tudi zelo majhna rodnost, leta 1990 je bilo na 170 mrtvih le 100 živorojenih oseb. Populacija Ruske federacije se je med letoma 1992 in 2002 zmanjšala s 148 milijonov na 144 milijonov, kar je imelo dodaten negativen učinek na gospodarstvo in vojaškovarnostno dimenzijo države. Na notranjem in zunanje varnostnem področju se je negativno odražalo tudi pomanjkanje sredstev za plačilo policistov in sodnikov, kar pa ni edini razlog za razcvet organiziranega in klasičnega kriminala. Pomemben dejavnik so bile že omenjene ekonomske

in socialne družbene razmere. Organiziran kriminal v takšni obliki je bil za rusko družbo dokaj nov fenomen, vse manjša pa je bila tudi razmejitev med legalnimi in nelegalnimi dejavnostmi. Ljudje so kot rezultat nezaupanja v oblast za svojo varnost raje plačevali kriminalcem. Čeprav tudi sovjetska družba ni bila brezrazredna, se je v Rusiji po letu 1990 nenadoma ustvarila nekakšna egalitarna družba, v kateri je bil razkorak med bogatimi in revnimi enormen. Ob koncu devetdesetih let je 1,5 odstotka ljudi imelo v lasti dve tretjini nacionalnega bogastva. Rezultat družbene transformacije v devetdesetih je bil, da je Rusko federacijo vodila nekakšna kombinacija kriminalnih sindikatov oziroma organizacij, koruptivnih birokratov in *oligarhov*, ki so razpolagali z ogromnim bogastvom in politično močjo. Nacionalno bogastvo, kapital in drugi resursi pa so iz države odtekali (Kenez 2006, 288–291).

Drugi Jelcinov mandat, torej mandat po njegovi zmagi na predsedniških volitvah leta 1996, je najprej zaznamovala predsednikova operacija srca, zaradi česar ni mogel voditi države naslednje štiri oziroma pet mesecev. Med letoma 1997 in 1999 je njegovo zdravje vse bolj pešalo, kar je bila najverjetneje tudi posledica pretiranega popivanja. Vse to je poleg drugih, že omenjenih dejavnikov naredilo njegovo predsedovanje še dodatno nepredvidljivo. V takšnih razmerah so postajali dejanski voditelji države ljudje, ki so Jelcina obkrožali oziroma mu pomagali pri zmagi leta 1996. To so bili predvsem tako imenovani *oligarhi* in Jelcinova družina ter drugi vplivni ljudje z zadosti politične in finančne moči. Njihove prioritete pa velikokrat niso bile v skladu s prioritetai ljudstva. Čeprav je imel probleme z veliko ministri in drugimi ljudmi iz svoje administracije in jih pri tem tudi kar nekaj odpustil oziroma zamenjal, je vseskozi vzdrževal dobre odnose z zahodnimi državami. Pri tem pa še posebej z ZDA in njihovim predsednikom Billom Clintonom. Hkrati je nadaljeval dokaj pozitiven odnos z drugimi republikami bivše Sovjetske zveze, z Združenimi državami Amerike pa je sodeloval tudi v okviru nadzora oboroževanja in zmanjševanja jedrske oborožitve (Thompson 2008, 353).

5.4 Boj za politično moč med *oligarhi* in Vladimirjem Putinom

Ideja fenomena *vodje* se nekako nanaša na zmožnost posameznika, da navdihuje in mobilizira množice ljudi, da delujejo zavezani skupnim ciljem. Pri tem pa je vodenje in hkrati cilj vodenja lahko pozitivnega ali negativnega značaja. Tako torej nekateri *vodje* stremijo k pozitivnim, drugi pa k negativnim ciljem, najbolj verodostojen sodnik pa še vedno ostaja

zgodovina, na kateri ti pustijo svoj osebni pečat. Takšno pojmovanje temelji na predpostavki, da posameznik dejansko lahko vpliva na tok zgodovine. Tu pa je treba poudariti, da značajni del mislecev in političnih teoretikov ter filozofov ni takšnega mnenja. Nekateri izmed njih torej razumejo *vodje* le kot nekakšne agente oziroma figure večjih sil. V starem veku so bili to bogovi in boginje, v modernem času pa so to rase, razredi, narodi in nacije, dialektika, volja ljudi, duh časa oziroma zgodovina sama. V takšnih okoliščinah pa naj posameznik po mnenju te druge teoretične pozicije ne bi imel neke velike vloge. Vprašanje, ki se nam pri tem lahko poraja, pa je, ali bi bil torej tok zgodovine enak, če bi na primer Winstona Churchilla leta 1931 do smrti povozil avto, če bi bil Franklin Roosevelt leta 1933 ubit v atentatu, če bi Lenin umrl za tifusom v Sibiriji leta 1895 in če bi bil Hitler ubit na zahodni fronti leta 1916 (Shields 2002, 6–7).

O Vladimirju Putinu je bilo do 10. avgusta 1999 znano le malo. Putin je bil s strani Borisa Jelcina sicer imenovan na mesto šefa Federalne varnostne službe, znane pod kratico FSB (naslednice zloglasne sovjetske KGB), v avgustu leta 1998, vendar je ves čas deloval nekako v senci in se dokaj malo javno izpostavljal. V marcu 1999 pa je bil imenovan tudi na mesto sekretarja varnostnega sveta Ruske federacije. Londonski *Financial Times* je podobno kot drugi zahodni mediji Putinu začel namenjati večjo pozornost konec leta 1999 in začetek leta 2000. O njem so poročali, da je rojen v Leningradu oziroma današnjem Sankt Peterburgu leta 1952. Tam je dokončal tudi svoje šolanje, ki ga je zaključil z diplomom na leningrajski državni univerzi s področja prava. Po tem je pristopil h KGB-ju in v vrstah te organizacije v Leningradu deloval devet let. Zatem je bil premeščen v Vzhodno Nemčijo, kjer naj bi se naučil nemške učinkovitosti, discipline in nemškega jezika. Po letu 1989 se je vrnil v Sovjetsko zvezo in se pridružil administraciji svojega bivšega profesorja na pravni fakulteti, Anatolija Sobčaka, ki je bil leta 1990 izvoljen kot župan mesta Sankt Peterburg. Ekonomist in ena glavnih osebnosti Jelcinovih reform, Anatolij Čubajs, pa je Putina leta 1996 pripeljal v Moskvo (Medvedev 2000, 351–352).

Kljub temu, da je bil Vladimir Putin torej oseba, o katerem je bilo v javnosti znano dokaj malo in ni v preteklosti nikoli kazal nekih očitnih oziroma izrazitih političnih ambicij, se je v svoji vlogi znašel zelo hitro. Takoj je nastopil in zavzel ostro stališče v zvezi s situacijo v Čečeniji. Vojaško sicer ni posredoval takoj, ko pa je bila izvedena vrsta terorističnih napadov v več ruskih mestih in so bili za to obtoženi čečenski separatisti, se je odzval z ostro vojaško akcijo v tej republiki, kar mu je prineslo še dodatno popularnost v očeh javnosti (Shoemaker 2006, 85).

Platon in Aristotel sta prva uporabila pojem *oligarhije*. Kot takšnega pa sta ga razumela v smislu politične moči in moči vladanja ljudstvu s strani ozke elite. Težko je odgovoriti na vprašanje, ali ruski oligarhi v devetdesetih letih dvajsetega stoletja ustrezajo takšni opredelitvi v popolnosti. Jasno pa je, da je peščica ljudi s spretnim prepletanjem politike in gospodarstva uspela obvladovati pravkar privatizirano rusko gospodarsko in politično sfero. Njihovo mesto v ključnih momentih ruske politike pa je bilo izrednega pomena (Fortescue 2007, 99). To poglavje bo v določeni meri izpostavilo tudi ključna vprašanja v razmerju *oligarhov* in vladajoče ruske politike ter njihovo politično moč v smislu konstituiranja politične moči in usmerjanja te za dosego svojih (privatnih) ciljev. Hkrati pa tudi, kako se je vse to odražalo na družbenem, ekonomskem in političnem prizorišču v državi.

Ko je po letu 1990 v Ruski federaciji ugasnila moč Komunistične partije, so se v državi dogajale spremembe, ki so vodile v razvoj demokracije in nekakšen tako imenovani liberalni kapitalizem po zgledu zahodnih političnoekonomskih sistemov. Po drugi strani pa je takšna tranzicija vodila v minimizacijo vloge države na eni strani in porast ter koncentracijo moči oziroma privatnega kapitala v rokah elit na drugi strani. Eugene Huskey (v Fortescue 2010, 185) trdi tudi, da je ob prihodu Vladimirja Putina na oblast državna administracija predstavljala dominantno izhodišče in osnovo za ustvarjanje gospodarskih elit. Pri tem pa omenja, da je takšen vzorec poleg Ruske federacije poznan tudi v večini držav tretjega sveta. V morda malo bolj sofisticirani obliki pa ni neznan niti evropskemu in ameriškemu gospodarskopoličnemu sistemu. V Ruski federaciji se je torej v obdobju politične in gospodarske tranzicije dogajalo intenzivno rekrutiranje uradnikov državne administracije tako v privatizirana podjetja kot v podjetja, ki so še ostala v državni lasti. V prvi polovici devetdesetih let je bila običajna praksa, da so takšni uradniki po končanju funkcije v državni administraciji dobili visoka delovna mesta v organizacijah v sveže privatiziranih podjetjih.

Od kod torej izvor posameznikov, ki so si v času ruske tranzicije nakopičili nepredstavljljive količine denarja oziroma kapitala in so boljše poznani pod imenom *oligarhi*? Ti si svojega enormnega bogastva namreč niso ustvarili po postopku, ki je bil znan za tako imenovane *rdeče direktorje*, ki so menedžersko pozicijo v državnem podjetju izkoristili za menedžersko pozicijo v na novo privatiziranem podjetju. *Oligarhi* so namreč spretno izkoristili zadnja leta pred razpadom Sovjetske zveze in prva leta postsovjetske Rusije, ko je deželo pestila visoka inflacija, pomanjkanje dobrin, visoko razhajanje med nizkimi domačimi cenami in visokimi svetovnimi cenami ruskih surovin, visoke obrestne mere, menjava rublja v odnosu na dolar in podobno. Vsi ti dejavniki so ustvarjali pogoje, v katerih se je s špekulacijami dalo ustvariti

enormne in hitre dobičke preko različnih oblik ekonomske arbitraže in izkoriščanja cenovnih anomalij. Na ozemlju Rusije se nahajajo ogromne zaloge naravnih bogastev in surovin. Podjetje oziroma posameznik, ki je na primer te odkupoval po domačih cenah, je z izvozom ustvarjal ogromne dobičke. Podobno se je dogajalo z valutnimi špekulacijami v odnosu dolar-rubelj v kontekstu visokih domačih obrestnih mer. Prav tako pa je k dodatnim poslovnim špekulacijam pripomogla še inflacija, ki je ustvarjala stanje, v katerem so si posamezniki izposojali denar, potreben za investiranje, največkrat od državnih finančnih ustanov. Zaradi rasti inflacije pa so realno poplačali le majhen del sredstev, ki so jih za svoje investiranje prejeli. Največ priložnosti za takšne špekulacije je ponujalo finančno in drugo trgovanje. Takšni poslovneži so največkrat tudi sami ustanavljali banke, ki so služile kot osnova za njihove operacije. Pri tem pa so ohranjali dobre odnose in vezi z državnimi uslužbenci, saj so si na ta način zagotavljali upravljanje tudi z državnimi sredstvi. Ta so bila lahko federalna ali pa občinskega oziroma regionalnega značaja. Javni fondit so tako zelo pogosto služili kot uporabljen vir privatnih investicij. Pri tem pa so bila izposojena sredstva zaradi že omenjenega dejavnika inflacije največkrat poplačana le minimalno (Kotz in Weir 2007, 215–216).

Obdobje *oligarhov* lahko za potrebe razumevanja in analize pisanja razdelimo tudi v nekaj ključnih prelomnih obdobjih, od katerih ima vsako svoje značilnosti.

- **Prvo obdobje** lahko opredelimo kot čas med letoma 1991 in 1995. Tu je bistveno omeniti, da skoraj nihče izmed zloglasnih *oligarhov* ni bil neposredno vključen v rušenje sovjetskega sistema. Vzpostavljanje njihovih imperijev je sicer temeljilo na političnih povezavah, vendar so praktično šele napetosti med predsednikom in parlamentom leta 1993 prvi trenutek, ko lahko omenimo nekatera imena, ki kasneje postanejo znana kot vsemogočni *oligarhi*, ki pa v takratnih političnih dogodkih niso imeli neke značajne vloge. Takšni so bili na primer najvidnejši člani skupine *Podjetniška politična iniciativa 92*, med katere sodijo Bendukidze, Vinogradov, Gusinski in Hodorkovski. Gospodarsko pa je bilo to obdobje moči že omenjenih *rdečih direktorjev*. V prvi polovici devetdesetih let je potekalo lobiranje proti vstopu tujcev na področje bančnega sektorja, kar lahko označimo tudi kot nekakšen kolektivni interes. Na splošno pa lahko lobiranje *oligarhov* razumemo večinoma kot boj za lastne interese brez prizadevanja za izboljšanje poslovnega okolja tudi za ostale podjetnike. To obdobje vsaj na začetku še vedno poteka v smislu relativne dominacije države.

- Takšno stanje se spremeni v **drugem obdobju** med letoma 1996 in 1998. Predhodno obdobje je posameznikom omogočilo zadostno akumulacijo in koncentracijo kapitala ter zadostne dobičke, da so si omogočili vstop v polje ruske visoke politike. Takšno pozicijo so si zagotovili s financiranjem Jelcinovega drugega predsedniškega mandata. Hkrati pa ekonomske analize obravnavanega obdobja govorijo, da je bilo to obdobje relativno dobrih rezultatov v finančnem sektorju in slabo obdobje v sektorju realnega gospodarstva. To je verjetno rezultat stimulativne politike za razvoj *oligarhije* na področju bančništva in valutnih špekulacij po letu 1994. Na področju tako imenovanega realnega gospodarstva pa je s stališča poslovanja *oligarhov* največjo oviro predstavljala davčna politika. Kljub vsemu pa delujejo nehomogeno, medsebojno se spopadajo za gospodarsko in politično prevlado in tako ne uspejo oblikovati neke homogene gospodarskopolične strukture.
- Kot **tretje obdobje** lahko navedemo obdobje med letoma 1998 in 2000. Rezultat gospodarske krize leta 1998 je bil sicer deloma negativen odraz na področju poslovanja finančnega sektorja *oligarhov*, kar pa je zato dodatno spodbudilo njihov vstop na področje realnega gospodarstva. Kljub temu so v očeh ljudi nosili del moralne odgovornosti v povezavi z bankami, v katerih je prebivalstvo izgubilo svoje prihranke. To obdobje pa so zaznamovale tudi krize v Kremlju. Vsem je bilo jasno, da stari predsednik ni več zmožen obvladovati situacije, posebej zaradi pomanjkanja homogenosti med samimi ključnimi igralci v tej tako imenovani eliti, kjer je moral biti največkrat sam razsodnik. Stari arbiter je torej zapustil oblast, novi pa jo je prevzel ob koncu tega obdobja.
- **Četrto** ali **zadnje obdobje** obsega čas med letoma 2000 in 2003. Obdobje je lahko predmet različnih interpretacij. Nekateri ga označujejo kot obdobje poskusa kompromisa med Putinom in *oligarhi*, medtem ko drugi menijo, da so po Putinovem obračunu z vprašanjem regij prišli na vrsto *oligarhi*. Resnica je verjetno, da Putin na kompromis ni bil pripravljen, so pa določen del kompromisa vsebovala njegova dejanja. V kolikor bi do konsenza prišlo, bi bil ta verjetno pomenil, da bi *oligarhi* morali ostati izven politike, dovoljeno bi jim bilo nadaljevati s poslovanjem, vendar bi morali plačevati davke v zameno za določene državne storitve. Hkrati je treba vedeti, da so *oligarhi* ta čas razumeli kot vrhunec svoje politične moči, zahvaljujoč enormnim

profitom, njihovemu vplivu na regionalnem področju in v centralni vladi, več zmagam na gospodarskem področju in podobno. Hkrati pa so do nedavnega imeli predsednika, ki se jim ni mogel zoperstaviti, lahko pa je igral le vlogo razsodnika med njimi samimi. Tudi v državni dumi so pridobili na svojo stran vse več zaveznikov (Fortescue 2007, 99–109).

Nekateri so mnenja, da se je s Putinovim prihodom na oblast začelo obdobje tako imenovane *državne patronaže* v gospodarstvu. Pri tem imajo največkrat v mislih nekakšen korporativistični model, v katerem nadzor nad gospodarstvom, ki se je v Jelcinovi eri znašel v popolnoma privatnih rokah, zdaj prevzema država. Glavni akterji v ruskem gospodarstvu so bili torej na neki način transformirani v *koncesionarje* namesto v lastnike kapitala, ki z njim lahko prosto in neomejeno razpolagajo. Leta 1993 je bila večina novonastale ruske politične in gospodarske elite kozmopolitanskega značaja. Z začetkom obdobja vladanja Vladimirja Putina pa je največji del gospodarske elite rekrutiran iz vrst ruskih vladnih ustanov. Demokratična družba, kakršno pojmujejo zahodni sistemi, bi morala po tem vzorcu predstavljati pluralizem elit, kar pa se je s Putinovo oblastjo omejilo. To sicer govori o negativni smeri razvoja Ruske federacije po principu liberalne demokracije in liberalnega kapitalizma Zahoda. Putinovo vladanje državi pa se pri tem označuje kot političnogospodarsko kadrovanje in centralizacija politične moči z namenom eliminacije elit, iz katerih bi se lahko napajala potencialna opozicija, ki bi želela privatne in javne ustanove v državi zastaviti drugače (Fortescue 2010, 187). Iz omenjenega izhaja tudi največ kritik Putinovega predsedovanja, saj je kot takšno v nasprotju s temeljnimi načeli zahodnega liberalnega kapitalizma v kontekstu liberalne demokracije.

V devetdesetih letih dvajsetega stoletja je bilo torej videti, kot da imajo *oligarhi* popoln nadzor nad celotnim ruskim gospodarstvom in politiko. Pojavili so se iznenada v obdobju ruske tranzicije, prav tako hitro pa so iz prizorišča ruske politike (v takšni vsemogočni obliki) tudi izginili, ko se je na čelu ruske države pojavil Vladimir Putin. V odnosu do ruske oligarhije se poraja sicer mnogo vprašanj, eno bistvenih pa je razmerje med oligarhijo, demokracijo in avtoritarizmom. Aristotel je *oligarhijo*, kot je bilo že omenjeno, pojmoval kot vladavino nekaj bogatih posameznikov, ki največkrat skrbijo za svoje interese, ti pa so velikokrat v nasprotju z interesi ljudi oziroma v obravnavanem primeru z interesi države. Takšno vladavino *oligarhov* je Aristotel označil tudi kot najmanj primerno in najmanj dobrodošlo. Kakor hitro se je dogajala destrukcija državnih ustanov sovjetskega socializma, tako hitro je nova elita prevzemala gospodarsko in politično moč v Ruski federaciji. Kljub

temu, da so *oligarhi* zelo hitro razvili svojo mrežo ustanov, pa niso uspeli oblikovati nekakšnega jedra skupnih vrednot, kar jih tako tudi ločuje od podobnih gospodarskopoličnih elit v Latinski Ameriki in na Filipinih oziroma elit, ki so desetletja vladale Japonski. Ruska *oligarhija* je torej lahko označena kot političnoekonomski fenomen, nesposoben samoreprodukcije, ki je nastal iz kaosa sovjetskega kolapsa in v takšni obliki tudi izginil, ko je ruska država obnovila svojo avtoriteto z Vladimirjem Putinom (Wegren in Herspring 2009, 159–160).

5.4.1 Jukos kot primer obračuna z *oligarhi*

Najbolj znan in verjetno najbolj nazoren primer obračuna države z naftnimi oligarhi je primer Jukosa z Mihailom Hodorkovskim¹³ na čelu. Ruska federacija je bila leta 1993 z ustavo oblikovana kot federalna država. Večina njenih zakonov je bila v skladu z mednarodnimi pravnimi normami, vendar je bilo njihovo neupoštevanje in nezadosten nadzor prisotno predvsem na različnih regionalnih ravneh v državi, kar bi lahko celo opredelili kot obstoj dveh paralelnih sistemov. To pa so s pridom izrabili tako imenovani *oligarhi* v svojih poslovnih ambicijah. Danes obstajajo očitni indikatorji, da je bila večina sredstev, ki so izvirala iz nafte in drugih naravnih bogastev (na račun teh pa so se ustvarjali ogromni profiti, ki so končali v privatnih rokah ozke skupine ljudi), pridobljena zaradi nespoštovanja federalnih zakonov na regionalnih ravneh. Takšna dejanja niso imela le značaja nespoštovanja zakonov, ampak tudi značaj spodkopavanja države (Desai 2006, 46).

Oligarhi so ustvarili svoje imperije v desetletju, ko so gospodarski razvoj države zaznamovale različne politične krize, med najbolj očitne pa šteje boj za oblast med predsednikom Borisom Jelcinom in parlamentom med letoma 1992 in 1993, Jelcinova bitka za ponovno zmago na volitvah leta 1996 in iskanje njegovega namestnika leta 1999. Z ekonomskega vidika so največje krize predstavljali privatizacijski škandali in bančne krize, po letu 1998 pa celo finančni zlom. Putinovo predsedovanje med letoma 1999 in 2007 je sicer zaznamovala povprečna 7-odstotna letna gospodarska rast, vendar pa sta se leta 2008 ob novi globalni ekonomski krizi pojavili dve novi vprašanji: vprašanje rastočega državnega avtoritarizma in

¹³ Mihail Hodorkovski je podjetje Jukos moderniziral s pomočjo zahodne tehnologije, pri tem pa je uporabil znanje zahodnih menedžerjev in hkrati iskal zahodne investitorje, ki bi bili pripravljeni vložiti v njegov posel. Podjetje je tako postalo največji ruski naftni gigant, vendar Hodorkovski s tem še ni bil zadovoljen. Iskal je način, kako bi podjetje z njim na čelu postalo največje naftno podjetje na svetu. Za dosego svojih ciljev se je v letu 2003 srečal z voditelji praktično vseh strank v ruskem parlamentu oziroma dumi, saj je bilo do tedaj v navadi, da so si vodilni podjetniki v državi z lobiranjem prilagajali zakone po svojih lastnih potrebah in za potrebe svojih interesov. Takšna situacija pa je s stališča administracije novega ruskega predsednika pomenila »alarmno stanje« (Sixmith 2010, 52).

vprašanje stabilnosti ruskega gospodarskega razvojnega plana, ki je temeljil predvsem na energijski politiki (Wegren in Herspring 2009, 160).

German Gref, nekdanji minister za trgovino in ekonomski razvoj ter ena ključnih osebnosti v boju proti monopolu v gospodarstvu v Ruski federaciji, je 15. oktobra 2004 v svojem intervjuju za časopis *Nezavisimaja Gazeta* povzel besede Hodorkovskega, ki naj bi mu ob zapletih glede zakonskih omejitev, ki so ga ovirale pri izvedbi zastavljenega posla, dejal: »Žal mi je, ali boš ti razveljavil ta zakon, ali pa bomo mi zamenjali tebe, izbira je tvoja« (Desai 2006, 46). Citat Grefa je uporabljen, ker v eni povedi nazorno prikaže samozavest in pa hkrati tudi moč *oligarhov*, ki so jo imeli v odnosu do obstoječih državnih zakonodajnih in administrativnih struktur, oziroma z drugimi besedami, moč privatnega nad državnim.

Hodorkovski je pri svojem poslovanju zavzemal striktno neoliberalistično stališče. Njegova političnoekonomska pozicija je bila enaka poziciji večine novo nastalih finančnih mogotcev v Ruski federaciji. Vezano za naftno industrijo je to pomenilo, da se je ta v začetku 20. stoletja razvila le zahvaljujoč privatnemu kapitalu, intervencija države pa naj bi tako predstavljala le kratkoročne beneficije v panogi, ki pa naj bi se kasneje odražali v dolgoročnih problemih. Podjetje Jukos je bilo ustanovljeno leta 1990 in kmalu zraslo v eno največjih podjetij v svoji panogi na svetu, hkrati pa je predstavljalo model za razvoj in vzpostavitev ruskega korporativnega kapitalizma. Hodorkovski je bil leta 2005 obsojen na devetletno zaporno kazen, primer pa je postal svetovno poznan kot afera Jukos. Afera je sprožila več političnih vprašanj, predvsem s stališča neoliberalnega pola pa se ta vprašanja nanašajo na vlogo države v razvojnih agendah, vprašanje političnih odnosov in vprašanje svobode. Svoboda je velikokrat v tem kontekstu interpretirana kot konec komunizma oziroma državnega nadzora nad družbo in gospodarstvom. Takšne razmere pa so v času ruske tranzicije posamezniki izkoristili za enormno bogatenje, medtem ko je večina ljudi živela v bedi in revščini. Takšno stanje bi z marksistične perspektive lahko poimenovali tudi stanje *primitivne akumulacije kapitala*, ki je nasledila predhodne procese industrializacije v zadnjem obdobju carske vladavine in vladavine Sovjetske zveze. Bogatenje posameznikov se je torej odvijalo v globalnem neoliberalnem kontekstu, nacionalni resursi in izkoriščanje teh pa se je odvijalo s strani posameznikov – podjetnikov oziroma tako imenovanih *oligarhov* in njihovih zahodnih zaveznikov. Takšno stanje lahko Schumpetersko imenujemo tudi *stanje kreativne destrukcije*, ki je Rusko federacijo pripeljalo v eno najbolj neenakih družb na svetu. V devetdesetih letih je bila povezava politike z gospodarstvom najpomembnejši dejavnik za nastanek korporacij, kot je na primer Jukos. Ko oblast prevzame Vladimir Putin, pa se vzpostavi nov model odnosov

med državo in podjetji. Nihče izmed gospodarskih *oligarhov* ni več užival privilegiranega položaja s strani države, hkrati pa se na gospodarskopoličnem prizorišču pojavijo gospodarski akterji z novimi agendami (Sakwa 2009, 1–3).

5.4.2 Konec oligarhov

Sodni proces proti Mihailu Hodorkovskemu se je začel konec leta 2003, nekateri pa ga označujejo tudi kot politično motiviran proces, ki naj bi vplival na volitve v dume v decembru tega leta. Politični cilj vodstva Jukosa je bila agenda, ki je zastopala nizko obdavčitev naravnih virov in privatno lastništvo nad naftovodi in plinovodi ter naftnimi in plinskimi nahajališči. Poleg konflikta glede privatnega oziroma državnega lastništva je takšna politika vodila tudi do konfliktov čisto strateškega značaja. Na primer, ali bo nov plinovod vodil na Kitajsko, kot bi to želel Jukos, ali na Japonsko, kot je to načrtovala ruska vlada¹⁴. Na političnem prizorišču je Hodorkovski in njegova ogromna finančna moč segala vse do akterjev, ki so sicer pripadali popolnoma različnim političnim polom, kot na primer liberalna Zveza desnih sil Nemcova, levo-sredinska stranka Jabloko pod vodstvom Javlinskega in celo do Komunistične partije Ruske federacije. Na osnovi svojih finančnih resursov je kazalo, da bi Jukos na svojo stran lahko pridobil zadostno število delegatov dume, ki bi lahko predstavljali resen izziv Vladimirju Putinu pri izvajanju zastavljenih politik. Ti delegati bi lahko podprli Jukosovo agendo v celoti ali posameznih delih, to pa bi pomenilo nič ali zelo malo davkov na naravna bogastva, privatno lastništvo nad nahajališči in naftovodi oziroma plinovodi ter vzpostavitev novih poti v Združene države Amerike ter na Kitajsko in Japonsko. Poleg tega pa bi to vodilo v vzpostavitev močnih lobijev znotraj ruske dume, ki bi intenzivno delovali v korist posameznih panog ali gospodarskih podjetij. Takšna situacija je ustvarjala napetosti med Jukosom in predsednikom Ruske federacije Vladimirjem Putinom, ki so obsegale več kot le Jukosove utaje davkov. Obsegale so kompleksne ekonomske, politične in pravne izzive (Desai 2006, 46–47).

Jukos se je v začetku leta 2003 načrtoval združiti z naftno družbo Sibneft, s čimer bi verjetno ustvarili največje podjetje v energetski panogi na svetu. Ob tem pa, kot je bilo že omenjeno, Hodorkovski ni skrival tudi svojih političnih ambicij. V aferi Jukos se je torej zgodil trk in

¹⁴ Odnosi med Rusko federacijo ter Kitajsko in Japonsko so pomembni iz veliko različnih razlogov. Poleg svoje geografske pomembnosti v odnosu do Ruske federacije področje Azije in Pacifika za slednjo ponuja izredne gospodarske in politične priložnosti. Kot območje visokih prioritiet je bilo tako označeno že v času Sovjetske zveze, v času Jelcinovega predsedovanja in enako je tudi v sedanjem času, ko je na čelu države aktualni predsednik, Vladimir Putin (Kuhrt 2008, 1).

spopad dveh popolnoma različnih sfer. Hodorkovski je pri tem predstavljal zahteve poslovnega sveta, ki je želel pravico do udejstvovanja tudi v politični sferi in znotraj nje oblikovati politike, ki bi ugajale njihovim tako imenovanim poslovnim ciljem. Striktna Putinova pozicija pa je bila, da mora imeti država superiornost ne le v odnosu do gospodarske politike, ampak hkrati tudi nad širokim spektrom direktiv na področju posameznih ekonomskih politik. Poleg tega je Putin vztrajal pri superiornosti države v posameznih gospodarskih vprašanjih, kot na primer pri vprašanju smeri graditve plinovodov in naftovodov ter dostopu do resursov na trgu. Sakwa (2009, 3) se navezuje na Michaela Manna in pravi, da je pri tem demokracija za Putina pomenila manj set ustanov in bolj ideologijo enakosti ter redistribucije družbene moči.

Hkrati pa se Sakwa (2009, 4) navezuje tudi na Amitajja Etzionija, ki trdi, da je varnost predpogoj za razvoj demokratičnih institucij in ne obratno. Pri tem kot pozitiven primer navaja okupacijo Nemčije in Japonske po koncu druge svetovne vojne, kot negativen primer pa okupacijo Iraka leta 2003 – kar se odlično sovпада s Putinovim političnim stališčem glede omenjenega vprašanja. Putin namreč takšne politike razume kot bistveno preveč pomembne, da bi se prepustile *prosti igri političnih sil*, poleg tega pa tudi, da vloga režima pri oblikovanju in nadzoru nad politikam ni le njegova pravica, ampak tudi dolžnost. Takšna politika pa zmanjšuje moč neodvisnih ekonomskih akterjev, kar so bili v obravnavanem primeru *oligarhi*, in vrača to moč državni birokraciji. Kljub kolapsu komunizma na začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja se torej ohranja napetost med idejo in principi prostega tržnega gospodarstva in principi večje odgovornosti države do državljanov.

V razmerah *divje privatizacije*, ko je konsolidacija podjetij potekala na ta način, da so večja podjetja uničevala manjše tekmece in s tem koncentrirala moč v rokah nekaj posameznikov ob podpori politike na nacionalni in regionalni ravni, pa primer Mihaila Hodorkovskega in podjetja Jukos ni bil osamljen. *Oligarhi* so svoje imperije največkrat začeli graditi na osnovi privatizacije in prevzemov bivših državnih podjetij, kot na primer naftnih podjetij, bank, metalurgije in podobno. Začetni kapital so po navadi ustvarili z raznimi špekulativnimi oblikami trgovanja, ki jih v obdobju ruske tranzicije ni primanjkovalo, največkrat pa so bile to finančne špekulacije. Najbolj primerne za to so bile banke, ki so ustvarjale visoke dobičke zaradi razhajanja v valuti med na rubelj vezanim domačim gospodarstvom in na dolar vezanim zunanjim trgovanjem v zvezi z izkoriščanjem naravnih bogastev. Hkrati pa so bile banke najbolj primerne organizacije za privatiziranje državnih podjetij. V letu 1997 je bilo

največ *oligarhov* koncentriranih v bančnem sektorju, kar nazorno prikazuje tudi spodnja tabela (Wegren in Herspring 2009, 163).

Tabela 5.2: Ruski oligarhi leta 1997

Ime in priimek	Krovno podjetje
Boris Berezovski*	ORT (TV hiša), Logovaz (trgovec z avtomobili), Aeroflot (letalski prevoznik)
Vladimir Potanin	Interros (metalurgija)
Mihail Hodorkovski	Rosprom (industrijsko holding podjetje), Menatep (banka)
Vladimir Gusinski	Most Bank, NTV (TV hiša)
Oleg Deripaska	Rusal (aluminij)
Vladimir Vinogradov	Inkombank (banka)
Mihail Fridman	Alfa Group (banka)
Pjotr Aven	Alfa Bank (banka)
Aleksander Smolenski	SBS – Agro (banka)
Rem Vjahirev	Gazprom (zemeljski plin)

* pri tem je imetje Berezovskega leta 1997 ocenjeno na okoli 3 milijarde ameriških dolarjev neto, Potanina na 1,5 milijarde in drugih na okoli 1 milijardo

Vir: Wegren in Herspring (2009, 163).

Vladimir Putin je imel 28. julija 2000 formalno srečanje z 21 najpomembnejšimi poslovniki v državi, ki se je končalo z nekakšnim upanjem po konsenzu. Čeprav so se *oligarhi* takrat počutili na vrhuncu svoje politične moči, so se začeli kazati resni indikatorji, ki so za njih pomenili težave. Različne državne agencije so začele z vrsto preiskav, sodnih pozivov in obtožb, ki so se nanašali predvsem na vprašanja obdavčitve in privatizacije. Ko se je pritisk državne birokracije na njih stopnjeval, je bilo jasno, da srečanje s Putinom ni obrodilo sadov, kljub temu da je Putin na srečanju deloval, kot da je pripravljen prisluhniti njihovim zahtevam. Kljub finančni in politični moči so se *oligarhi* znašli v situaciji, ko jim je bilo javno mnenje ljudstva nenaklonjeno, predvsem zaradi preteklega neodgovornega družbenega ravnanja, ravno obratno pa je bilo s podporo ljudstva Putinu. Hodorkovski je na neki način želel izstopati iz njihovega kartela, zato se je večkrat poizkušal Putinu javno zoperstaviti, kar je pri drugih članih zbudilo še dodatno zaskrbljenost. V prvi polovici leta 2003 je Nacionalni strateški svet pod vodstvom Stanislava Belkovskega pripravil poročilo, v katerem je bilo opozorjeno na državni udar s strani *oligarhije*. V poročilu je bilo navedeno, da s stališča

slednje aktualni predsednik Ruske federacije zanje predstavlja nekakšno grožnjo in kot takšen ne služi več kot garant stabilnosti vladajoči eliti. Temu naj bi se zoperstavili s preoblikovanjem političnega sistema v bolj parlamentarno obliko. Poleg tega se je istega leta odvijalo še več afer, vezanih za podjetje Jukos in Hodorkovskega (Fortescue 2007, 108–111).

Afera Jukos naj bi se odražala celo v prenovljeni novi levici v Latinski Ameriki. Posebej tu lahko tako omenimo prenovljene programe Huga Chaveza v Venezueli in Eva Moralesa v Boliviji. Čeprav se je tako imenovani kolaps komunistične ideologije oziroma državnega socializma zgodil ob koncu osemdesetih let dvajsetega stoletja, ostaja spopad med popolnoma prostim tržnim gospodarstvom in državno vodenim in nadzorovanim gospodarstvom še vedno aktualen. Afera Jukos in tako imenovana Putinova intervencija države na gospodarskem prizorišču je na neki način lahko razumljena tudi kot izziv neoliberalizmu, kjer projekt Jukosa lahko razumemo kot čisto neoliberalno tvorbo. Pri tem pa se lahko vprašamo tudi, za kakšno svobodo gre, ko so ogromne družbene neenakosti podrejene čisto privatnim interesom posameznika oziroma ozke skupine ljudi. Takšni problemi se pojavljajo, kadar se poskuša zahodni sistem liberalizma univerzalno prenesti na vse konce sveta. Hkrati z afero Jukosa sovpada tudi ameriška nacionalna varnostna strategija Geoga W. Busha, v kateri je navedeno, da je ameriška zgodovinska misija vzpostavljanje in zagotavljanje »svobode«. Tako Bush v omenjeni strategiji kot tudi Hodorkovski v svoji knjigi citirata Woodrowa Wilsona, ki pravi: »Ta nacija je bila oblikovana, da bi bili ljudje svobodni. V tem konceptu svobode pa ne smemo biti omejeni samo na Ameriko. Takšno svobodo moramo prenesti tudi drugam. Če tega ne storimo, bo naša svoboda izhlapela in naša moč se bo razblinila« (Sakwa 2009, 4).

5.5 Moč in vloga medijev

Vprašanje moči v povezavi z mediji se lahko najbolje izrazi prek pojmov vpliva in nadzora. Oba pojma zavzemata mesto ključnih spremenljivk tako pri analiziranju postsocialističnih medijev, kot tudi v okviru razumevanja splošne teorije množične komunikacije. Koltsova (2006, 9–11) razume moč v kontekstu medijev kot namero vplivanja na spremembo objekta oziroma končnega prejemnika sporočila. Pri tem citira Michaela Foucaulta in pravi, »da je moč nekaj, kar rajši izražamo, kot le imamo v lasti«. Poleg tega pa povzema istega avtorja tudi pri stališču, da hkrati z implementacijo moči s strani subjekta, ki si moč lasti, na objekt, ta ne postane le predmet omejitev oziroma restrikcije, ampak hkrati tudi predmet priložnosti. V kontekstu medijev lahko postane moč velikokrat sopomenka kontroli in vplivu v širšem

smislu. Z negativnim izražanjem moči v kontekstu medijev se največkrat razume fizično omejevanje mnoštva agentov informiranja, v pozitivnem smislu pa ravno obratno.

Pretežni del družbenega življenja v času Sovjetske zveze je bil, podobno kot gospodarstvo, strogo državno nadzorovan. To je pomenilo, da nikakršna politična, gospodarska oziroma sleherna družbena aktivnost ni potekala izven državnega aparata. Več o tem je bilo napisano že v začetnem delu, v tem poglavju pa se bomo dotaknili le potrebnega konteksta dediščine Sovjetske zveze, ki je pomemben za razumevanje pozicije medijev v času ruske tranzicije in aktualne medijske strukture v državi današnje Ruske federacije. Mediji so bili torej v sovjetskem času le eden izmed inštrumentov Komunistične partije Sovjetske zveze. Do določene stopnje medijske liberalizacije pride šele v sklopu Gorbačovih reform v osemdesetih letih. Del reform, ki se je nanašal na liberalizacijo medijev, je bil poznan pod imenom *glasnost*. V tem okviru je bil dovoljen obstoj določenim časopisom in revijam, ki so kritizirali sovjetski sistem, zlasti če je šlo za kritiko njegove preteklosti, torej sovjetskega socializma v duhu stalinizma. Čeprav se je torej medijska kritika nanašala predvsem na *mračno totalitarno preteklost*, se je tisk v tem smislu liberaliziral mnogo prej kot televizija. V razvoju neodvisne televizije so potekale politične napetosti predvsem med sovjetsko državo in Rusko sovjetsko federativno socialistično republiko, ki si je uspela leta 1991 izboriti svojo televizijko postajo RTR. Zavedati se je treba, da so bili vsi mediji, ki so v državi ob zatonu Sovjetske zveze obstajali, financirani izključno s strani države, v drugačnem primeru pa njihov obstoj v tistem času tudi ne bi bil mogoč. Z drugimi besedami povedano, sovjetska država je financirala svojo lastno medijsko opozicijo (Wegren in Herspring 2009, 111).

Konec osemdesetih let se je tako vzpostavilo stanje, ko so bili državni mediji sicer še vedno financirani s strani državnega proračuna. Ob enem pa je bilo to že obdobje, v katerem stari sistem nadzora ni več deloval. Leta 1990 je prišel v veljavo tudi nov zakon o tisku, njegov glavni rezultat pa je bila pravna osnova za oblikovanje privatnih medijev in privatizacijo državnih medijev. Med letoma 1992 in 1993 je tisk tako predstavljal medij, ki je bil relativno poceni, zaradi pomembnih političnih in družbenih izzivov pa je dosegel tudi zanimanje široke množice ljudi. Na ta način so se ustvarjali tudi prvi privatni dobički na račun medijev. Po končnem razpadu Sovjetske zveze in začetku Jelcinovega *de facto* predsedovanja Ruski federaciji, se je splošna družbena klima odvijala v znaku liberalizacije oziroma svobode medijev, pri čemer je bila v kontekstu pisanja dela ta beseda že večkrat utemeljena kot zelo izmuzljiv pojem. Večina medijev je podpirala reforme predsednika Jelcina, v čigar rokah sta se znašla tudi oba glavna, predhodno državna televizijska programa. Liberalizacija cen in

inflacija pa sta zelo hitro pripeljali do točke, ko je veliko medijev postalo nedobičkonosnih. Kljub temu je število medijev v naslednjih letih znatno naraščalo. Glavni razlog za to je verjetno, da so se na političnem prizorišču pojavili novi akterji, ki so želeli izkoristiti moč medijev v svoje lastne politične namene. Hkrati pa so se s privatizacijo medijev pojavljali točno enaki problemi kot s privatizacijo gospodarstva. V državi ni bilo akterjev, ki bi imeli v lasti dovolj velika sredstva, ki bi jih lahko uporabili za nakup državnih televizijskih in medijskih hiš (Koltsova 2006, 36).

Jelcin se je v zadnjih letih pred totalnim razpadom Sovjetske zveze izkazal kot goreč antikomunist, kar se je odrazilo tudi v njegovi vlogi gorečega zagovornika svobodnih medijev. Prav glede medijev je odigral bistro politično vlogo. Ni si namreč prizadeval ugasniti medijev, ki so ga ostro kritizirali, temveč je vso to kritiko izrabil v svojo korist. Javnosti se je predstavljal namreč kot vodja demokratičnih reform, ki so vodile tudi do svobode medijev in do njihove kritičnosti do politike. Potrebno je priznati, da je v vlogi predsednika izvedel kar nekaj reform v smislu liberalizacije medijev. Lahko bi celo rekli, da je do leta 1996 z mediji sklenil nekakšno zavezništvo v strahu pred povratkom komunizma. Kljub temu pa so njegovo predsedovanje pestile vse mogoče politične in gospodarske težave, zato resnega nadzora nad mediji tudi ni mogel vzpostaviti. ORT, ki je predstavljala sicer največjo državno televizijsko mrežo, je imel v lasti privatni akter – Boris Berezovski (Wegren in Herspring 2009, 111–112).

Rusija je predstavljala deželo, kjer je v medijskem smislu tradicionalno največ veljala tiskana beseda. V devetdesetih letih se pojavi množica različnih elektronskih medijev, to pa vodi v nekontrolirano tekmovanje na medijskem področju. V preteklosti je sovjetska oblast medije striktno nadzorovala, z medijsko liberalizacijo pa je na enkrat privrelo na dan vse, kar je bilo predhodno utišano. Kljub temu pa se je kmalu pojavil problem preživetja tiskanih medijev v okolju prostega tržnega gospodarstva, kar so dodatno oteževale še razmere krize žanra in identitete medijev. Vse to je vodilo v upad tiskanih medijev, kar je ustvarilo nekakšno medijsko praznino, ki so jo hitro zapolnili moderni in vse močnejši mediji: televizija, radio in internet. Kljub temu pa to ne pomeni, da so se tiskani mediji prenehali razvijati. Vedeti je treba, da ima ruski narod zelo močno bralsko tradicijo in identiteto, kar je deloma tudi posledica sovjetskega socializma. Socialistična oblast je v sklopu svojih izobraževalnih reform dosegla 100-odstotno pismenost naroda. Ta močna bralska tradicija pa je začela upadati v devetdesetih, ko je vse več ljudi tiskane medije zamenjalo za novejšje oblike medijev (Arutunyan 2009, 14–15).

Na samem začetku liberalizacije medijev so posamezni mediji sicer zastopali različne politične akterje in jim služili kot orodje propagande. Kmalu pa se je začela tako imenovana razprodaja medijev, ki so ji botrovali vsi že omenjeni vzroki. Mediji pa so se tako začeli koncentrirati v rokah posameznikov ali posameznih mrež oziroma holdingov. V drugi polovici devetdesetih let naj bi se tako oblikovalo devet s političnega vidika najpomembnejših medijskih skupin. Najpomembnejše politične vloge pa so pri tem odigrale naslednje skupine oziroma posamezniki:

- skupina, oblikovana pod vodstvom župana Moskve, Jurija Lužkova, ki je odigral pomembno vlogo v predsedniški kampanji leta 2000;
- zavezništvo Borisa Berezovskega, ki je nadziral *Channel 1* in Romana Abramoviča, enega od lastnikov naftne družbe *Sibneft*;
- holding Vladimira Gusinskega pod imenom *Media-Most*;
- direktor deloma državnega plinskega monopolista *Gazprom*, Rem Vajhirev, ki je nastopal v pomembni vlogi v zvezi z medijskim imperijem Vladimirja Gusinskega med letoma 2000 in 2001 (Koltsova 2006, 37–38).

Televizija se je prelevila v medij z ogromnim potencialom in vplivom na ljudi, zato so imeli vsi omenjeni akterji v svojih rokah še toliko večjo medijsko in politično moč. V prvih letih po liberalizaciji medijev v Rusiji so akterji, kot so na primer Vladimir Gusinski, Oleg Bojko in Boris Berezovski, v medijske strukture investirali enormne finančne zneske, ki so bili ustvarjeni na način, ki je bil za rusko *oligarhijo* značilen in tudi podrobneje opisan v predhodnem poglavju. *Oligarhi* so si na ta način poleg izredne finančne moči pridobili tudi znatno politično moč, ki se je največkrat odražala prek osebnih vezi s Kremljem. Moč, ki se je tako izoblikovala in koncentrirala v njihovih rokah, pa je oblikovala in vodila rusko politiko vsaj do konca devetdesetih let in prva leta novega tisočletja (Arutunyan 2009, 34).

5.5.1 Privatni medijski imperiji

Postsovjetsko medijsko realnost je oblikoval triangel politike, denarja in povezav. V takšnem okolju je izstopal predvsem dvojec Berezovski-Gusinski, ki je ne le obvladoval najpomembnejši del medijskega prostora, ampak je z obvladovanjem tega pridobil celo moč oblikovanja političnega prostora Ruske federacije v drugi polovici devetdesetih let. Če pa se najprej navežemo na v prejšnjih poglavjih pojasnjeno bitko za oblast med Gorbačovom in Jelcinom, je treba omeniti, da je velik del njune bitke za politično prevlado potekal tudi skozi

bitko za nadzor nad medijskimi hišami. Lahko bi celo rekli, da je bila bitka za nadzor nad televizijsko hišo *Ostankino* v tej politični bitki osrednjega pomena. Jelcinu je popoln nadzor nad omenjenim medijem uspel v drugi polovici leta 1992. S pomočjo medija, ki je bil ljudem dostopen znotraj celotnega ruskega ozemlja, si je tako zagotovil dominantno vlogo tudi na medijskem področju v državi. V februarju 1995 je bila medijska hiša *Ostankino* preimenovana v ORT pod direktnim vodstvom Borisa Jelcina. Nad ORT se vzpostavi delno lastništvo Borisa Berezovskega in okoli 50-odstotno lastništvo države, vendar pa je zaradi odličnih vezi med Berezovskim in ruskim vodstvom o kakršnem koli nadzoru nad omenjenim medijem dokaj vprašljivo govoriti. Ta primer nazorno kaže na medsebojno odvisnost poslovnega sveta in politike v Ruski federaciji v devetdesetih letih. Ruski državni vrh je bil odvisen od finančnih sredstev *oligarhov*, ti pa so bili hkrati odvisni od političnih povezav v Kremlju. Takšna situacija je vodila v vse večji nadzor nad mediji s strani države in *oligarhije* (Arutunyan 2009, 34–36).

Drugi pomemben televizijski medij je bila prva privatna televizijska mreža v Ruski federaciji v lasti Vladimirja Gusinskega, ustanovljena leta 1993. NTV se lahko označi tudi kot prvi vir informacij, neodvisen od države, ki je dosegel ljudi tudi izven meja Moskve. Televizijska mreža je postala sprva znana predvsem zahvaljujoč do državne oblasti kritičnemu poročanju iz prve čečenske vojne. Takšno poročanje je oblikovalo rusko javno mnenje dokaj podobno javnemu mnenju v ZDA v času vietnamske vojne. Hkrati pa v tem času tudi oblast ni imela nikakršnih uporabnih vzvodov, s katerimi bi lahko takšne kritike preprečila ali pa jih vsaj zavrla. NTV si tako verjetno lahko lasti kar dobršno mero zaslug za oblikovanje vojni nenaklonjenega javnega mnenja, ki je botrovalo prekinitvi vojaških aktivnosti na področju Čečenije v prvi čečenski vojni, razmere pa so bile bolj natančno opisane že v preteklih poglavjih. Prekinitev vojaških aktivnosti pa je bila zelo pomembna tudi za ponovno Jelcinovo izvolitev v letu 1996. Pred vzpostavitvijo televizijske mreže NTV pa je imel Vladimir Gusinski v lasti že časopisni medij, ki je izdajal dnevnik *Segodnja*, delež v radijski postaji *Eho Moskvi* in tednik *Itogi*, ki je izhajal v sodelovanju s časopisom *Newsweek*. Takšno široko lastništvo nad mediji je njegovemu podjetju *Media-Most* zagotovilo hegemonsko medijsko pozicijo (Wegren in Herspring 2009, 112).

Največjo medijsko moč sta tako imela Boris Berezovski z nadzorom nad državno televizijsko hišo *Channel 1*, ki je leta 1995 postala pol privatizirana enota ORT, in Vladimir Gusinski s popolnoma privatno televizijsko hišo NTV ter leta 1993 vzpostavljenim medijskim holdingom *Media-Most*. *Channel 2* se je preimenoval v RTR in ostal v državnem lastništvu,

vendar državne oblasti kljub temu niso znale uspešno uporabiti medijske pozicije, ki jim jo je omenjena televizijska hiša omogočala. Bistveno je omeniti tudi, da ustanove same dejansko niso bile tiste, ki so bile center moči. To so bili posamezniki, ki so hkrati prosto po svoji volji sklepali poslovna in politična zaveznitva. Pomembno je tudi, da je bila večina televizijskih hiš koncentrirana v Moskvi. Le postopoma so te po letu 1995 začele naraščati tudi v Sankt Peterburgu, vendar zgolj kot podružnice s sedežem v Moskvi. To je tudi vplivalo na dokaj enosmeren tok informacij v smeri iz centra proti regijam. Prava moč omenjenih medijskih hiš, ki so bile v političnem smislu personifikacija moči Berezovskega in Gusinskega, pa se je najboljšje izkazala ob predsedniških volitvah leta 1996. Čeprav umik ruskih oboroženih sil iz Čečenije velja kot osrednja poteza predvolilne strategije, je treba vedeti, da je bila dejanska bistvena strategija konsolidacija medijske moči okoli Borisa Jelcina. To se pa je zgodilo s pomočjo in ob podpori omenjenih medijskih akterjev. Z njihovo pomočjo je bila prekinitev spopadov v Čečeniji prikazana kot predsednikova velikodušna humana poteza. Na ta način je Jelcin v predsedniški bitki za svoj ponovni mandat dobil kar nekaj svojih privržencev. Pri tem pa ga je ožji krog ljudi okoli njega podpiral večinoma iz dveh glavnih razlogov. Nekateri so ga podpirali, ker je njegova dejanska moč pešala v dovolj veliki meri, da so lahko sami lažje uveljavljali svoje cilje. Drugi pa, ker so ga videli kot edino možno alternativo v boju s povratkom komunističnih sil na čelo države, kar bi za obstoječo politično elito predstavljalo negativne posledice. Velikemu številu Jelcinovih podpornikov pa je bilo že leta 1996 jasno, da njihova podpora služi bolj interesom ozkih elit kot pa dejanskim interesom ljudstva. Volitve leta 1996 so mnogi razumeli kot idealno okolje za finančne profite. V predvolilnem obdobju so se tako množično pojavljali tudi novi mediji, od katerih pa mnogi niso dočakali niti konca volitev. Volilna tekma se je začela razvijati v vse bolj profesionalen oglaševalsko-marketinški projekt (Koltsova 2006, 38–40).

Naj se dotaknemo še glavnih razlogov, zaradi katerih so medijski mogotci tako goreče podpirali ponovno predsedniško kandidato Borisa Jelcina. Komunistična partija na čelu z Genadijem Zjuganovom je leta 1996 še vedno predstavljala izrazito grožnjo privatnemu kapitalu. Hkrati pa je bilo rezultate teh volitev zelo težko napovedati. Pri tem se je Zjuganovu napovedovala skoraj enaka podpora kot Jelcinu in v kolikor bi položaj predsednika države prevzel komunistični kandidat, bi to pomenilo izgubo ogromnih političnih in kapitalskih sredstev za veliko ljudi, ki so bili pod Jelcinom v privilegiranem položaju. Takšno stališče pa je združilo tudi velike tekmece in lastnike medijskih imperijev, kot sta bila Berezovski in Gusinski, da sta izrazila svojo skupno podporo Jelcinu. Njune televizijske mreže so začele

intenzivno antipropagando proti Zjuganovu, pri kateri se je poudarjala totalitarna preteklost sovjetskega socializma, ponovna nacionalizacija premoženja, revolucija in nestabilnost. Hkrati pa so se v javnosti trudili prikazati čim bolj pozitivno sliko Borisa Jelcina, kljub temu da je NTV še leto prej zavzemala striktno opozicijsko stališče do predsednika zaradi vojne v Čečeniji. Konec leta 1995 so bile za Jelcina in njegovo administracijo zadeve vse prej kot rožnate. V parlamentu so komunisti osvojili večino, hkrati pa je Rusija izgubljala vojno v Čečeniji, kar je vodilo v izredno negativne volilne napovedi za aktualnega predsednika. Ruski mediji so torej ob uporabi tehnologije virtualne realnosti uspeli teatralno prikazati aktualnega predsednika in razloge, da so ljudje glasovali zanj. Know-how oziroma praksa, ki se na zahodu konstantno uporablja, je bila dejansko v Rusiji uporabljena prvič in je uspela Jelcinu zagotoviti podporo v dovolj veliki meri, da so ljudje v zadnjem neposrednem obdobju dejansko izvolili nepopularnega predsednika (Arutnyan 2009, 43–46).

5.5.2 Povratak države na medijsko prizorišče

Ruska država je v devetdesetih letih torej postopoma izgubila svoj pretežni delež medijske moči na račun novo pridobljene moči v rokah *oligarhov*. Med letoma 1998 in 1999 so se začele prve poteze v smeri obnove državne moči na tem področju. Še preden je na čelu države nastopil Vladimir Putin, je bila vzpostavljena vladna agencija za področje medijev. Leta 1998 so bile prav tako v eno organizacijo združene tudi lokalne televizijske postaje, ki so skupaj z nacionalno televizijo RTR leta 2001 oblikovale novo televizijsko hišo, imenovano *Rossija*. Takšni dogodki pa niso bili zgolj naključje. Spomniti se moramo namreč, da je leta 1998 v državi nastopila finančna kriza, ki je predstavljala grožnjo za politične, gospodarske in medijske elite, ki so obkrožale Borisa Jelcina. Hkrati pa je kriza povzročila očitne delitve tudi znotraj teh elit samih. Kot resna opozicija Jelcinu se leta 1999 izkaže bivši predsednik vlade Ruske federacije, Jevgenij Primakov, ob zavezništvu z moskovskim županom, Jurijem Lužkovim. Hkrati pa sta se na nasprotnih bregovih znašla tudi dva *oligarha*, ki sta v kampanji med letoma 1999 in 2000 zopet igrala ključno vlogo. Tokrat sta delovala v nasprotnih političnih taborih, za razliko od predsedniške kampanje leta 1996, ko sta združila moči v podporo ponovni izvolitvi Borisa Jelcina. Boris Berezovski je s svojo medijsko hišo ORT podprl Kremelj in aktualno vodstveno strukturo Ruske federacije, Vladimir Gusinski pa je tokrat nastopal drugače. NTV v rokah Gusinskega namreč ni podprl stranke *Edinstvo* v parlamentarni bitki za izvolitev v državno dumo, prav tako pa tudi ni podprl Vladimirja Putina na predsedniških volitvah v marcu leta 2000. Razplet pa je bil drugačen. Na parlamentarnih

volitvah je stranka *Edinstvo* dosegla zmagovalen rezultat in dominantno pozicijo v dumi. V začetku leta 2000 pa je bil Jelcinov naslednik Vladimir Putin prav tako izvoljen tudi na mesto predsednika Ruske federacije, kar je torej za Gusinskega predstavljalo dvojni poraz. Njegov tekmeč Boris Berezovski pa se je tako (začasno) znašel na zmagovalni strani. Kaj kmalu sta se oba *oligarha* namreč znašla v nemilosti aktualnih oblasti in izgnanstvu, hkrati pa sta ostala tudi brez večine svojega mogočnega medijskega imperija (Wegren in Herspring 2009, 114).

Vladimir Putin poleti leta 1999 postane premier Ruske federacije, njegov prihod na to mesto pa zaznamuje tudi druga čečenska vojna. To obdobje bi lahko označili tudi kot začetek nove ere ruske države. To obdobje je bolj kot karkoli drugega zaznamovala konsolidacija države in njene moči. Hkrati pa Putinov prihod na oblast pomeni tudi konec dobe vladavine *oligarhov*. Pomembna prelomnica pri vprašanju medijev je bilo oblikovanje državne informacijske politike, ki je bila potrebna za posredovanje informacij javnosti s strani profesionalnega in specializiranega osebja. Do tega momenta je bila praksa, da so se v javnosti pojavljale največkrat negativne informacije o delovanju oblasti. Sedaj pa je bila vzpostavljena vladna ustanova, ki je imela dolžnost ljudem posredovati in predstaviti uradne obiske, državna srečanja, sestanke, stališča vodstva države in predsednika in podobno. Vladimir Putin je naenkrat ljudem predstavil svojo vlogo v popolnoma drugačni luči od svojega predhodnika, kar mu je med ljudmi v precejšnji meri dvigalo priljubljenost. Produkcija pozitivnih informacij je bila tako verjetno ena Putinovih prvih taktik. Novinarji, ki so bili prisotni v obeh čečenskih vojnah, pravijo, da je bilo v času druge sodelovanje vojaških oblasti z mediji mnogo boljše. Kljub temu pa nekateri menijo, da so Putin in njegova administracija po volitvah v državno dumo oziroma spodnji dom ruskega parlamenta leta 1999 mobilizirali vse dejavnike za krepitev Putinove pozicije v odnosu do medijev in v državi na splošno (Koltsova 2006, 40–41).

Medijski imperij Vladimirja Gusinskega je bilo najbolj finančno neodvisno podjetje v Ruski federaciji v devetdesetih letih. Njegovo podjetje *Media-Most* je bilo že v osnovi zastavljeno drugače. Medijska mreža ni bila sovjetsko državno podjetje, ki bi bilo naknadno privatizirano, zato tudi država v njem nikoli ni imela svojega deleža. Kljub vsemu pa je potrebno vedeti, da je bil tudi njegov imperij ustvarjen z začetnim kapitalom, ki je bil ključno vezan na politiko. Njegova banka, *Most bank*, je bila tako mestna banka Moskve, kar kaže na očitno povezanost z vodstvom Moskve in Gusinskim. Hkrati pa je v znak zahvale za podporo Jelcinu na volitvah leta 1996 dobil kontrolo nad medijem *Channel 4*, preko katerega je oddajala njegova televizija NTV. Gusinski je zaradi svojih velikih poslovnih in političnih ambicij ponudil delež

podjetja državnemu naftnemu mogotcu *Gazprom*. Zadeve pa so se zapletle s finančnim zlomom v državi leta 1998, kar pa je izkoristil Kremelj in povečal svoj vpliv nad Gusinskim. Kot je bilo že omenjeno, je Gusinski na volitvah v Kremelj leta 1996 in na predsedniških volitvah leta 2000, za razliko od Borisa Berezovskega, podpiral Putinovo opozicijo. Problemi Gusinskega z državnim vrhom, so se sicer začeli že leta 1999, dokončno pa so privreli na dan po nastopu Putina na mesto predsednika države. Kljub vsemu pa v obtožbah ni šlo za napade na novinarje ali urednike, šlo je bolj ali manj za obtožbe na račun Gusinskega direktno oziroma podjetja *Media-Most*. Po nekaterih navedbah naj bi se sodna zaslišanja v povprečju dogajala vsake 4,3 dneva, kar je Gusinskega prisililo v predajo, spomladi leta 2001 pa je bilo njegovo medijsko podjetje prevzeto s strani državnega naftnega podjetja *Gazprom*, ki se je izkazal kot učinkovita podaljšana roka državne oblasti pri nadzoru medijev in hkrati odpiranju bančne mreže v Ruski federaciji (Wegren in Herspring 2009, 114–115).

Medijski mogotec *Media-Most* je bil tako uničen, Gusinski pa je bil leta 2000 prisiljen zapustiti državo. Čeprav je bil Putin zaradi takšnega ravnanja večkrat izpostavljen kritikam predvsem v tujini in je eliminacija Gusinskega z ruskega medijskega prostora državo stala kar nekaj napora in denarja, je v dosegi svojega cilja uspel. S časom je uspel vzpostaviti državni nadzor nad vsemi televizijskimi mediji, ki so se ukvarjali s političnimi temami in informiranjem. Kljub temu pa je pomembno odgovoriti na vprašanje, kakšen je bil odziv ruskega ljudstva. Večina ljudi pri takšnem ravnanju države namreč ni zaznavala kršenja pravic medijev in pravic ljudi. Tudi večina liberalnih politikov se ni potegnila v znak obrambe *Media-Mosta*. Večina je torej razumela Putinovo politiko kot *avtoritarno modernizacijo* in konflikt gospodarskih interesov, v katerem se je treba pač odreči določeni meri civilnih svoboščin. Hkrati z vzpostavljenim nadzorom nad medijsko hišo NTV se je zgodil tudi nadzor nad medijsko hišo ORT v lasti Berezovskega, ki je sicer za razliko od Gusinskega ostal razmeroma zvest vodstvu države. O razlogih za njegovo odstranitev s političnega in medijskega prizorišča v državi obstajajo sicer različne interpretacije, bistveno pa je verjetno to, da je Berezovski igral preveč pomembno vlogo v izvolitvi Putina, kar je v njegovih rokah koncentriralo preveliko moč. Drugi pomembni razlog pa je bilo njegovo nestrinjanje z določenimi Putinovimi politikami. Prevzem ORT se je zgodil veliko bolj enostavno in precej manj na očeh javnosti, kot v primeru NTV. Berezovski je v kratkem času ostal brez deleža v ORT, špekulacije o tem pa so, da je njegov delež praktično čez noč kupil Putinu zvesti poslovnež Roman Abramovič. Proti Berezovskemu je bil sprožen kazenski pregon, zato je moral v zelo kratkem času zapustiti državo. Leta 2002 je bil ORT preimenovan v *Channel*

One. Kremelj je imel do sredine leta 2003 popoln politični nadzor nad vsemi pomembnimi televizijskimi mrežami v državi (Wegren in Herspring 2009, 115–116).

5.6 Rekonosolidacija moči Kremlja

V preteklem delu je bil prikazan kaos, v katerem se je država znašla po razpadu Sovjetske zveze in tranzicije iz sovjetskega socializma v prosto tržno gospodarstvo. Ostre napetosti med komunisti in Jelcinovimi privrženci so trajali celotno prvo polovico devetdesetih let in se zaostrovali do te mere, da je postala ponovna Jelcinova izvolitev na mesto predsednika države vprašljiva. Do izvolitve so mu, kot je bilo že pojasnjeno, pomagali *oligarhi*, predvsem po zaslugi popolnega lastništva in nadzora nad mediji in pa svoje enormne finančne moči. *Oligarhi* so postali s ponovno Jelcinovo izvolitvijo tudi dejanski vladarji države. Ko leta 1999 funkcijo predsednika vlade prevzame Vladimir Putin, ki nato leta 2000 tudi zamenja Borisa Jelcina na mestu predsednika države, se stvari začnejo radikalno spreminjati. Po obdobju šibke države, dejanske oblasti v rokah *oligarhov* in finančnem zlomu, se začne ponovna konsolidacija državne moči. Putin je skupaj s svojimi sodelavci izvelkel Rusko federacijo iz kaosa devetdesetih let in začel s centralizacijo države. Temeljni konflikt med *oligarhi* in administracijo Putina je potekal v znamenju spora glede lastniškega vprašanja nad vitalnimi deli ruskega gospodarstva. Ta tema je postala še posebej vroča in globalno odmevna v obdobju med letoma 2003 in 2005 v času afere Jukos, ki je bila že predstavljena v preteklem delu. Pri centralizaciji moči v rokah države in obračunu z *oligarhi* pa so še posebej pomembno vlogo odigrali bivši vojaški uslužbenci in bivši uslužbenci obveščevalnih služb, ki so pretekla delovna mesta zamenjali za svoje delovanje v vladi, bolj poznani pa so pod imenom *siloviki*. Njihova vloga je bila še posebej pomembna pri vzpostavljanju obdavčitve nad izkoriščanjem naravnih virov in trgovanju z njimi. Putinova administracija je razumela, da so naravni viri in ustrezno upravljanje z njimi lahko učinkovito sredstvo pri vzpostavljanju in rekonstrukciji odnosov z nekdanjimi članicami Sovjetske zveze (Pirani 2010, 62).

26. marca 2000 so se odvijale predsedniške volitve, na katerih je Borisa Jelcina, ki se je z mesta predsednika umaknil sam, zamenjal predsedniški kandidat Vladimir Vladimirovič Putin, ki ga je Jelcin za svojega namestnika predlagal sam. Razlika med njima je bila gromozanska. Ostareli Jelcin je bil vse bolj bolehen, vzrok za to pa so bili verjetno tudi problemi z alkoholizmom. Njegovo spontano in impulzivno naravno ter odločitve na osnovi intuicije, pa je zamenjal predsednik, ki je bil na vrhuncu življenjske moči in v izvrstni fizični

kondiciji, hkrati pa racionalen in preračunljiv. Grob fizični in osebnosti opis pa odlično ponazarja tudi vladanje enega in drugega predsednika. Vsi centri moči, ki so lahko torej v času predsedovanja Jelcina državo vodili iz zakulisja, so se nenadoma znašli v težavah. Putin je že leto prej, ko je nastopil na mesto predsednika vlade, pokazal, da je oseba, ki mu za prihodnost države ni vseeno in da je veliko več od le nekakšnega mita s strani PR-a. Iz volilne tekme sta kandidature umaknila bivši predsednik vlade Primakov in karizmatični moskovski župan Lužkov, ki sta nekako razumela, da moči Kremlja ni pametno izzivati. V boju za mesto predsednika pa so ostali kandidati, prikazani v spodnji preglednici skupaj z njihovimi rezultati na volitvah (Sakwa 2007, 28–29).

Tabela 5.3: Rezultati predsedniških volitev 26. marca 2000 v Ruski federaciji

	Predsedniški kandidat	Št. glasov	Odstotek glasov (%)
1	Vladimir Putin	39.740.434	52,94
2	Genadij Zjuganov	21.928.471	29,21
3	Grigorij Javlinski	4.351.452	5,80
4	Aman Tulejev	2.217.361	2,95
5	Vladimir Žirinovski	2.026.513	2,70
6	Konstantin Titov	1.107.269	1,47
7	Ella Pamfilova	758.966	1,01
8	Stanislav Govoruhin	328.723	0,44
9	Jurij Skuratov	319.263	0,42
10	Aleksej Podberezkin	98.175	0,13
11	Umar Džabrajlov	78.498	0,10
	Proti vsem kandidatom	1.414.648	1,88

Vir: Richard Sakwa (2006, 32).

Jelcin se je moral na svojih drugih predsedniških volitvah soočiti z močno opozicijo, ki je, kot je bilo že navedeno, resno ogrožala njegovo ponovno izvolitev. Da bi dosegel večjo podporo regionalnih voditeljev, jim je v zameno dajal določeno mero avtonomije v odnosu do države. Pri tem je njegova politika deloma spominjala na decentralizacijsko politiko v razmerju do regij v času Leonida Brežnjeva. Vladimir Putin je začel že v času predvolilne tekme februarja 2000 jasno izražati svoja stališča in poglede na državo. V enem izmed svojih govorov študentom prava v Sibiriji je svoja stališča jasno izrazil in dejal, da je bila Rusija centralizirana država v času carstva ter v času Sovjetske zveze in da mora takšna ostati tudi v

bodoče, ko jo vodi ustanova predsednika države. Poudaril je torej, da je bila Rusija vedno supercentralizirana država, kar je tudi pomemben del njene kulture, tradicije in pojmovanja njenega ljudstva. Ta njegova stališča pa so bila kasneje še večkrat povzeta. Poleg drugih sta bila dva dejavnika, ki sta dodatno stimulirala njegovo visoko priljubljenost med ljudmi in zmago že v prvem krogu predsedniških volitev, občutek teroristične ogroženosti ter njegov odziv in akcije v Čečeniji. Isti razlog, ki je oslabil prvi Jelcinov predsedniški mandat zaradi njegovih neuspešnih potez, je torej v drugem kontekstu bistveno pripomogel k večji Putinovi priljubljenosti in podpori. Oba dejavnika pa sta omogočala tudi ponovno centralizacijo moči v rokah Kremlja (Kotz 2007, 277).

5.6.1 Druga čečenska vojna

Neuspeh Borisa Jelcina pri obvladovanju razmer v tej gorski kavkaški regiji je botroval tudi padajoči podpori njegovi politiki na predvečer volitev 1996, kot je bilo že omenjeno. General Lebed je odigral ključno vlogo pri mirovnih pogajanjih v Čečeniji leta 1996 in na prvi pogled je bilo videti, kot da je to začetek stabilizacije razmer v regiji. Majhna kavkaška republika si je tako priborila *de facto* neodvisnost, ruske oborožene sile pa so bile v konfliktu ponižane. Vendar pa je bilo njeno oblikovanje državnosti in hkrati obvladovanje razmer po umiku ruskih oboroženih sil z njenega teritorija neuspešno. Aslan Mashadov, ki je bil izvoljen na mesto predsednika, je hitro izgubljal nadzor in kontrolo. Lokalni klani in vojni dobičkarji so takšno situacijo zelo uspešno izrabljali za vse vrste kriminala, na primer tihotapljenje narkotikov, orožja in ljudi ter nasilništvo in druge nelegalne dejavnosti. Hkrati so takšne razmere predstavljale idealne okoliščine za razvoj skrajnih islamističnih terorističnih gibanj. Celotno območje severnega Kavkaza je polzelo iz rok ruskih oblasti v destabilizirano stanje. Lokalni vodje oboroženih skupin so prejemale finančna sredstva z Bližnjega vzhoda, kar je Šamila Basajeva spodbudilo k invaziji Dagestana v avgustu leta 1999. Veliko opazovalcev je bilo mnenja, da je lokalno prebivalstvo pripravljeno pristati na nekakšno delno avtonomijo republike v zameno za mir in red, ki bi ga zagotovila Ruska federacija (Kotz 2007, 269–270).

Tik pred vzponom Putina na mesto premierja Ruske federacije oziroma natančno le deset dni prej so torej izbruhnili novi vojaški spopadi v kavkaškem delu države. Islamistične sile pod vodstvom že omenjenega vodje teroristov, Šamila Basajeva, so bile motivirane z denarnimi sredstvi z Bližnjega vzhoda, ki so kot takšna predstavljala tudi izčrpen vir za oboroževanje različnih skrajnih islamističnih terorističnih skupin. Te so tako motivirane napadle Republiko

Dagestan, ki se nahaja na meji s Čečenijo, v obrambo napadu pa so se odzvale prisotne oborožene sile v regiji. Vladimir Putin je kot novo izvoljeni predsednik vlade takoj odpotoval na krizno žarišče in napovedal povračilne ukrepe, kar mu je enormno dvignilo popularnost v očeh ljudi. V času enega meseca se je tako že odvijala druga čečenska vojna (Pirani 2010, 68).

5. septembra 1999 oziroma le teden dni po imenovanju Vladimirja Putina na mesto predsednika vlade je bomba, ki je eksplodirala v območju znotraj oboroženih konfliktov v Dagestanu, ubila 30 ljudi. Ubiti so bili večinoma ruski oficirji, ki so službovali na območju, in člani njihovih družin. Med 9. in 16. septembrom so odjeknile še tri močne eksplozije in tako porušile tri stanovanjske stavbe: dve v Moskvi in eno v Volgodonsku. Pri tem pa je umrlo 243 oseb. Takšne razmere so v trenutku preobrnilo javno mnenje prebivalstva v prid vojaškemu posredovanju. Ljudstvo, ki je do tedaj čečensko vprašanje razumelo kot nekaj, kar ni v središču prioritete države, je s tem dalo široko podporo takojšnjim ukrepom proti oboroženim ekstremistom, ki so na področju oziroma s področja delovali. Prav tako pa so bili željni ukrepov tudi ruski oficirji, ki še vedno niso pozabili ponižanja prve čečenske vojne. 24. septembra 1999 so se začeli letalski napadi na Čečenijo, 30. septembra pa je sledila tudi kopenska ofenziva. Ruske oborožene sile so okupirale Grozni in vzpostavile oblast¹⁵ na teritoriju Čečenije. Prebivalstvo Ruske federacije pa je bilo zadovoljno, da njihovo državo končno vodi oseba, ki se je sposobna postaviti v bran državi. Treba je poudariti, da se je v zvezi z bombnimi napadi v Moskvi in Volgodonsku razvila teorija zarote, v kateri se kot akterja napadov omenja rusko obveščevalno službo FSB, naslednico nekdanje KGB, kot nekateri radi poudarjajo. Takšne obtožbe pa so bile večinoma plod predhodnega zaveznika in nato ostrega nasprotnika režima Vladimirja Putina – *oligarha* Borisa Berezovskega in njegovih sodelavcev (Kotz 2007, 270–271).

¹⁵ Oborožene sile Ruske federacije so se veliko naučile iz izkušenj prve čečenske vojne. V prvih fazah druge čečenske vojne so pripadniki oboroženih sil najprej prevzeli nadzor nad odprtimi območji, pri tem pa so se izogibali hribov in razgibanih področij. Ruske oblasti so hkrati vzpostavljale zavezništva s Čečeni, ki so bili zvesti ruski državi, pri tem pa so poskušali pridobiti zaupanje čim širših ljudskih množic. Prav tako pa se je stopnjeval tudi pritisk na medije in novinarje. V konkretnem napadu je bila taktika ruske vojske uporaba čim večje ognjene moči, kar je sicer zmanjšalo žrtve med pripadniki ruske vojske, temu sorazmerno pa je povečalo civilne žrtve na drugi strani. Artilerija se je odzivala hitreje od letalskih sil in tako pripravila teren za prihod sil pehote. V skupnih spopadih prve in druge čečenske vojne in vmesnih konfliktih je umrlo med 25 in 30 tisoč pripadnikov ruskih oboroženih sil ter okoli 100.000 Čečenov. Kljub temu so napetosti hkrati z nevarnostjo terorističnih napadov še vedno razmeroma visoko intenzivne (Stone 2006, 246).

5.6.2 FSB in siloviki

Ob razpadu Sovjetske zveze leta 1991 je imel komite za državno varnost, KGB, več kot pol milijona svojih uslužbencev. Moč KGB in njene naloge pa se niso nanašale le na vohunjenje znotraj in zunaj države. Služba je opravljala širok spekter dejavnosti, med tipične pa sodi na primer varovanja meje Sovjetske zveze, represija nad političnimi disidenti, zagotavljanje varnosti transportnih poti in državnih komunikacij in podobno. Zanimivo je, da se je KGB v osemdesetih letih v okviru borbe proti gospodarskemu kriminalu in korupciji zapletla v konflikt z delom sovjetskih elit. Pri tem je bila vključena tudi Galina Brežnjeva, hči voditelja Sovjetske zveze, Leonida Brežnjeva. Po smrti Brežnjeva leta 1982 vodstvo države prevzame Jurij Andropov, ki je bil pred tem 14 let na čelu KGB in zvesto sledi cilju – uničenju *sovjetske mafije*. Takšen proces je bil zaustavljen s strani njegovega naslednika Vladimirja Krjučkova in podpornikov v vrstah obrambnega ter notranjega ministrstva leta 1991. Oktobra 1991 Gorbačov razpusti KGB in ga preoblikuje v tri ločene agencije, izmed katerih prva pokriva področje zunanje obveščevalne službe, druga področje varovanja predsednika in tretja področje ministrstva za varnost. Ironično je bil izpred glavnega štaba KGB umaknjen tudi kip ustanovitelja tajne sovjetske varnostne službe, Feliksa Dzeržinskega, kot posebne službe. Kljub formalni decentralizaciji moči KGB pa je Jelcin v svoj krog pritegnil precejšnje število bivših uslužbencev te službe. Tako je za njegovo osebno varnost skrbel Aleksander Koržakov, ki je hkrati poveljeval 4000 osebam predsednikove osebne straže kot enega fragmenta bivše KGB (Pirani 2010, 62–63).

V tem sklopu je zanimiva tudi zgodba Vladimirja Putina in njegovega delovanja v tej službi, kar je brez dvoma pustilo pečat tudi na njegovem pojmovanju države in vprašanja moči. Putin naj bi bil že od rane mladosti navdušen nad tajnimi službami, kar je verjetno oblikovalo tudi njegovo tako imenovano *neideološko* patriotsko osebnost. Verjetno je bil to tudi razlog, da se je pridružil KGB. Ob neki priložnosti je dejal, da tako v dobrem kot slabem ni bil nikoli disident. Pri šestnajstih letih se je prostovoljno javil leningrajski službi KGB, kjer pa so mu pojasnili, da ko želi služba nekoga rekrutirati, to stori sama, in mu priporočili, naj študira pravo. Ta dogodek časovno sovpada ravno z obdobjem, ko je leta 1967 na čelo KGB prišel Jurij Andropov, ki si je zadal cilj, da službo reformira v smislu večje intelektualnosti njenih pripadnikov. Poleg tega pa Andropova ne gre spregledati tudi zato, ker se ga velikokrat omenja kot nekakšen navdih nekaterim Putinovim stališčem. KGB je stopil v kontakt s Putinom, ko je bil ta v četrtem letniku pravne fakultete. Putin je povabilo službe s ponosom sprejel in se ji pridružil poleti leta 1975. Od leta 1985 dalje je služboval v Dresdnu, kot je bilo

že omenjeno, kjer je vzdrževal dobre odnose tudi z vzhodnonemško obveščevalno službo *Stasi*, ki je imela svoj sedež v neposredni bližini stavbe KGB. Nekatere izmed njegovih nemških prijateljskih vezi so pomembne še danes. 6. decembra 1989, po padcu berlinskega zidu, so se protestniki začeli zbirati tudi okoli sedeža KGB, kjer je Putin služboval. Putin naj bi se obrnil na podporo sovjetske vojske iz bližnje vojašnice, vendar naj bi dobil odgovor, da lahko vojska posreduje le na osnovi ukaza iz Moskve, tega pa ni bilo. Takrat naj bi Putin spoznal, da njegova država ne obstaja več oziroma da je njena moč izginila (Sakwa 2007, 6–10).

Hkrati pa je treba omeniti, da je razpad Sovjetske zveze in socialistične države ter privatizacija imela odraz tudi v vrstah pripadnikov obveščevalnih služb. Stanje, v katerem se je znašla postsovjetska Rusija v devetdesetih, je pomenilo *preživetje najmočnejših* in pripadniki KGB so bili po svojem znanju, razumevanju in političnih vezah običajno močnejši¹⁶ od večine.

- Tik pred razpadom Sovjetske zveze so bili pripadniki službe KGB vključeni v privatizacijske procese, poznani so celo primeri polprivatnega poslovanja z izvozom sovjetskega orožja.
- Višji pripadniki službe so prevzeli vodstvena informacijska in varnostna mesta v imperijih *oligarhov*. Pri tem je veljalo, da so *oligarhi*, ki so najbolj poudarjali demokratična načela – na primer Hodorkovski in Gusinski, zaposlovali pripadnike službe, ki so imeli najbolj »pestre« življenjepise – kot so bili na primer specialisti za »lov na politične disidente« v sovjetskem sistemu.
- Veliko pripadnikov službe srednjega in nižjega ranga je našlo zaposlitev v privatnih varnostnih podjetjih, po nekaterih podatkih pa naj bi bilo leta 1995 to kar polovica vseh bivših uslužbencev KGB.

¹⁶ Biti pripadnik KGB je predstavljalo privilegij tudi takrat, ko je osrednja državna oblast razpadala in ko je bila ta v družbi zamenjana z nekakšno kriminalno anarhijo. Pripadniki sovjetskega komiteja za državno varnost so imeli tudi v takšnih kaotičnih razmerah privilegiran dostop do zahodnih dobrin, potovanj na eksotična mesta, vzpostavljanja novih vplivnih političnih in gospodarskih povezav in do opravljanja določenih tako imenovanih »postranskih« poslovnih aktivnosti. Lahko bi rekli, da je bilo osebje KGB najboljše pripravljeno za soočenje z razmerami in za opravljanje različnih podjetniških dejavnosti v takšnem novem okolju, ki je v državi nastalo (Vaknin 2003, 4).

- Nekateri, kot na primer Aleksander Lebed, pa so se enostavno lotili velikih privatnih poslov. Lebed se je tako leta 2008 znašel na 39. mestu najbogatejših ljudi v Ruski federaciji z lastništvom v bankah, letalskem podjetju Aeroflot, Gazpromu in drugih finančnih ustanovah (Pirani 2010, 64–65).

Vladimir Putin je svoje službovanje v KGB torej zaključil z razpadom Sovjetske zveze in se leta 1991 pridružil »aktivni rezervi« službe, svojo kariero pa je nadaljeval v sanktpeterburškem županovem uradu. Pavel Borodin, ki je bil načelnik Jelcinove predsedniške administracije, je Putina nagovoril k službovanju v Moskvi, kjer se je julija 1998 že povzpел na mesto šefa FSB, naslednice nekdanje KGB. Ko je leta 2000 prevzel predsedovanje državi, se je pri obnovitvi moči državnega aparata najbolj zanašal na tri skupine ljudi:

- *siloviki* oziroma bivši uslužbenci iz vrst KGB in FSB¹⁷;
- njegovi bivši kolegi iz časov službovanja v Sankt Peterburgu, kjer imajo najpomembnejšo vlogo gospodarski reformisti in administratorji;
- veterani Jelcinove administracije, kot na primer Vološin (Priani 2010, 65–66).

Najpomembnejša imena med njimi so zagotovo Viktor Čerkesov, bivši uslužbenec KGB, ter Dmitrij Medvedjev in German Gref, člana ekipe iz Sankt Peterburga. Tako imenovani *siloviki* in skupina gospodarskih reformistov, združenih v mandatu Vladimirja Putina, so imeli temeljno nalogo državi povrniti moč, ki ji je bila v devetdesetih letih odvzeta. Opozicija Putinu očita »absoluten nadzor nad Rusijo in njenimi viri«, Priani (2010, 67–68) pa pri tem v razmislek ponuja nekaj izhodišč:

- nobena izmed zahodnih demokratičnih držav, kamor prištevamo države zahodne Evrope in severne Amerike, se nikoli ni znašla v takšni gospodarski krizi kot Rusija v devetdesetih letih, oziroma ni doživela takšnega kolapsa davčnega sistema. Povratak državnega nadzora nad naftnimi viri naj bi bil tako vitalnega pomena;

¹⁷ FSB oziroma Federalna varnostna agencija je bila ustanovljena 3. aprila 1995. Takrat je bila z zakonom preimenovana predhodna služba FSK oziroma Federalna protiobveščevalna agencija, ki je bila ustanovljena leta 1993 kot naslednica organizacije Ministrstva za varovanje. To ministrstvo je bilo sicer ustanovljeno januarja 1992 iz ene izmed frakcij bivše KGB. Na čelu FSB je bil leta 1995 Sergej Stepašin, med letoma 1995 in 1996 Mihail Barsukov, med letoma 1996 in 1998 Nikolaj Kovalev ter med letoma 1998 in 1999 Vladimir Putin. Ko je Putin nastopil v vlogi predsednika vlade Ruske federacije, ga je na mestu šefa FSB zamenjal Nikolaj Platonovič (White 2008, 42).

- tudi po povratku države na prizorišče nadzora nad naravnimi viri je njena vloga še vedno manjša, kot je vloga države v državah, ki zagotavljajo energente zahodnemu svetu, to pa so predvsem Savdska Arabija, Kuvajt in Mehika. Zahodne elite naj bi v Putinovem sistemu motilo predvsem po njihovem zaznavanju nezadostno varovanje pravic privatne lastnine;
- ideološki naboj *silovikov* ni nič manjši kot ideološki naboj republikancev v ZDA. Ko se je ameriški kapitalizem leta 2008 znašel v očitni krizi, so bili ravno oni tisti, ki so spodbudili povratek države na gospodarsko prizorišče, kot je bil recimo primer z zavarovalnim podjetjem AIG;
- *siloviki* so kljub vsemu ključna področja ekonomske politike pustili odprta, glavni gospodarski konflikti pa večkrat potekajo med različnimi interesi posameznih skupin.

Siloviki torej državi niso prinesli ponovne nacionalizacije ali totalitarizma. Bolj kot to so uporabili sovjetske metode administracije in nadzora za potrebe novega razreda ruskega kapitalizma 21. stoletja.

Vladimir Putin je bil torej eden tistih ljudi, ki je razumel dogajanje v državi konec osemdesetih let in v začetku devetdesetih let kot obdobje velikega neuspeha. Obdobje razpada sovjetskega sistema in zaton sovjetske države je za ljudi, kot je Putin, predstavljalo hud udarec. Vertikalni sistem državne moči je bil torej prekinjen in razpršen v času Gorbačova in Jelcina, kot je bilo v preteklem delu že natančno opisano. Ko je torej oblast prevzel Vladimir Putin, je bila Ruska federacija le še senca močne in spoštovane države izpred dvajsetih let. Tako, kot se je Putinova priljubljenost med ljudmi konstituirala v odnosu do razlik glede na njegovega predhodnika Borisa Jelcina, se je odražal tudi neposredni učinek njegovih politik na koncentracijo moči države v odnosu do predhodnega stanja. Putin je bil praktično celotno svojo kariero podrejen neki višji avtoriteti, pa naj bo to v njegovem času delovanja v strukturah KGB ali pa v županovem uradu v Sankt Peterburgu. Na vrh odločevalne piramide pride šele leta 1998, ko postane šef obveščevalne službe FSB. Njegova predhodna kariera je bila torej vedno zaznamovana z discipliniranim delom in vrednoto dobrega poslušalca, kar je bilo v času njegove kariere v vlogi uslužbenca obveščevalne službe ključnega pomena (Ross 2004, 6–7).

Tu pa bi bila na mestu še kratko razmišljanje z nekoliko drugačne perspektive o tem, kako je uslužbenec KGB postal šef FSB in potem predsednik države. Obdobje, ko je Boris Jelcin predsedoval državi, lahko v grobem razdelimo na dva dela: prvi obsega čas, ko se je Jelcinov režim konstituiral v vlogi borca proti komunizmu in borca za demokratizacijo države, drugi pa čas, ko so se državne ustanove začele razgrajevati, kar je hkrati tudi večalo prepad med elitami in preostalo družbo. Vladimir Putin¹⁸ se je pojavil, ko so bile posledice degradacije države v vsem razmahu. Putin je bil blizu predsednikovega aparata že med letoma 1996 in 1998 vendar pa je potrebno poudariti, da šef FSB sicer ni bil član najožje elite okoli predsednika države. Za člane te elite se v konkretnem primeru največkrat uporablja kar izraz »družina«. Putin se je pojavil nekje na relaciji odnosov med »družino« in *oligarhi*, ki so bili blizu vladajoči politiki. Ravno zaradi konfliktov med njimi samimi in odsotnostjo nekakšnega konsenza med njimi pa se je kot produkt spleta okoliščin pojavil na čelu države. Putin ni bil postavljen na čelo države, da bi Jelcinov režim nadaljeval, ampak da bi ga zaustavil¹⁹. Njegova naloga je bila zaustaviti kaos, ki se je v državi odvijal, in ji vrniti nadzor nad resursi, ljudmi in ozemljem s konsolidacijo administracije in državnih elementov moči, kot so vojska, FSB in notranje ministrstvo. Pri tem pa naj bi moral izpolniti dva temeljna pogoja: prvi je bil zagotovitev Jelcinu in njegovi družini imuniteto v odnosu do sodnih pregonov, med katerimi je bil najbolj poznan primer škandala, ki je izviral iz newyorške banke, drugi pa je bil spopad s čečenskimi separatisti ne glede na ceno – v znak maščevanja za neuspeh v prvi čečenski vojni iz leta 1996 (Menderas 2008, 153–154).

O Vladimirju Putinu in njegovi politiki obstajajo različne interpretacije, ena od njih pa prikazuje Putina v vlogi *konsolidatorja*. Seveda pa je treba omeniti, da obstajajo tako različni načini konsolidacije kot tudi različni načini samega vodenja procesa konsolidacije. Čeprav so različni bolj ali manj uspešni procesi konsolidacije državne moči potekali v vseh obdobjih obstoja ruske države, na primer v času predsedovanja Leonida Brežnjeva ali pa konec koncev tudi v času predsedovanja Borisa Jelcina, se administrativni ukrepi stabilizacije sistema, ki se jih poslužuje Putin, najbolj ujemajo s stališči in idejami Jurija Andropova. Gre torej za vrsto

¹⁸ Putin je uspel svojo osebno karizmo zelo uspešno uporabiti tudi v procesu razorožitve svojih političnih nasprotnikov. Pri tem je s pridom izkoristil svojo čustveno neopredeljeno pozicijo do ideoloških vprašanj, zaradi česar je postal »še bližje vsem ljudem in vsem izzivom« v državi. Pri tem pa je takšno konsolidirano notranjepolitično moč s pridom uporabil tudi za dogajanje na zunanjepolitičnem področju oziroma za zunanjepolitično agendo (Lo 2003, 2).

¹⁹ V politiki je večkrat praksa, da voditelja, ki ustvarja kaotične razmere oziroma razmere, ki so večinoma prisotne v času transformacije družbenih in političnih sistemov, nadomesti voditelj, ki svojo podporo pri ljudeh dobi zato, ker nastopa kot stabilizacijska sila v takšnih negotovih razmerah. Takšna slika ustreza tudi razmeram, v katerih je oblast in vlogo predsednika države prevzel Vladimir Putin (Rose in Munro 2002, 195).

administrativnih ukrepov, ki služijo ponovni stabilizaciji sistema oziroma obnovitvi centralne moči države. Takšna interpretacija Putina njegovo politiko razume kot »normalizacijo« razmer po negativni izkušnji, v kateri se je znašla država v devetdesetih letih. Hkrati pa tako razumljena »normalizacija« poleg procesa centralizacije državne administracije vsebuje ključne elemente ekonomske rasti in napredka, ki pa naj bi ga bilo mogoče zagotoviti samo z razvojem sodobnega tržnega gospodarstva. Takšna modernizacija države naj bi bila torej temeljna za notranjepolitično, družbeno in gospodarsko konsolidacijo države, kar naj bi se odražalo tudi v njeni vlogi na mednarodnem prizorišču. Putinov projekt konsolidacije torej pomeni močno centralizirano državo, ki sloni na združeni demokratični družbeni strukturi in učinkovitem modernem gospodarstvu (Pravda 2005, 26).

Ena bistvenih sprememb, ki so sledile Putinovemu prihodu na oblast in so hkrati pomenile tudi jedro spora med njim in gospodarskimi elitami, so bile gospodarske in davčne reforme. Same reforme so bile opisane že v predhodnem delu, tu pa je pomembno dodati, da so bile osnova za visoke dobičke, ki so namesto v privatne žepe začeli pritekati v državo kot rezultat prodaje energentov. Poleg drugih politik je bila torej tudi ekonomska politika ena izmed glavnih dejavnikov konstituiranja moči v rokah države in samega predsednika hkrati. Visoki profiti iz naslova prodaje energentov so bistveno pripomogli k stimuliranju domače industrije, v kateri pomemben delež predstavlja tudi prehranska industrija. Ko govorimo o zatonu *oligarhov*, je treba vedeti naslednje. Poslovni svet je moral sprejeti tako imenovana Putinova pravila igre, ki so vključevale tudi vlogo države. Z drugimi besedami, nihče izmed poslovnih mogotcev ni imel več moči neposrednega vpliva na politiko države in njene ustanove, kot je bila to praksa v času prvega ruskega predsednika. V ruskem visokem poslovnem svetu je praktično težko najti poslovneža, ki ni na takšen ali drugačen način v nekem obdobju svojega poslovanja kršil zakona. To pa daje aktualni oblasti vedno nekakšno izvršilno moč, če se pokaže, da je posameznik dovolj močan in da so njegova delovanja v nasprotju z interesi vladajoče oblasti. Kljub temu pa je bilo v času prvega predsedniškega mandata Vladimirja Putina moč zaznati nekaj pomembnih skupin, ki so imeli v rokah dobršen delež moči. To so bili na primer *oligarhi*, ki so bili pripravljene sprejeti nova pravila igre, aktualne in bivše birokratske strukture, ki so vključevale tudi že omenjeno ekipo ekonomskih liberalcev iz Sankt Peterburga, ter bivši uslužbenci državotvornih ministrstev, imenovani tudi *siloviki* (Ross 2004, 9–11).

5.6.3 Putinove ekonomske reforme

Gospodarske razmere v devetdesetih so bile predstavljene v poglavju, ki se nanaša na ekonomsko tranzicijo in njene posledice oziroma opisuje obdobje do Putinovega prihoda na oblast. Namen tega poglavja pa je ponuditi glavne iztočnice glede spremembe ekonomskega sistema, ki so sledile menjavi predsedniške oblasti:

- prvi pomembni dejavnik je predstavljala **stabilizacija ruskih politik in gospodarstva** po desetletju pretresov. Kot posledica stabilizacije politike, gospodarstva in davčne politike se je pojavila za dotedanje razmere enormna gospodarska rast, ki je ponujala osnovo za investicije, podjetniško dejavnost in gospodarsko prestrukturiranje;
- drugi pomembni dejavnik pa je pomenila **temeljita sprememba odnosa ruskih gospodarskih elit v odnosu do države**.

Ruska država je bila v času tranzicijskih gospodarskih reform šibka, to pa bi lahko označili kot posledico dveh bistvenih dejavnikov. Prvi dejavnik je predstavljala nemoč politične elite, da bi obvladovala gospodarske razmere, drugega pa je predstavljala nezainteresiranost gospodarskih elit za krepitev vloge države in njenih oblasti. Oba izmed omenjenih dejavnikov sta se z menjavo predsedniške oblasti v državi korenito spremenila. Konec leta 1999 je postala krepitev države skupni interes tako opciji, ki je leta 1990 slavila zmago, kot tudi opciji, ki je tega leta doživela poraz. Močno državno oblast so praktično potrebovale tudi gospodarske elite, ki so v času kaosa in tranzicije ustvarile precej bogastva, ni pa bilo neke osrednje državne ustanove, ki bi ponujala pravne norme in zagotavljala njihovo izvrševanje za učinkovito zaščito le-tega. Prav tako pa so močno državo potrebovali tudi povprečni državljani. Z njihovega vidika namreč ta predstavlja redistributivno vlogo in zagotavljanje osnovnih življenjskih dobrin, nudenje zaposlitev in izplačilo plač v javnem sektorju, izplačilo pokojnin in pa gospodarsko rast na splošno. Ruske elite in družba so sicer razdeljeni glede večine vprašanj, ki zadevajo rusko prihodnost, obstaja pa nekakšen konsenz glede temeljnega vprašanja – vprašanja močne centralne državne oblasti in avtoritete. Oboji jo namreč razumejo kot nekaj, kar je bistvenega pomena (Ross 2004, 115–117).

Gospodarsko situacijo, kot je bila v državi v devetdesetih letih, torej lahko označimo z visoko stopnjo nestabilnosti. Visoka stopnja povezanosti politike in poslovnih elit je vodila v ogromne in nenadzorovane privatizacijske procese celotne državne industrije. Ruska

gospodarskopolična naveza je bila v tistem času sicer zastavljena horizontalno. Ključna vprašanja, ki so se nanašala na državo in na ljudske množice, pa so bila odrinjena na stran. Z menjavo predsedniške oblasti se takšna struktura zelo hitro spremeni. Putin je že v samem začetku vzpostavil centralizirano in vertikalno hierarhijo, tako v politiki kot v gospodarstvu, ki je postalo politiki podrejeno. Vladimir Putin je imel verjetno svoj cilj v mislih že od samega začetka, ta pa je pomenil temeljito politično oslabitev *oligarhov* in postavitev teh v podrejeno vlogo v odnosu do državne oblasti, kljub temu da nekateri odnose politične moči v Ruski federaciji razumejo v trikotniku birokratska elita, predsedniški aparat in gospodarske korporacije. *Oligarhi* so sicer nameravali zaustaviti Putinove ekonomske reforme v njegovem prvem mandatu, vendar pa so bili vsi takšni poskusi zatrti s predhodno opisano afero Jukos (Wegren in Herspring 2009, 168).

Ko je Vladimir Putin leta 1999 nastopil v vlogi predsednika vlade Ruske federacije, so bile razmere v državi zelo neugodne, saj je bila država le slabo leto in pol prej deležna finančnega zloma. Poleg tega pa je bilo za to obdobje značilno naslednje: devalvacija rublja, zelo nizke realne plače in domače cene energentov ter zelo visoke cene energentov na svetovnih trgih, kar je veljalo tudi za druge izvozne dobrine. Osnovni makroekonomski kazalci v letih, ko je potekal prenos oblasti med Jelcinom in Putinom, so prikazani v spodnji tabeli:

Tabela 5.4: Ekonomski in družbeni kazalci v času prenosa oblasti z Jelcina na Putina

	1998	1999	2000	2001	2002
Realna rast BDP-ja v %	-4,9	5,4	9,0	5,0	4,3
Povprečna stopnja inflacije (CPI)	27,8	85,8	20,8	21,6	15,8
Fiskalna uravnoteženost (% BDP)	-7,4	-3,2	3,3	2,9	1,4
Industrijska proizvodnja (1991 = 100)	49,8	55,2	61,8	64,8	67,2
Saldo tekočih transakcij	1,0	24,7	46,4	34,8	31,7
Stopnja menjave (rubelj/dolar)	9,71	24,62	28,13	29,17	31,41
Povprečna pričakovana starost					
- moški	61,30	58,83	59,92	62,12	62,29
- ženske	72,93	71,72	72,20	72,83	72,97
Povprečna realna plača (% spremembe)	-10,1	-22,0	17,9	19,1	16,6
Prebivalstvo (milijoni – ob koncu leta)	146,5	146,0	145,2	144,5	145,0

Vir: Cameron Ross (2004, 118).

Za še boljše razumevanje gospodarskih razmer v ključnem desetletnem obdobju med letoma 1996 in 2006 pa prilagam še naslednjo preglednico, kjer so navedeni podatki o stopnji rasti investicij in ceni energentov.

Tabela 5.5: Indikatorji stopnje rasti investicij in povprečne cene energentov

Leto	Rast investicij (%)	Povprečna cena nafte Urals Blend (v USD za sodček)
1996	-22,5	20,4
1997	2,0	18,5
1998	2,6	12,0
1999	1,0	17,3
2000	17,2	26,9
2001	7,5	23,1
2002	2,5	23,5
2003	12,0	27,3
2004	10,8	34,1
2005	10,5	50,0
2006	13,0	61,0

Vir: Richard Sakwa (2007, 244).

Izboljšanje razmer v gospodarstvu se je najbolj izrazilo v izboljšanju življenjskih razmer ljudi, kjer se je na primer v letu 2000 povprečna realna plača prebivalstva bistveno povečala glede na preteklo obdobje. Čeprav je rusko gospodarstvo beležilo očitno rast, si je Putinova administracija intenzivno prizadevala za trajno ohranjanje rasti v kratkoročnem obdobju in vzpostavitev zdravega in stabilnega gospodarstva države na dolgi rok. Andrej Ilarionov, ki je nastopal v vlogi Putinovega liberalno-ekonomskega svetovalca, je bil leta 2001 namreč mnenja, da bi država potrebovala 8-odstotno gospodarsko rast v naslednjem petnajstletnem obdobju, da bi prišla na raven stopnje BDP na prebivalca Portugalske v letu 2000. Z drugimi besedami, strategija ruskih gospodarstvenikov je iskala način hitre ekonomske rasti, kljub temu pa so obstajali resni dvomi o izvedljivosti takšne strategije. Takšni pomisleki so izhajali predvsem iz predpostavke, da je bila strategija ruske gospodarske rasti v pretežni meri zasnovana na trgovanju z naravnimi viri države, ki pa so zelo odvisni tudi od cen in razmer na svetovnem trgu. Poleg tega pa je odvisnost od naravnih virov v negativni korelaciji s procesom rasti na dolgi rok. Strategija je imela torej kar nekaj omejitev, poleg že omenjenih

velja izpostaviti še visoko stopnjo porabe sredstev s strani državnega aparata, šibek zakonodajni okvir, dotrajano infrastrukturo, negativne demografske kazalce in podobno. Pri vseh teh omejitvah se je treba zavedati, da so mnoge izmed njih takšnega značaja, da ima na njih tako Putin kot tudi kdor koli drug na mestu predsednika Ruske federacije lahko zelo majhen vpliv (Ross 2004, 117–119).

Predsedniške volitve na prelomu med letoma 1999 in 2000 so nastopile po preteku desetletja, ko je v globalnem merilu veljalo, da je splošno sprejet nekakšen konsenz v znak podpore globalnemu razvoju kapitalističnega sistema, kljub temu da je ruski kapitalizem vseboval nekatere že omenjene pomembne specifikke. Washingtonski konsenz je botroval razvoju neoliberalnih politik v državah Latinske Amerike v sredini osemdesetih let, glavni elementi politik, ki so poznane pod tem imenom pa so bili fiskalna in monetarna disciplina, konvertibilnost denarnih valut, liberalizacija cen in trgov in privatizacija državnih podjetij. Ne gre pozabiti omeniti, da so bile takšne politike v večji ali manjši meri realizirane tudi v tako imenovanih postsocialističnih državah, med katere uvrščamo tudi Rusko federacijo, nekatere izmed omenjenih in njihove posledice za civilno prebivalstvo pa so bile podrobneje opisane že v preteklih poglavjih. Takšne politike so bile v različna gospodarstva vpeljane v okviru razvojnih strategij, njihov rezultat pa je bil, da so bila gospodarstva popolnoma odprta za različne mednarodne vplive. Z menjavo predsednika države se je v gospodarstvu zgodil tako imenovani *Moskovski konsenz*, ki je v nekaterih pogledih zelo spominjal na razumevanje IMF leta 1944 s strani ekonomista Johna Maynarda Keynesa. Pri tem naj bi bili torej najbolj pomembni elementi stimulacija in vzdrževanje visoke stopnje zaposlenosti v državi, stabilen realni prihodek zaposlenih in na takšen način tudi razvoj proizvodnih sredstev, v katerem sodelujejo vsi člani družbe. Moskovski konsenz je torej na neki način pomenil popolno nasprotje Washingtonskega konsenza, katerega temeljne značilnosti so torej proračunski rezji, privatizacija, deflacija, strukturna prilagajanja in podobno. Poleg tega pa se je Moskovski konsenz v veliki meri nanašal tudi na bolj aktivno socialno politiko, močnejšo vlogo države v gospodarstvu ter oblikovanje ugodnejših razmer za investiranje – kar je bilo posebej pomembno za nujno potreben pritok kapitala v gospodarstvo države in močno menedžersko vlogo države v gospodarstvu (Sakwa 2007, 242–243).

Gospodarski sistem Ruske federacije je bil po letu 2000 torej reformiran²⁰. Še vedno pa ni bilo pojasnjeno, kakšna je postala vloga *oligarhov* v Putinovem moderniziranem in tako

²⁰ Leta 2006 je bilo ocenjeno, da ruski energenti predstavljajo 25 odstotkov BDP-ja države, hkrati pa igrajo pomembno vlogo na moskovskem trgu vrednostnih papirjev. Trend omenjenega sektorja naj bi se v prihodnjih

imenovanem *državnem kapitalizmu*. Wegren in Herspring (2009, 168–169) se pri odgovoru na to vprašanje sklicujeta na Alberta Hirschmana, ki pravi, da so imeli ti pripadniki gospodarske elite na splošno tri možnosti, ki jih je poimenoval z besedami *izhod*, *glas* in *zvestoba*.

- *Izhod* predstavlja strategijo, ki se pripisuje tudi dokaj znanemu ruskemu mogotcu Romanu Abramoviču. *Oligarhi* so imeli torej na možnost zapustiti državo in investirati svoj kapital po svetu, znotraj države pa so morali biti lojalni ruskim pravilom in davčnim politikam. Abramovič je tako na primer investiral ogromne denarne zneske v nogometni klub v Veliki Britaniji in podobno.
- *Glas* pomeni organizirano politično aktivnost *oligarhov*, ki se bodisi zaradi ponosa, grabežljivosti, lastnih interesov ali patriotizma niso bili pripravljene sprijazniti s predhodno opisano možnostjo. Takšne aktivnosti so se že v samem začetku znašle v konfliktnem odnosu s Putinovo strategijo vertikalne oblasti, končale pa so se tako, kot je bilo opisano v primerih medijskih hiš NTV, RTR in podjetja Jukos, ki so samo najbolj poznani primeri.
- *Zvestoba* kot tretja opcija pa ne pomeni le osebne zvestobe Putinu in Kremlju, ampak, kar je bolj pomembno, *oligarhom* nalaga obveznost bolj transparentnega poslovanja, pri tem pa morajo spoštovati zakone Ruske federacije in plačevati državi davke.

Ob takšni politiki države v odnosu do *oligarhov* so se tudi slednji poskušali zavarovati pred močjo in učinkom za njih neugodnih političnih in gospodarskih ukrepov. Ena od njihovih obrambnih politik je bila tako *vertikalna integracija*, kar je na primer pomenilo, da podjetja v panogi metalurgije kupijo tudi pristanišča, saj so želeli na ta način zavarovati svoj izvoz. Pri tem so poskušali izkoriščati regionalizem ruske države, podkupovali so regionalno birokracijo in regionalne politične veljake, oziroma so poskusili celo sami politično nastopati in delovati. Takšne poteze so vodile v nekakšno utrjevanje tako imenovanih regionalnih utrd v odnosu do centralne državne oblasti. Presenečenje je sledilo, ko je Vladimir Putin septembra 2004 nenadoma odpravil volitve regionalnih voditeljev, ta akt pa je sledil teroristični krizi, ki se je

desetletjih samo še krepil, sektor energentov pa naj bi s tem ostal ena glavnih prioritet politike v Kremlju. To pa je predvideno tudi glavni vir sredstev, s katerimi želi ruska politika doseči svoje glavne zastavljene cilje: ekonomska, politična in družbena modernizacija države ter njena močna vloga v mednarodni politiki (Bochkarev 2006, 35).

odvijala v šoli v Beslanu. Od tedaj dalje je veljalo, da so morali biti tako vsi regionalni voditelji kot tudi predsedniki republik nominirani s strani predsednika države Ruske federacije v okviru regionalne zakonodaje. Pri vsem tem pa ne gre spregledati tudi globalne dimenzije, saj je Ruska federacija, tako kot večina držav, čvrsto vpeta v mednarodni sistem, liberalno kapitalistično gospodarstvo pa je vplivom iz mednarodnega okolja še bolj podvrženo. Tako Putin kot *oligarhi* so iskali podporo tudi izven držav, zaradi česar je situacija postajala še bolj nepredvidljiva. Pri tem velja omeniti, da so *oligarhi* večkrat našli različne oblike zatočišča izven države, bodisi zaradi mednarodnih finančnih interesov, bodisi zaradi čisto političnih razlogov (Wegren in Herspring 2009, 169).

Po letu 2000 so se v državi odvijale obsežne strukturne reforme, ki so obsegale področja, kot so upravljanje podjetij, vprašanje monopola, davčne reforme²¹, sodne reforme, bančne reforme, reforme nepremičnin in posesti, stečajne reforme, stanovanjske reforme, reforme občin in reforme podružnic. Politiko reform v času Jelcinove vladavine lahko označimo kot politiko *implementacije*, kar pomeni, da so bile v praksi dejansko bolj pomembne odločitve posameznih ministrov in državnih uslužbencev srednjega ranga kot pa same zakonske določbe in uradno zakonsko besedilo v zakonskih določilih. V Putinovi dobi pa politika reform postane *zakonsko obvezujoča*, kar pomeni, da so morali tako izvršna oblast kot tudi velike korporacije začeti veliko večjo pozornost posvečati dejanski zakonodaji in aktualnim zakonodajnim procesom v državi. Kritiki reform pravijo, da efekt samih reform ni v tolikšni meri dosegel svojega primarnega cilja, ki naj bi bil tako imenovana »civilizacija kapitalizma« ter zaščita lastninskih pravic in upravljanj podjetij na splošno, ampak je njihov efekt dosežen predvsem v smeri zaščite kapitalskih sredstev elite, ki je te pridobila v tranzicijskih razmerah po letu 1992 (Ross 2004, 124–125).

5.6.4 Konsolidacija moči v 21. stoletju in njen odraz na mednarodnem prizorišču

Večina kritik Putinovega sistema izhaja iz stališča, da so državne ustanove Ruske federacije danes popolnoma podrejene moči Kremlja. Ko je Putin leta 2000 prevzel oblast v državi, je obljubil povrnitev državne moči in njene avtoritete ter učinkovitosti. Kritiki pravijo, da naj bi do leta 2003 njegova politika še vedno vključevala elemente, podobne elementom zahodnih

²¹ Med letoma 2005 in 2006 so se v ruskem davčnem sistemu dogajale reforme, ki jih lahko klasificiramo v dve kategoriji: prva kategorija tako združuje temeljne reforme, ki so dolgoročne narave z zelo globokim učinkom na gospodarstvo, druga kategorija pa obsega reforme, ki so kratkoročnega značaja in so bile formalno samo popravki obstoječe zakonodaje oziroma zakonskih določb (Teterov 2006, 51).

demokratičnih modelov. V njegovem drugem mandatu pa naj bi šlo za zmanjševanje civilnih pravic, pluralizma in značilnosti samoupravljanja. Hkrati pa trdijo, da se je država začela oddaljevati od zgleda zahodnih liberalnodemokratičnih družb. Kritiki pravijo tudi, da sistem kot takšen oziroma aktualna državna oblast že opušča mednarodne sodne odredbe in hkrati vplive in nasvete tujih vlad, kot je bilo to v času Jelcinovega mandata vladanja državi konstanto prisotno. Takšen vpliv je bil toliko večji zaradi njene razmeroma šibke in nemočne državne strukture. Aktualni ruski politični sistem tako imenovane *suverene demokracije* naj bi obsegal značilnosti, kot so: Ruska federacija v obliki velike in močne države z močnim in stabilnim gospodarstvom, podpora državljanov predsedniku države in prisotnost stabilnega političnega sistema. Pri tem se kritiki sklicujejo na doktrino Vladislava Surkova. Njena interpretacija pravi, da suverenost države pomeni njeno neodvisnost. V odnosu do vplivov od zunaj, ki so razumljeni kot negativni, pa lahko država uporabi vsa razpoložljiva sredstva. Pri tem se izogiba multilateralnih in mednarodnih obvez, kolikor je to pač mogoče. Demokracija pa je interpretirana kot politični in družbeni konsenz med vlado, elitami in ljudstvom, in sicer brez prave opozicije ali nasprotovanja. Takšen konsenz je torej razumljen kot enoglasen in protipluralističen (Menderas 2008, 151–152).

Konsolidacija notranjepolitične situacije v državi se je vse bolj odražala tudi na zunanjepolitičnem prizorišču. Če se navežemo na prejšnji odstavek, lahko trdimo naslednje: Putinova zunanja politika je z nastopom njegovega drugega predsedniškega mandata postajala vse bolj samozavestna, kljub temu pa ni šlo za pretirano konfrontacijo z Zahodom. Gre bolj za to, da Ruska federacija enostavno ni sprejemala le nekakšne podrejene partnerske vloge zahodnim državam, kot je bilo to znano iz časov Jelcinovega predsedovanja. Z notranjo konsolidacijo in državnim nadzorom nad naravnimi viri si država poskuša priboriti vse večjo konkurenčnost na zahodnih trgih in hkrati tudi močnejšo pozicijo v mednarodnem sistemu²². Pri tem pa se vse bolj začne izpostavljati potreba po novejših metodah zagotavljanja varnosti in stabilnosti države. V takšnem duhu poteka tudi Putinov govor na varnostni konferenci februarja 2007 v Münchnu, kjer še posebej kritično nastopa do unilateralne zunanje politike Združenih držav Amerike. ZDA obtoži, da se pri slednji ne ozirajo niti na osnovna določila

²² V delu je bilo predstavljenih in argumentiranih kar nekaj dejavnikov, ki kažejo na to, da želi Ruska federacija ponovno obnoviti svojo nekdanjo pozicijo svetovne velesile. Pri tem so izredno pomembnega značaja tudi njeni politični in gospodarski odnosi z državami v vzhodni Aziji. Poleg tega, da država sama zaznava svoj položaj kot svetovna velesila, pa so pomembne še tri bistvene družbenopolitične percepcije, ki v diskurzu nastopajo. To so perspektive *evrazianizma*, *gospodarstva* in *multipolarnosti*. Politika približevanja skupnim političnim in gospodarskim interesom z državami regije vzhodne Azije, postaja še posebej pomembna s Putinovo recentralizacijo državne moči (Rangsimaporn 2009, 152).

mednarodnega prava, ko pri prestopu svojih nacionalnih meja s svojo politiko in sredstvi neposredno vplivajo na ekonomsko, kulturno, politično in izobraževalno politiko drugih držav. Samozavest ruske politike je bila še posebej vidna, ko so se leta 2008 zaostriale razmere v Gruziji. Potem, ko gruzijske oborožene sile poskusijo vzpostaviti nadzor nad Južno Osetijo, posredujejo ruske oborožene sile. Te v le nekaj dneh prevzamejo popoln nadzor nad področjem. Mednarodno pa svoje delovanje opravičujejo z zaščito neodvisnosti Južne Osetije in Abhazije. Takšna aktivnost Ruske federacije pomeni, da kljub nadaljevanju svoje izjemno defenzivne pozicije verjame v zelo samozavestno strategijo zaščite svojega nacionalnega interesa. Hkrati pa je torej pripravljena uporabiti silo²³, kadar je to za zaščito slednjega potrebno²⁴ (Wegren in Herspring 2009, 223).

Ruska federacija iz naslova energentov ustvari torej ogromne profite, ki botrujejo velikemu številu pomembnih družbenoekonomskih dejavnikov napredka in razvoja v državi. Poleg gospodarske rasti, družbene modernizacije in drugih ciljev, ki jih rusko vodstvo razume kot primarne cilje države, iz naslova profitov in energijske odvisnosti regionalnega prostora od ruskih energentov te spretno uporablja tudi za doseg svojih lastnih političnih ciljev. Iz naslednje tabele je razvidna zunanjetrgovinska bilanca države, ki ustvarja visoke presežke:

Tabela 5.6: Ruski uvoz in izvoz (v milijardah \$)

	Izvoz	Uvoz
2007	316,5	198,1
2006	303,926	164,692
2005	245,255	125,123
2004	183,185	94,834

²³ Pri uporabi pojma sila ne gre le za golo vojaško moč. Kot je bilo že večkrat omenjeno, država poseduje ogromne zaloge energentov, te pa s pridom in samozavestno uporablja tudi za doseg svojih ekonomskih in političnih ciljev. Dobavo energentov sosednjim državam je v novejšem času prekinila že večkrat, če omenimo samo nekaj primerov, pa lahko izpostavimo prekinitve dobave energentov Ukrajini in Baltskim državam leta 1990 ter ponovna prekinitve dobave energentov Ukrajini v decembru 2005 in med letoma 2008 in 2009. Pri vseh zadnjih treh prekinitvah dobave si je Ruska federacija uspela priboriti višje cene. Vzrok za takšno samozavestno pozicijo države pa je tudi v vse večjem povpraševanju po energentih s strani Indije in Kitajske (De Haas 2010, 66).

²⁴ Vprašanje zunanjih odnosov in zunanje politične moči Ruske federacije je zelo kompleksnega in obsežnega značaja, zato temu vprašanju v samem magistrskem delu, ki je osredotočeno predvsem na vprašanje konsolidacije politične moči države in v tem kontekstu vprašanje demokracije in avtoritarizma, ne bom mogel nameniti dovolj velike pozornosti. Za boljše razumevanje aktualnih in predhodnih mednarodnih dogodkov pa predlagam prispevek z naslovom *Russia as a regional great power* (Nygren 2007, 217). V prispevku so objavljene analize v zvezi s preteklimi in prihodnjimi namerami ruskega predsednika Vladimirja Putina o izgradnji večje Rusije. Prispevek obsega analizo temeljnih razmer, strategij, politik, instrumentov in drugih pomembnih dejavnikov v odnosu do omenjenega vprašanja.

2003	135,403	75,418
2002	107,247	60,966
2001	103,192	53,764
2000	105,5	44,9
1999	74,7	40,4
1998	73,9	59,5
1997	86,9	72
1996	89,7	68,1
1995	82,4	62,6
1994	67,4	50,5

Vir: Marshall I. Goldman (2008, 92).

Naj se torej samo bežno navežemo na aktualno krizo v Ukrajini, ki se je začela konec leta 2013 in se intenzivno zaostila v prvi polovici leta 2014, njenega konca pa za zdaj še ni na vidiku. Samo magistrsko delo ni toliko osredotočeno na rusko zunanjo in mednarodno politiko, saj bi bila obravnava preveč različnih problematik preobsežna, se je pa dotika v tolikšni meri, kolikor je to za razumevanje osnovnih in izhodiščnih konceptov dela, kot je na primer koncept moči države v odnosu do demokracije in avtoritarizma, potrebno. Po tem, ko je Ruska federacija ostro vojaško posredovala v Gruziji leta 1998 in ko je odkrito podprla vladajoči režim v Siriji ter prav tako z vetom blokirala različne resolucije Varnostnega sveta, je največ prahu dvignila s pripojitvijo polotoka Krim Ruski federaciji. Rusija je imela na Krimu dominantno vlogo vsaj večji del zadnjih 200 let, regija pa je bila carstvu pripojena leta 1783. Krimski Tatari, ki so danes v manjšini, so bili nekoč na polotoku večina, njihovo število pa je dodobra zdesetkala Stalinova politika po drugi svetovni vojni, ko je večje število pripadnikov te etnične skupine deportiral iz regije zaradi njihovega intenzivnega sodelovanja z nacističnimi okupatorji v času vojne. Popis prebivalstva iz leta 2001 pravi, da je na Krimu 58 % Rusov, 24 % Ukrajincev in 12 % Tatarov. Na Krimu se je referendum o priključitvi Ruski federaciji izvedel 16. marca 2014 (BBC News 2014a, 11. marec).

16. marca 2014 se je torej po ruskih podatkih 97 % odstotkov volivcev odločilo za pripojitev Krima Ruski federaciji. Zahod in večji del mednarodne skupnosti so referendum označili kot protipraven, kljub temu pa je Ruska federacija sprejela in vključila Krim v svoj teritorij, na polotoku pa je vzpostavila tudi vso svojo efektivno oblast. Po priključitvi Krima Ruski federaciji, se je kriza nadaljevala v vzhodnem delu Ukrajine, kjer je številčna in močna ruska

etnična manjšina. Situacija se trenutno še vedno zaostrojuje, na uvedbo sankcij Ruski federaciji s strani ZDA in EU pa so sledile ruske protisankcije. Krizi trenutno ni videti konca, takšno zaostrovanje dogodkov pa je prva neposredna konfrontacija Zahoda in Vzhoda po koncu hladne vojne in razpadu Sovjetske zveze (BBC News 2014b, 15. julij). Ne glede na epilog, ki ga bodo omenjeni dogodki dobili in na njihov končni razplet, je pomembno naslednje: Ruska federacija je leta 2014 po svoji moči, samozavesti in avtoriteti, popolnoma druga država oziroma država v popolnoma drugačni poziciji, kot je bila v devetdesetih letih, kar tudi zelo nazorno kaže njena vloga v aktualnih mednarodnih odnosih.

Ruska demokratična ustava iz leta 1993 je predvidevala omejitev predsedovanja posameznega predsednika na dva zaporedna mandata v skupni dobi trajanja osmih let. Vladimirju Putinu se je torej njegovo obdobje prvega predsedovanja v okviru dveh predsedniških mandatov v skladu z rusko ustavo končalo leta 2008. Putin je sicer imel ustavno večino, s katero bi lahko brez večjih težav spremenil 81. člen v ustavi in na ta način svoj mandat podaljšal, vendar tega ni storil. Putin je pred iztekom mandata po stari dobri ruski tradiciji predlagal svojega naslednika. Dmitrij Medvedjev je bil del stare Putinove ekipe še iz časov, ko sta oba službovala v Sankt Peterburgu. Leta 2008 je Medvedjev zamenjal Putina na mestu predsednika države, do tedaj pa je vodil svet direktorjev energetskega velikana Gazprom. Novi predsednik države je leta 2008 predlagal spremembo ustave, ki je v bodoče predsedniku države še vedno dovoljevala dva zaporedna predsedniška mandata z rahlo spremembo. Namesto, da bi posamezni mandat trajal štiri leta, je bil ta podaljšan na obdobje šestih let. Dmitrij Medvedjev je ostal na mestu predsednika države do konca svojega mandata, ki se je končal leta 2012. Vladimir Putin je bil v tem času predsednik vlade Ruske federacije. Po končanju mandata Medvedjeva pa je leta 2012 zopet nastopil v vlogi predsednika države, kjer se bo verjetno obdržal vsaj do leta 2018. V kolikor pa bo na tem mestu ponovno izvoljen, pa mu trenutna ustava dovoljuje neprekinjeno vladanje do leta 2024 (Menderas 2008, 204–210).

6 ZAKLJUČEK IN VERIFIKACIJA TEZ

Ruska federacija je država, ki s svojo zgodovinsko in politično raznolikostjo politologu oziroma raziskovalcu v okviru svoje izredno pestre preteklosti in sedanosti ponuja neomejene možnosti raziskovanja in analiziranja različnih družbenih in političnih fenomenov. Verjetno je v svetovnem merilu le malo držav, ki so v odnosu na svojo velikost ter gospodarsko, politično in vojaško moč v zadnjih dobrih stotih letih izkusili toliko državnih ureditev in sistemov, kot ravno obravnavana. Naj pri tem omenimo le carsko Rusijo, revolucionarni začetek dvajsetega stoletja z oktobrsko revolucijo na čelu, sistem državnega socializma Sovjetske zveze (ki se je v različnih obdobjih razlikoval toliko, kolikor so se v svojih idejah in osebnostih razlikovali posamezni voditelji te zveze držav) in obdobje ruske tranzicije, demokratizacije in končno povratka oblasti v smislu nekakšne državne patronaže oziroma *avtoritarne birokracije*. Kljub vsemu smo se v samem magistrskem delu skušali osredotočiti na izhodiščne pojme, ki so izpostavljeni v prvem, teoretičnem delu magistrskega dela. Med slednje torej sodijo vprašanje avtoritarizma in demokracije ter vprašanje moči v kontekstu obravnavane države. Pri tem smo temeljni poudarek namenili vprašanju gospodarskih in političnih elit in razmerju moči med slednjimi in državo. Hkrati smo bili še posebej pozorni na elite, ki so nastale in krojile rusko usodo po razpadu Sovjetske zveze. Na to se nanašata tudi dve izhodiščni tezi.

Teza 1: Na prostoru današnje Ruske federacije je bila v okviru različnih državnih tvorb od preteklosti do danes moč države v kontekstu ruske politične kulture in tradicije vedno neločljivo povezana z državnim centralizmom, upad moči države pa z njeno decentralizacijo.

Večina zahodnih demokratičnih sistemov sloni na predpostavki, da večja stopnja demokratičnosti, decentralizacije in razpršenosti politične moči vodi v večjo stabilnost države. V ruski politični tradiciji pa je stvar nekoliko drugačna. Magistrsko delo obravnava različna zgodovinska obdobja, ki so za razumevanje moderne države Ruske federacije pomembna. Kot je v samem delu predstavljeno, je država vrhunec svojega napredka in moči vedno dosegala v obdobjih, ko so ji vladali voditelji, ki so imeli bolj ali manj avtoritativen značaj in so državo v okviru sistemov, ki so bili v posameznih obdobjih aktualni, tudi maksimalno centralizirali. Obratno pa se je država znašla v največjih krizah, ko so jo vodili voditelji, ki so zastopali decentralistične politike in razmeroma demokratične vrednote, oziroma so svoje politike v okviru takšnih vrednot vsaj predstavljali. V magistrskem delu je bilo izpostavljenih nekaj kazalcev, ki govorijo o moči oziroma nemoči države, hkrati pa so bile predstavljene tudi

politike posameznih voditeljev in bistvene značilnosti obdobj, ko so jim ti vladali. Čeprav je moč države z njeno decentralizacijo kopnela, pa se je treba zavedati tudi dejavnikov, ki govorijo proti takšni trditvi oziroma tezi. Država, gledano s perspektive zahodne demokracije, do sedaj ni imela možnosti razviti neke razmeroma trdne in stabilne demokratične ureditve, oziroma s takšno ureditvijo zaradi svoje pestre in drugačne družbenopolitične preteklosti vsaj ni imela neke daljše izkušnje. To pomeni tudi, da se v državi (še) ni uspela razviti neka tradicija liberalnodemokratične politične kulture. Pri tem pa bi se bilo morda smotno vprašati, če si ljudstvo v Ruski federaciji slednje sploh želi oziroma jo razume kot vrednoto v enakem pomenu besede, kot to razumemo na Zahodu. Ko je govora o politični kulturi in vrednotah pa je potrebno dopuščati tudi možnost, da za različne narode vrednote predstavljajo različne značilnosti. Zaradi vseh teh argumentov, ki omogočajo pogled na zastavljeno tezo iz različnih perspektiv, lahko slednjo potrdim deloma oziroma pogojno.

Teza 2: Pri analiziranju vprašanja demokracije in avtoritarizma v aktualnem sistemu Ruske federacije je poleg analize političnega sistema države ključnega pomena tudi analiza ruske tranzicije in analiza odnosa gospodarskih elit, ki nastopajo v razmerju do centralne moči države in obratno.

Demokratizacijo države v smeri nekakšnega tako imenovanega demokratičnega socializma je želel speljati že Mihail Gorbačov. Z zmanjšanjem moči državnih ustanov je država postala tudi bolj ranljiva za vplive novih političnih in gospodarskih elit. Zastavljenih procesov ni uspel speljati do konca, saj so ravno demokratične reforme, ki si jih je kot socialistični reformist zadal, hkrati predstavljale tudi temelj za oblikovanje opozicije, ki ga je na koncu tudi odstavila. Nova oblast, ki je začela proces tranzicije države, je v okviru privatizacije in gospodarske liberalizacije ustvarila razmere, ki so ozkim gospodarskim elitam omogočile možnost vzpostavitve nekakšne paralelne oblasti, ki je v marsičem narekovala tudi politiko državne oblasti. Tipičen primer je torej nastanek *oligarhov* in koncentracija tako finančne kot tudi politične moči v njihovih rokah – vse to v kontekstu demokratizacije in tranzicije. Država je svojo moč rekonsolidirala šele z voditeljem, ki je v zadnjih štirinajstih letih v državni sistem nedvomno prinesel določeno mero značilnosti avtoritarizma, vendar je po drugi strani državi vrnil ugled, moč in gospodarsko rast, kar kažejo objektivni gospodarski kazalci ter njena suverena in samozavestna drža v mednarodni politiki. Interpretacija njegovih politik je lahko različna, vsekakor pa bo najboljše merilo prinesel čas, ki bo hkrati tudi najboljši sodnik o ustreznosti takšnega načina vodenja države. Ko govorimo o političnem sistemu Ruske federacije, moramo imeti torej v mislih tudi odnos privatnih gospodarskih elit in njihovo moč

v razmerju do moči države. Odnos je natančno predstavljen skozi celotno magistrsko delo. Iz ugotovitev, do katerih smo skozi pisanje dela prišli in jih v delu tudi predstavili, pa izhodiščno tezo lahko potrdimo.

7 LITERATURA

- Almond, Gabriel. 1993. *Communism and Political Culture Theory*. Comparative Politics, (1).
- Arutunyan, Anna. 2009. *The Media in Russia*. Glasgow: Open University Press.
- BBC News. 2014a. *Why Crimea is so dangerous*. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26367786> (30. avgust 2014).
- - -. 2014b. *Ukraine in maps: How the crisis spread*. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-europe-27308526> (30. avgust 2014).
- Beetham, David. 1985. *Max Weber and the Theory of Modern Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Bevir, Mark. 2010. *Encyclopedia of Political Theory*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Bochkarev, Danila. *Russian Energy Policy During President Putin's Tenure*. London: GMB Publishing Ltd.
- Bunce, Valerie, Michael McFaul in Kathryn Stoner – Weiss. 2009. *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*. New York: Cambridge University Press.
- Broadman, Harry G. 1998. *Russian Enterprise Reform Policies to Further the Transition*. Washington D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- Clarke, Simon. 1996. *Russian Enterprise in Transition*. Aldershot: Edward Elgar Publishing Limited.
- DaVanzo, Julie in Clifford Grammich. 2001. *Dire Demographics: Population Trends in the Russian Federation*. Santa Monica: RAND.
- De Haas, Marcel. 2010. *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and beyond*. Oxon: Routledge.
- Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Desai, Padma. 2006. *Conversations on Russia: Reform from Yeltsin to Putin*. New York: Oxford University Press.

Goldman, I. Marshall. 2008. *Petrostate. Putin, Power, and the New Russia*. New York: Oxford University Press.

Hammond, John Scott. 2008. *Political Theory. An Encyclopedia of Contemporary and Classic Terms*. London: Greenwood Press.

Hay, Colin, Michael Lister in David Marsh. *The State. Theories and Issues*. New York: Palgrave Macmillan.

Ferfila, Bogomil. 2008. *Demokratske in nedemokratske države sveta*. Ljubljana: FDV.

Fortescue, Stephen. 2006. *Russia's Oil Barons and Metal Magnates. Oligarchs and the State in Transition*. New York: Palgrave Macmillan.

Fortescue, Stepan. 2010. *Russian Politics from Lenin to Putin*. New York. Palgrave Macmillan.

Gaidar, Yegor. 2002. *The Economics of Russian Transition*. Massachusetts: The Massachusetts Institute of Technology Press.

Gill, Graeme in Roger D. Markwick. 2000. *Russia's Stillborn Democracy? From Gorbachev to Yeltsin*. New York: Oxford University Press.

Held, David. 1989. *Political Theory and the Modern State. Essays on State, Power, and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.

Karlaglitsky, Boris. 2002. *Russia Under Yeltsin and Putin*. London: Pluto Press.

Keep, John in Alter Litvin. 2005. *Stalinism. Russian and Western views at the turn of the millenium*. New York: Routledge.

Kenez, Peter. 2006. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kort, Michael. 2008. *A Brief History of Russia*. New York: Facts On File, Inc.

Kotz, David M. in Fred Weir. 2007. *Russia's Path from Gorbachev to Putin. The demise of the Soviet system and New Russia*. Oxon: Routledge.

Lane, David in Cameron Ross. 1998. *The Transition from Communism to Capitalism. Ruling Elites from Gorbachev to Yeltsin*. New York. St. Martin's Press.

- Levitsky, Steven in Lucan A. Way. 2010. *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lo, Bobo. 2003. *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Lukšič, Igor. 2006. *Politična kultura. Političnost morale*. Ljubljana: FDV.
- Lukšič, Igor in Jernej Pikalo. 2007. *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Marsh, David in Gerry Stoker. 2010. *Theory and Methods in Political Science*. New York: Palgrave Macmillan.
- Matteucci, Nicola. 1993. *Država*. Ljubljana: FDV.
- Medvedev, Roy. 2000. *Post-soviet Russia. A Journey Through the Jelcin Era*. New York: Columbia University Press.
- Menderas, Marie. 2008. *Russian Politics. The Paradox of a Weak State*. London: C. Hurst & Co. Ltd.
- Newman, Saul. 2001. *From Bakunin to Lacan. Anti-authoritarianism and dislocation of power*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Nygren, Bertil. 2007. *The Rebuilding of Greater Russia. Putin's foreign policy towards the CIS countries*. Oxon: Routledge.
- Koltsova, Olessia. 2006. *News Media and Power in Russia*. Oxon: Routledge.
- Paxto, John. 2004. *Leaders of Russia and the Soviet Union. From the Romanov Dynasty to Vladimir Putin*. New York: Routledge.
- Payne, Geof in Judy Payne. 2004. *Key Concepts in Social Research*. London: Sage publications.
- Pravda, Alex. 2005. *Russia: Putin in Perspective. Essays in Honour of ARCHIE BROWN*. New York: Oxford University Press.
- Pirani, Simon. 2010. *Change in Putin's Russia. Power, Money and People*. New York. Pluto Press.

- Putin, Vladimir, Nataliya Gevorkyan, Nataliya Timakova in Andrei V. Kolesnikov. 2000. *First Person. An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin*. New York: Public Affairs.
- Rangsimaporn, Pardorn. 2009. *Russia as an Aspiring Great Power in East Asia. Perceptions and Policies from Jelcin to Putin*. New York. Palgrave Macmillan.
- Retish, Aaron B. 2008. *Russia's Peasants in Revolution and Civil War. Citizenship, Identity, and the Creation of the Soviet State, 1914-1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ross, Cameron. 2004. *Russian Politics Under Putin*. Manchester: Manchester University Press.
- Rose, Richard in Munro Neil. 2002. *Election without Order. Russia's Challenge to Vladimir Putin*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rowney, Don K. in Eugene Huskey. *Russian Bureaucracy and the State. Officialdom From Alexander III to Vladimir Putin*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sakwa, Richard. 2007. *Putin Russia's Choice*. New York Routledge.
- Shields, Charles J. 2002. *Modern World Leaders. Vladimir Putin*. New York: Chelsa House.
- Shoemaker, Wesley M. 2006. *Russia and the Commonwealth of Independent States*. Baltimore: Stryker-Post Publications.
- Siegelbaum, Lewis H. 1992. *Soviet State and Society between Revolutions, 1918-1929*. New York: Cambridge University Press.
- Sixmith, Marin. 2010. *Putin's Oil. The Yukos Affair and the Struggle of Russia*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc.
- Skocpol, Theda. 1979. *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. New York: Cambridge University Press.
- Stone, David R. 2006. *A Military History of Russia. From Ivan the Terrible to the War of Chechnya*. Westport: Praeger Security International.
- Somekh, Bridget and Cathy Lewin. 2005. *Research Methods in the Social Sciences*. London: Sage Publications.

- Suny, Ronald Grigor. 2006. *The Cambridge History of Russia. The Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press.
- Teterov, Marat. 2006. *Russia During President Putin's Second Term. A Business and Investment Review*. London: GMB Publishing Ltd.
- Taylor, Brian D. 2011. *State Building in Putin's Russia. Policing and Coercion after Communism*. New York: Cambridge University Press.
- Treisman, Daniel. 1999. *After the Deluge. Regional Crises and Political Consolidation in Russia*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Thompson, John M. 2008. *Russia and the Soviet Union. An Historical Introduction from Kievan State to the Present*. Philadelphia: Westview Press.
- Vaknin, Sam. 2003. *Russian Roulette. Russia's Economy In Putin's Era*. Skopje: A Narcissus Publications Imprint.
- Van Selm, Bert. 1997. *The Economics of Soviet Break-up. Routledge Studies of Societies in Transition, 1*. New York: Routledge.
- Weeks, R. Theodore. 2010. *Across the Revolutionary Divide. Russia and the USSR, 1861-1945*. Oxford: A John Willey & Sons, Ltd., Publications.
- Wegren, Stephen K. in Dale R. Herspring. 2009. *After Putin's Russia. Past Imperfect, Future Uncertain*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- White, Stephen. 2008. *Politics and the Ruling Group in Putin's Russia*. New York: Palgrave Macmillan.
- White, Stephen, Graeme Gill in Darrell Slider. 1993. *The Politics of Transition. Shaping a Post-Soviet Future*. New York: Cambridge University Press.
- Whitefield, Stephen. 2005. *Political Culture and Post-Communism*. New York: Palgrave Macmillan.